

Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi

Journal of Women's and Family Studies

e-ISSN : 2791-6871

Cilt/Volume: 4

Sayı/Number: 2

Yıl/Year: 2024

KADIN VE AİLE ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY JOURNAL OF WOMEN'S
AND FAMILY STUDIES

e-ISSN: 2791-6871

Volume/Cilt: 4 Issue/Sayı: 2

Aralık/December 2024

Samsun

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
KADIN VE AİLE ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

e-ISSN: 2791-6871

2024 Cilt: 4 Sayı: 2

**ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY JOURNAL OF
WOMEN'S AND FAMILY STUDIES**

e-ISSN: 2791-6871

2024 Volume: 4 Issue: 2

Ondokuz Mayıs Üniversitesi adına sahibi/

Owner on behalf of Ondokuz Mayıs University

Prof. Dr. Fatma AYDIN

Rektör / Rector

Baş Editör/Editor in Chief

Prof. Dr. Mucize ÜNLÜ

Editörler/Editors

Dr. Öğr. Üyesi Rüveyda Hicran ÇEBİ

Damla Nur KİNSİZ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Ali Haydar ŞAR

Prof. Dr. Bozkurt KOÇ

Prof. Dr. Cengiz BATUK

Prof. Dr. Cengiz ŞAHİN

Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY

Prof. Dr. Ema Miljkovic

Prof. Dr. Ercüment ERSANLI

Prof. Dr. Erkan PERŞEMBE

Prof. Dr. Gülsüm ÇAMUR

Prof. Dr. Hatice ODACI

Prof. Dr. Melek DEMİR

Prof. Dr. Müge YILMAZ

Prof. Dr. Niyazi USTA

Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLFF

Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK

Prof. Dr. Şirin DİLLİ

Prof. Dr. Yücel ÖKSÜZ

Doç. Dr. Bakytbek MURZARAIMOV

Doç. Dr. Osman ERCİYAS

Doç. Dr. Seden DOĞAN

Doç. Dr. Şener ŞENTÜRK

Doç. Dr. Tuğba SARI

Doç. Dr. Tuğba YILMAZ BİNGÖL

Doç. Dr. Yaşar BARUT

Doç. Dr. Yasin DEMİR

Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI

Dr. Öğr. Üyesi Abdırashit BABATAEV

Dr. Öğr. Üyesi Ayça EMİNOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe İNAN KILIÇ

Dr. Öğr. Üyesi Burçin ESER

Dr. Öğr. Üyesi Mediha MANGIR

Dr. Öğr. Üyesi Melike KARABACAK YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Şule GÜLDÜ

Dil Editörleri/Proof Reading

Doç. Dr. Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN (Türkçe)

Dr. Öğr. Üyesi Mahir KAVUN (Türkçe)

Doç. Dr. Zerrin EREN (English)

Mizanpaj/Layout

OMÜ Yayın Koordinatörlüğü

Mizanpaj Editörleri/Layout Editors

Kısmet AYDIN

Özlem TEKİNER

Gülbeyaz BOZKURT

Yayın Yeri ve Tarihi/Publication**Place and Date**

Samsun, Aralık/December 2024

BU SAYININ HAKEMLERİ/ ADVISORY BOARD (THIS ISSUE)

Doç. Dr. Emel YİĞİTTÜRK EKİYOR-
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammet AK-
Gümüşhane Üniversitesi

Doç. Dr. Zeynep Serap TEKLEN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YADI
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nihan YILMAZ
Hacettepe Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Ercan YALÇIN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Harun AYDIN
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Dr. Dilek ÖZSOY
Nişantaşı Üniversitesi

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi (OKAD);

yılda iki kez yayımlanan hakemli bilimsel süreli bir yayın organıdır. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlara aittir. Yazılar; yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.

Yazışma Adresi/Corresponding Adress

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (OKTAM)
Kurupelit/SAMSUN

Tel: 0362 312 19 19- 4189

e-mail: okad@omu.edu.tr web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/okad>

İÇİNDEKİLER

Derleme Makale/Review Article

- Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluğun Kadınlaşmasını Besleyen Faktörler . . . 77-101**
The Concept of Poverty and the Feminization of Poverty
Handan KARAKAYA, Veda BİLİCAN GÖKKAYA

Teorik Makale/Theoretical Article

- Modernizmden Modern Ötesi Sürece: Kadın ve Liderlik 103-137**
The Women and Leadership: From Modernism to Postmodern
Derya ERDİL, Rabia ÜSTE

Araştırma Makalesi/Research Article

- Muhtelif Türk Köşe Yazarlarının Kadının Edindiği Haklara İlişkin Başlıca Değerlendirmeleri (1975-2000). 139-159**
Major Evaluations of Various Turkish Columnists on The Rights Acquired by Women (1975-2000)
Yaşar ÖZÜÇETİN, Şeyda AKSOY
- İşgal İstanbul'unda Suçlu ve Mağdur Kadınlar 161-183**
Criminal and Victim Women in Occupied Istanbul
Zarife ALBAYRAK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies

e-ISSN: 2791-6871, OKAD Aralık 2024, 4 (2): 77-101

Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluğun Kadınlaşmasını Besleyen Faktörler

The Concept of Poverty and the Feminization of Poverty

Handan KARAKAYA¹, Veda BİLİCAN GÖKKAYA²

¹Firat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Elazığ
· hkarakaya@firat.edu.tr · ORCID > 0000-0003-2749-4277

²Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sivas
· bilican76@gmail.com · ORCID > 0000-0001-5083-6445

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Derleme Makale/Review Article

Geliş Tarihi/Received: 10 Kasım/November 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 11 Aralık/December 2024

Yıl/Year: 2024 | **Cilt-Volume:** 4 | **Sayı-Issue:** 2 | **Sayfa/Pages:** 77-101

Atıf/Cite as: Karakaya, H., Gökkaya Bilican, V. "Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluğun Kadınlaşmasını Besleyen Faktörler"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi 4(2), Aralık 2024: 77-101.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Handan KARAKAYA

YOKSULLUK KAVRAMI VE YOKSULLUĞUN KADINLAŞMASI

ÖZ

Yoksulluk farklı boyutlarda toplumsal bütünü etkileyen sosyal bir olgudur. Yoksulluk, birçok yönüyle “yoksun olma” ve “erişememe” durumunu ifade etmek amacıyla kullanılan bir kavramdır. Kadınlar cinsiyet ayrımcılığının bir sonucu olarak yoksulluğu erkek bireylere göre daha derin bir biçimde yaşamaktadırlar. Kadınların yoksulluğu erkeklere oranla daha derin ve daha kapsamlı bir biçimde yaşaması “yoksulluğun kadınlaşması” kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İlk defa ABD’de Pearce tarafından kullanılan kavram, erkeğe bağımlı kadınların erkeğin kaybıyla yaşadığı yoksulluk durumunu ortaya koymuştur. Bir başka ifadeyle boşanma, ölüm, ayrılık gibi nedenlerle birlikte olduğu erkeği kaybeden kadınlar, yoksulluk riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Pearce 1978 yılında tek ebeveynli aileler üzerine yaptığı çalışmada aile reis kadın olan ailelerin, aile reisi erkek olanlara oranla %30 daha yoksul olduğu sonucuna varmıştır. Kadınlar toplumsal hayata katılım konusunda, toplumsal fırsatlara erişim gibi konularda erkeklerle eşit haklara sahip olmadıklarından istihdam içerisindeki yerleri erkeklere göre daha dar olmakta ve daha düşük ücretlerle çalışma durumunda kalmaktadırlar. Bu nedenle bizim çalışmamız “yoksulluk” ve bu yoksulluk içinde de “kadın yoksulluğuna” odaklanmıştır. Çalışmanın amacı kadınların yoksulluk deneyimlerinin erkeklere oranla yüksek olmasının nedenlerini birçok açıdan ortaya koymaktır. Bu nedenle nitel çalışma yöntemi seçilmiştir. Literatür taramasına dayalı olarak yapılan çalışmada kadınları yoksulluk riski ile karşı karşıya bırakan unsurlar bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Yoksulluk, Yoksulluğun Kadınlaşması, Toplumsal Cinsiyet.

THE CONCEPT OF POVERTY AND THE FEMINIZATION OF POVERTY

ABSTRACT

Poverty is a social phenomenon that affects the social whole in different dimensions. Poverty is a concept used in many ways to express the state of “deprivation” and “inaccessibility”. As a result of gender discrimination, women experience poverty more deeply than men. The fact that women experience poverty in a deeper and more comprehensive way than men has led to the emergence of the concept of “feminization of poverty”. The concept, which was first used by Pearce in the USA,

revealed the state of poverty in which women dependent on men live with the loss of their man. In other words, women who lose their partner due to reasons such as divorce, death, or separation face the risk of poverty. In his 1978 study on single-parent families, Pearce concluded that female-headed families were 30% poorer than male-headed families. Since women do not have equal rights with men in terms of participation in social life and access to social opportunities, their place in employment is narrower than men, and they have to work for lower wages. Therefore, our study focused on “poverty” and, within this poverty, “women’s poverty”.

The aim of the study is to reveal the reasons why women’s experiences of poverty are higher than men’s in many ways. For this reason, the qualitative study method was chosen. In the study based on the literature review, women. The factors that expose them to the risk of poverty have been tried to be brought together.

Keywords: Women, Poverty, Feminization of Poverty, Gender.

GİRİŞ

Yoksulluk geçmişten günümüze kadar var olan sosyo-ekonomik sorunlardan birisidir. Bu bağlamda yoksulluk, sosyal bir olgu olarak ele alınmaktadır. Her ne kadar kentleşme ve sanayileşme sürecinin kent yoksulluğunu derinleştirip yaygınlaştırdığı ifade edilse de sanayi öncesinde de yoksulluğun yaygın bir etki alanına sahip olduğu bilinmektedir. Toplumlar farklı gelir seviyelerine göre biçimlenmiş toplumsal gruplardan oluşmaktaydı. Ancak yoksulluğu ortaya çıkaran faktörler, her dönemde bir birinden farklı içerik taşıdığı gibi toplumdan topluma da farklılaşmaktadır. Dolayısıyla yoksulluğu besleyen, derinleştiren, sosyolojik, psikolojik, ekonomik, antropolojik, zihinsel birçok faktörden bahsedilebilir (Çuhadar ve Algan, 2019: 84). Ancak biz konumuz gereği yoksulluk ve bu yoksulluk içinde kadınların konumu üzerinde duracağız. Yoksulluk kadın erkek tüm cinsiyetleri içine alan bir kavram olmakla birlikte kadın yoksulluğu, yoksulluğun kendi koşulları içinde yine birçok farklı faktöre bağlı olarak ortaya çıkan cinsiyet işaretli bir kavramdır. Kadınlar, toplumsallaşma süreçlerine bağlı olarak farklı ayrımcılıkların nesnesi olabilmektedirler. Kadınların uğradıkları ayrımcılıkların en önemli sonuçlarından birisi de yoksulluktur. Bu nedenle Kabeer (2003: 1), yoksulluğun “cinsiyete dayalı” bir sorun olarak tarif etmeyi tercih etmiştir. Bunun nedeni olarak da kadın ve erkeklerin yoksulluğu farklı ve eşit olmayan bir biçimde deneyimlemelerini gösterir. Kadın ve erkekler birbiriyle ilişkili olmakla birlikte farklı süreçlerle yoksullaşır. Goldberg ve Kremen (1990: 2-3), yoksulluğun kadınlaşması (feminization of poverty) nı bir dar anlamda bir de geniş anlamda tanımlamaktadırlar. Dar anlamda yoksulluğun kadınlaşması, kendilerini ve ailelerini geçindiren kadınların yoksulların çoğunluğunu oluşturmasıdır. Bunun önemli göstergelerinden

biri olarak da 1980'lerde ABD'de yapılan çalışmalarda bekâr annelerin ailelerinin tüm yoksul ailelerin 3/5'nü oluşturması gösterilmektedir. Geniş anlamda ise kadının değişen yaşam koşulları ile birlikte kamusal, sosyal ve ekonomik olanaklardan nicel ve nitel olarak yeterince yararlanamadığı durumlar, kadının yoksullaşma süreci olarak ifade edilmektedir (Çamur Duyan, 2010: 21). Kısaca ailenin biçimlenme sürecinde yaşanan değişimler, farklı aile biçimlerinin ortaya çıkması, boşanma, evlilik dışı çocuk edinme, kadınların aile reisi olduğu hane sayısının artması, çocukların çoğunlukla anneleri tarafından bakılmaları gibi durumların yaygınlık kazanması "yoksulluğun kadınlaşması" kavramının ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına sebep olmuştur (Şener, 2012: 55). Yoksulluğa kadın demografisi bağlamında bakıldığında, dünyanın farklı bölgelerinde farklı tabloların söz konusu olduğu ifade edilebilir. Durum, gelişmiş ülkeler açısından daha iyi bir noktada olmakla birlikte gelişmekte olan ülkelerde tablonun çok daha ağır bir durumdadır. Örneğin ABD'de yapılan çalışmalarda özellikle 1960'tan beri milyonlarca Amerikalı kadının işgücü piyasasına girdiğinin ancak bunun kadınların çoğunluğu için ücretli istihdam, ekonomik bağımsızlık veya gerçek özgürleşme anlamına gelmediği ifade edilmektedir. İşyerinde cinsiyet ayrımcılığı ve eşitsizliği azaltmak için işgücü piyasası faktörleri ve hükümet politikaları incelendiğinde, çoğu kadının çalışmasına rağmen yoksulluktan kurtulacak kadar kazanmadığını tespit edilmiştir (Golberg, 1990: 17). Öztürk ve Çetin (2009: 2671) de çalışmalarında yoksul olan ülkelere Suriye, Şili ve Bangladeş'te kadın-erkek ücret eşitsizliklerine vurgu yapmış ve bu oranları ülkelere göre sıralamışlardır. Buna göre, Bangladeş'te kadınlar, erkeklerin kazancının % 42'si, Suriye'de % 60'ı ve Şili'de %61'i kadar ücret alabilmektedirler. Bununla birlikte dünya çapında 1,5 milyar yoksulun %70'ini kadınlar oluşturduğu düşünüldüğünde yoksulluk ve cinsiyet arasındaki ilişki çok daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Turgut (2019: 319) ise çalışmasında bölgelere göre kadınların tam zamanlı ve güvenceli olarak istihdam edilme oranlarını vermiştir. Buna göre, Sahra Altı Afrika'sında kadınların %12'si tam zamanlı olarak istihdam edilirken, Avrupa Birliği ülkelerinde bu oran %52 dir. Avrupa Birliği dışındaki Avrupa ülkelerinde bu oran % 49 olarak ifade edilmektedir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ise %29 dur. Gelişmekte olan ülkelere kadınların yoksulluk oranı gelişmiş ülkelere göre oldukça yüksektir. Yoksulluğun ülkelere arasındaki farklı dağılımı kavramsal farklılıkları da beraberinde getirmektedir. Mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk ülkelere göre yoksulluk durumunu ifade etmede tercih konusu olabilmektedir. Narinç (2022: 75) çalışmasında yoksulluğu ölçmede Batı ülkelerinin göreceli yoksulluğu dikkate alırken, ABD ve gelişmekte olan ülkelerin mutlak yoksulluk durumunu dikkate aldığını ifade etmektedir. Bunun yanında OECD de göreceli yoksulluk kriterlerini yoksulluk durumlarını belirlemede kullanmaktadır. Bunun yanında Sachs (2005: 59), kadın yoksulluğunun yüksekliğini kanıtlayan durumlardan bahsetmektedir. Buna göre yoksul hanelerin altı ya da yedi çocuğu olmaya devam ediyor ve bunun nedeni de kadının toplumsal rolünün esas olarak çocuk yetiştirmek olarak görülmesidir. Bu da kadının istihdam hayatında eğitim engeli nedeniyle çok

az seçeneğe sahip olduğunu ve sonuç itibarıyla evde bakım verme konumundan çok fazla uzaklaşmadığını göstermektedir. Kadınlar temel sosyal güvence ve yasal haklardan yeterli oranda yararlanamadıklarından ve özellikle dul kaldıktan sonra ekonomik durumları daha da kötüleşmektedir.

Tarihin derinliklerine kadar uzanan büyük cinsiyet eşitsizlikleri, dünyanın bazı bölgelerinde modern ekonomik büyümeye ulaşılsa bile kadınların konumunda hızlı bir dönüşüm sağlayamamıştır. Az gelişmiş bölgelerde ise bu eşitsizlik durumu her alanda olduğu gibi ekonomik alanda da oldukça derin bir biçimde yaşamaya devam etmiştir.

Sosyal bir sorun olan yoksulluğun nedenleri üzerine tartışırken, elbette tek bir nedene bağlı olarak yoksulluğu açıklamak mümkün değildir. Pek çok nedene bağlı olarak ortaya çıkan ve yaygınlaşan yoksulluk içinde kadın yoksulluğu geniş bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla kadın yoksulluğu çok boyutlu sosyal bir sorun olarak da tanımlanabilir. Kadın yoksulluğunu besleyen unsurlar noktasında genel bir çerçeve çizmek gerekirse;

- ✓ Kadınların toplumsal hayata katılımlarının sınırlandırılması
- ✓ Kadınların karar alma süreçlerinden dışlanmaları
- ✓ Kadınların toplumsal fırsatlara erişimlerinin farklı gerekçelerle engellenmesi
- ✓ Kadınların kaynaklara ulaşma konusunda yaşadıkları engellenmişlik
- ✓ Sosyal sermaye yetersizliği nedeniyle kadınların düşük ücretli güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kalması
- ✓ Nitelikli iş gücü olarak çalışma fırsatlarına erişimlerinin engellenmesi
- ✓ Ekonomik olarak bağımlı bireyler olmaları nedeniyle (eş, baba, erkek kardeş, erkek akraba vb.) erkek yakınlarının kaybı durumunda yaşadıkları yoksulluğun derinleşmesi veya yoksulluk riski ile karşı karşıya kalmaları
- ✓ Sosyal ve kültürel normların kadın özgürlükleri üzerinden biçimlenmiş olması
- ✓ Ataerkil toplumsallaşma süreçlerinin hala birçok toplumda etkin olması
- ✓ Göç, savaş ve çatışma durumları da kadınların yoksullaşması üzerinde etkili olan faktörler arasındadır.

Tüm bunlara bakıldığında kadının toplumda bir birey olarak kabul görmemesi onu tüm alanlarda ikincilleştirdiği gibi yoksulluk riskiyle de daha fazla karşı karşıya bırakmaktadır.

Çamur Duyan(2010: 20) ise farklı koşulların ortaya çıkardığı eşitsizliğin beslediği kadın yoksulluğunun kadınlar üzerinde öne çıkardığı özellikleri şöyle sıralamaktadır:

- ✓ Yoksul kadınlar kentlerin gecekondu kesimlerinde veya kentin periferisinde yer alan alanlarda yaşamını sürdürür
- ✓ Genellikle göç deneyimi yaşamışlardır
- ✓ Eğitim düzeyleri düşüktür
- ✓ Evlilik yaşları düşüktür
- ✓ Kalabalık ailelerden gelirler
- ✓ Temizlik, çocuk/yaşlı bakımı gibi düşük ücretli güvencesiz işlerde çalışırlar
- ✓ Ev içi üretimle mutfak giderlerini önemli oranda azalttıkları
- ✓ Sosyal yardımlara başvururlar

Şener'in (2012: 55) Buvinic'den aktardığına göre kadın yoksulluğunun iki temel belirleyici özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki kadınların istihdam piyasasındaki konumu, ikincisi ise eğitim durumlarıdır. Kadınların sosyal, siyasal ve ekonomik fırsatlara erişimlerinin önündeki engeller yoksullaşma risklerini artırmakta ve kadın yoksulluğunun alanını genişletmektedir.

Kadınlar cinsiyet ayrımcılığının sosyal ve kültürel alanlar üzerindeki etkileri bağlamında yoksulluğu deneyimlemede erkeklerden farklılaşmaktadırlar. Erkekler de savaş, göç, engellilik, istihdam darlığı gibi faktörlere bağlı olarak yoksulluğu geniş kitleler halinde deneyimlemektedirler ancak kadınlar bu deneyimleri, düşük ücret, güvencesiz işler, düzensiz işler, yeterli mesleki eğitime sahip olmama, ırk gibi çoklu nedenlere bağlı olarak daha derin bir biçimde yaşamaktadırlar. Gold-ber (1990: 18), bu durumu ABD'de cinsiyete ek olarak, yoksulluk yapbozunun bir başka önemli parçası olarak evi geçindirenin kadın aile reisi olduğu tüm yoksul ailelerin yaklaşık beşte üçünün ya siyah ya da Hispanik olmaları ile desteklemektedir. Amerika özelinde tartışıldığında kadın olmanın yanında siyah kadın olmak katmanlı bir yoksulluk deneyimini ortaya çıkarmaktadır. Bu da kadınların yoksulluklarını etkileyen faktörlerin sayısını artırdığı gibi yoksulluk durumlarını da çeşitlendirmektedir. Buna gelişmekte olan ülkeler bağlamında bakıldığında din, ırk, mezhep farklılıkları, engelli olma ve göçle gelmiş olma faktörleri kadının yoksulluğu deneyimleme riskini katmanlaşmaktadır.

YOKSULLUK BAĞLAMINDA TEMEL TARTIŞMALAR

Dünyada modernleşmenin hikâyesi biraz da yoksulluğun hikâyesi gibidir. Sanayi devrimi ve ardından ekonomik krizlerin alanını genişlettiği liberal ekonomi politikaları, yoksulluğu dünya üzerinde görünür ve algılanır hale getirmiştir. Yoksulluk farklı açılardan toplumsal bir sorun olarak değerlendirilmekle birlikte, dünya üzerinde savaş, göç, istihdam sorunları gibi unsurların etkisiyle giderek evrensel bir sorun olarak da tanımlanmaya başlamıştır. Kar (2014: 211) küreselleşme sürecinde toplumsal tabakalaşma, kentsel yerleşim ve kültürel yapılanmalarda ortaya çıkardığı yeni dinamiklerin, yoksulluğu hem kentsel hem de kırsal alanlarda daha görünür kıldığını ifade etmektedir. Konuyla ilgili olarak Sachs (2005: 26), birkaç yüzyıl önce, dünya çapında zenginlik ve yoksullukların büyük farklılıklar göstermediğini, Avrupa'nın Asya, Afrika ve Amerika'ya giden deniz yollarını keşfettiği sıralarda Çin, Hindistan, Avrupa ve Japonya'nın benzer gelir düzeylerine sahip olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Marco Polo, Çin'in yoksulluğuna değil, görkemli kaynaklarına hayran kaldı. İlk Portekizli kâşifler, Batı Afrika'nın iyi düzenlenmiş kasabalarından etkilenmişlerdi ancak işbölümü ve teknik gelişmelerle yoksulluk dünya üzerinde alanını oldukça genişletti. Buna rağmen yoksulluğun sınırlarını belirlemek, geçmiş ve bugündeki kriterlerini birbirinden ayırmak ve tüm yönleriyle yoksulluğu karşılayacak bir tanım yapmak oldukça zordur. Söz konusu kadınlar olduğunda bu tanımları yapmak biraz daha zorlaşmaktadır. Bunun en temel sebebi, kadınların toplumsal cinsiyet ayrımcılığına bağlı olarak eğitim, sağlık, istihdam, siyaset gibi hizmet alanlarına ulaşımında erkeklere oranla sahip oldukları fırsat eşitsizliğidir. Dünyada ve ülkemizde kadınların istihdam, eğitim ve siyaset alanında varlıkları erkeklerin gerisindedir. Bir aile bütünü içerisinde birey olarak hakları ve talepleri en asgari düzeyde tanımlanan kadınlar, yaşamlarının ilerleyen aşamalarında hayatlarını yönetebilecek güce sahip olamamaktadırlar. Bu bağlamda en öne çıkan nokta kadınların eğitimidir. Eğitimsizlik yoksulluğu aşma yollarını tıkadığı gibi yoksulluğun nesiller arasında geçişine de zemin hazırlamaktadır.

Genel olarak en temel gereksinimlerini karşılayamayan, hayatını devam ettirmek için gerekli kaynaklara sahip olamayan ve bu duruma bağlı olarak ortaya çıkan bağımlılıklar eşliğinde yaşamak zorunda kalan birey, büyük oranda toplumun marjinalleştirdiği alanlara aidiyetini pekiştirecektir (Fidan, 2016: 14). Aytaç (2013: 66) bu durumu küresel yeniden yapılanmanın ürettiği yüksek risk koşullarına bağlamaktadır. Ona göre bu süreç toplumda kaybedenlere dair geniş bir kesimin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu da yoksulluğun ulusal ve uluslararası politikalar çerçevesinde "yönetilmesi" gereken bir sorun olduğu yönündeki değerlendirmelere yol açmaktadır (Taşgın, 2017: 199). Bilindiği gibi yoksulluk, en temelde bireyin yaşamını sürdürmesi için gerekli olan ihtiyaçların karşılanıp karşılanamamasına durumuna bağlı olarak biçimlenmektedir. Sosyal bir varlık olan insan, hem toplumsal hem de fiziksel varlığını sürdürmek için çeşitli ihtiyaçlara sahiptir.

Bu ihtiyaçları karşılamadan yaşamını sürdürmesi ya da sağlıklı bir yaşam sürmesi mümkün değildir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi dünya üzerinde yoksullukla ilgili tüm sınırları belirlemek mümkün değildir. Yoksulların tam sayıları, nerede yaşadıkları, sayılarının ve ekonomik koşullarının zaman içinde nasıl değiştiğine dair birçok tanım ve yoğun tartışmalar vardır. Hart (2002: 24) yoksulluğu kadınların penceresinden ele alırken, genel bir çerçeve çizmeyi de başarır. Ona göre yoksulluk geleneksel olarak bir tür “ötekilikle” - beyaz olmamakla, gelişmemiş olmakla, kadın olmak veya beyaz olmayan bir adam olmakla ve kişisel başarısızlıkla ilişkilendirilmiştir. Kan’ın (2014: 14) çalışmasında da kadınların hane reisi olduğu aileler ve dışlanmışlar yoksulluk çemberinin üyeleri olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda farklı ayrımcılıklar ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ortaya çıkardığı mağduriyetlerin kadınların yoksullaşması üzerinde önemli etkileri olduğunu ifade edebiliriz.

Sachs (2005: 20) yoksulluğu üç derecede tanımlamaktadır. Bunlardan ilki aşırı (veya mutlak) yoksulluk, ikincisi orta düzeyde yoksulluk ve sonuncusu göreceli yoksulluktur. Bu yoksulluklar üzerinden kadın yoksulluğuna gitmeden önce bu yoksulluk biçimlerinin kısaca tanımlanması gerekmektedir.

Mutlak Yoksulluk

Aşırı yoksulluk diğer bir ifade ile mutlak yoksulluk, hanelerin/bireyin hayatta kalmak için temel ihtiyaçlarını karşılayamaması anlamına gelir. Burada söz konusu olan beslenememe durumu ve kronik bir açlıktır. Bununla birlikte hane veya birey sağlık hizmetlerine erişemez, güvenli içme suyu ve çevre olanaklarından yoksundurlar, çocukların bir kısmı veya tamamının eğitimi için gereken paraya sahip değillerdir ve belki de ilkel barınaklardan bile yoksundurlar. İklim koşullarına dayanıklı bir barınma alanı söz konusu değildir. Örneğin yağmuru kulübeden uzak tutacak bir çatı, ocaktan çıkan dumanı uzaklaştıracak bir baca gibi yaşam alanının zorunlu gereçleri bunlar arasındadır. Ayrıca çevrede rahatça dolaşmasını sağlayacak ayakkabı gibi temel giyim eşyalarından mahrum oluş bu yoksulluğun temel ölçütleri olarak sıralanabilir. Orta ve göreceli yoksulluğun aksine, aşırı yoksulluk yalnızca gelişmekte olan ülkelerde görülür. Orta düzeyde yoksulluk, genellikle temel ihtiyaçların ancak zar zor karşılandığı yaşam koşullarını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır (Sachs, 2005: 20). Bu bağlamda mutlak yoksulluk, ortalama bir yaşam süresi için ihtiyaç durulan temiz su, besin, hastalık durumunda bakım, ilaç ve tedavi imkânlarından yoksunluğu ifade etmektedir (Semerci, 2012: 190-191). Mutlak yoksulluk, bireyin yaşamını sürdürmesi için gerekli olan asgari oranda besin, barınma, sağlık ve tedavi imkânlarından yoksun olma durumu olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, bireyin veya hane halkının yaşamını sürdürebilmesi için gerekli minimum kalori normunun gerektirdiği tüketim harcamalarının parasal değeri mutlak yoksulluk çizgisini oluşturmaktadır. Yeterli para harcayamama durumunda olan ve yoksulluk çizgisinin altında kalan bireyler ve hane halkı mutlak yoksulluk kavramı içinde tanımlanmaktadır (Uçar, 2011: 9-10). Bunun yanında

Gündoğan (2008: 43) da mutlak yoksulluğu bireyin ya da hane halkının yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamama durumu olarak ifade etmiştir. Ona göre mutlak yoksulluk, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülmekle birlikte mutlak yoksulluğun ölçülmesi için bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan asgari tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu durum gıda yoksulluğu seviyesi ölçülerek ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Gıda yoksulluğunun ölçülmesinde temel ihtiyaçların maliyeti ölçülmekle birlikte, gıda enerjisi ve gıda paylaşımının da ölçülmesi gerekli olabilmektedir.

Dünya Bankası'nın 1990 da açıkladığı rakamlara göre, bir insanın hayatını devam ettirebilmesi için gerekli minimum kalori miktarı 2.400 kalordir. Bu bağlamda 2.400 kalorilik gıda sepetinin fiyatı, mutlak yoksulluk sınırı olarak belirlenmiştir (Memiş, 2014: 148). 2005 fiyatlarıyla ölçülen günlük 1,25 dolarlık yoksulluk sınırı, 1993 yılında ayarlanan 1.08 dolarlık yoksulluk sınırının yerini alır (WB, 2008). 2015 yılında yoksulluk sınırını revize eden Dünya Bankası, 1,90 dolardan daha az harcama yapmayı mutlak yoksulluk sınırı olarak belirlemiştir. Satın alma gücünün ülkeler arası gösterdiği fark da rakamların belirlenmesini zorlaştırmaktadır (Roser and Ortiz-Ospina, 2018). Narinç (2022: 76) çalışmasında Dünya Bankası'nın mutlak yoksulluk içinde yaşayan küresel nüfusun 1800'lerde %80 üzeri olduğunu günümüzde ise bu oranın %20'lere kadar düştüğünü aktarmaktadır. Pogge (2009: 59) Dünya Bankası'nın yoksulluk istatistikleri ile ilgili sorunlardan bahsetmektedir. Buna göre yalnızca gelir ve tüketim harcamaları yoksulluk durumlarını belirlemede yetersizdir. Göreceli durumları gölgede bırakan bu yaklaşıma kadın yoksulluğu açısından baktığımızda, aile yapısının değişimi, ebeveyn yükümlülüklerindeki farklılaşmalar, ekonomik güvencesizlik, gelir getiren bir işte çalışma niteliğine sahip olmama gibi durumların kadınlar açısından görünürlüğü düşük bir yoksulluğu ortaya çıkardığını da söyleyebiliriz (Topçuoğlu ve Aksan, 2014: 141).

Bununla birlikte Dünya'nın aşırı yoksul nüfusunun ezici çoğunluğunun, 2001 yılında, Doğu Asya, Güney Asya ve Sahra Altı Afrika olmak üzere üç bölgede yoğunlaşması toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve kadın yoksulluğu açısından da anlamlıdır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük olan ülkelerde yoksulluk ve bu yoksulluk içerisinde de kadın yoksulluğu artmaktadır. 1981'den bu yana, Sahra Altı Afrikadaki aşırı yoksul sayıları artmış, ancak Doğu Asya ve Güney Asya'da azalmıştır (Sachs, 2005: 20). Klasen (2009: 21) mutlak yoksulluğun dünya üzerinde en fazla tehdit ettiği kitlenin gelişmekte olan dünya olduğunun altını çizmektedir. Bu yönüyle Klasen'e göre mutlak yoksulluk ve açlığın hem seviyesi hem de eğilimleri, gelişmekte olan dünyada büyük bir belirsizlik içindedir. Örneğin, kalori eksikliği en kötü Karayipler'de, düşük kilolu çocukların oranı özellikle Güney Asya'da ve bebek ve çocuk ölümlerinin en çok yaşandığı bölge de Sahra Altı Afrika'sıdır. Nihayetinde mutlak yoksulluk minimum kalori, su, gıda, giyecek, barınma gibi temel yaşam ihtiyaçlarının karşılanamama durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Tam bir yoksulluk durumu olarak açıklanan mutlak yoksulluk, yaşamın

sürdürülebilirliğini tehdit eden ciddi bir risk durumunu ifade etmektedir. Bölge- lere göre değişen sosyo-ekonomik faktörler, yoksulluk riskinin deneyimlenme bi- çimlerini farklılaştırmaktadır. Buna verilen önemli örneklerden birisi 2006 Dünya Kalkınma Raporu'ndan aktarılan bilgilerdir. Buna göre 2001'de Malîde doğan bir bebeğin bir yaşına gelmeden ölme ihtimali yaklaşık yüzde 13'tü ve buna karşılık, aynı yıl Amerika Birleşik Devletleri'nde doğan bir bebeğin ilk yılında ölme olası- lığı yüzde 1'den azdır. Daha genel olarak ifade edilirse, 2001'de Sahra Altı Afrika ülkelerinde beş yaş altı çocuklar için ölüm oranı, OECD ülkelerine göre yaklaşık 26 kat daha yüksektir (Moellendorf, 2009: 122). Elbette kadın yoksulluğu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunudur. Ancak gelişmekte olan ülkelerde kadın- ların yoksulluk mücadelelerinin daha derin bir yoksulluk durumunu ifade ettiği söylenebilir (Alptekin, 2014: 23).

Bunun yanında 2001 yılı verilerine göre Sahra Altı Afrika bölgesinde kadınların kazançları, erkeklerin kazancının %50'sinden azdır. Kırsal alanlarda ise kadınların kazançları neredeyse % 0 olarak ifade edilmiştir (Moellendorf, 2009: 122). Bu ra- kamlar gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun kadınlaşma oranının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Bunun yanında toplumsal cinsiyet ayrımcılığının önemli sonuçlarından biri olan kadınların sosyal ve ekonomik hayatta erkekler karşısında ikincilleştirilmesi, gelirin elde edilmesi noktasında erkekleri kadınlar karşısında güçlendirmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse kadının kendini ifade edebilme kanallarının açık olmaması, mesleki beceriler kazanabilme fırsatlarından uzak tu- tulması, eğitim fırsatlarından yoksun olması onu gelir getiren imkânlardan uzak- laştırmaktadır. Toplumsal fırsatlardan yoksun bırakılmış kadınlar, düşük ücretli ve vasıfsız işlerde çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Düşük eğitim düzeyi, düşük çalışma becerilerine neden olmaktadır. Toplumsal fırsatlardan yoksunluk, düşük ücretli güvencesiz işlerde çalışmayı beraberinde getirmektedir (Alptekin, 2014: 25).

Görelî Yoksulluk

Görelî yoksulluk genellikle, ortalama ulusal gelirin belirli bir oranının altında- ki bir hane halkı gelir düzeyi olarak tanımlanır. Yüksek gelirli ülkelerdeki görece yoksulluk; kültürel mallara, eğlenceye, dinlenmeye ve kaliteli sağlık hizmetlerine, eğitime ve yukarı doğru sosyal hareketlilik için diğer gerekliliklere erişimden yok- sunluğu ifade etmektedir (Sachs, 2005: 20). Mutlak yoksulluktan farklı olarak, bi- reylerin refah düzeyinin ülkenin ortalama refah düzeyinin altında olma durumunu tanımlar. Bu yoksulluk biçiminde, bireyler, mutlak olarak temel ihtiyaçlarını karşı- layabilmektedirler ve sürekli bir gelirleri vardır ancak, kaynaklara ulaşmada fırsat eşitsizlikleri ile karşı karşıyadırlar. Sosyal ve kültürel yeterliliklerini geliştirme için yeterince kaynağa sahip olamayan bireyler, söz konusu alanlarda yeterliliklerini ge- liştiren bireylere oranla düşük gelir getiren işlerde çalışmak zorunda kalırlar. Bu ve buna benzer daha birçok nedene bağlı olarak genel refah düzeyinin altında kalırlar. Bu da topluma sosyal katılımlarını olumsuz yönde etkiler (Uçar, 2011: 10). Görelî

Yoksulluk tanımında insanın toplumsal bir varlık olması ön plana alınarak, yoksul olanlar için dahi tüketimi zorunlu görülen malların dâhil edildiği, toplumsal farklılıkları da içeren bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu da her ülkenin kendi ortalama gelirine göre hesaplanarak, ortalama yaşam standartlarının bireyler arasındaki dağılımını göstermektedir (Semerci, 2012: 190-191). Göreli yoksulluk, toplumsal koşullara göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu noktada göreli yoksulluk içinde bulunulan toplumun ekonomik ve kültürel seviyesi göz önünde bulundurularak oluşturulmuş ölçütler üzerinden değerlendirilmeye alınmaktadır. Göreli yoksulluk bireyin, kendisini toplumsal olarak yeniden üretebilmesi için gerekli tüketim ve yaşam düzeyi seviyesini ifade eder (Temiz, 2008: 61). Birey yaşamını sürdürmek için temel gıda tüketimi, barınma ve güvenliğe ihtiyaç duyduğu gibi bunlardan az hayati değer taşıyan sosyal ve kültürel etkinliklere de ihtiyaç duyar.

Göreli yoksulluk, bireyin ya da hanenin içinde bulunduğu sosyal grubun diğer üyeleri ile farklılıklarını ölçü alan bir yoksulluk değerlendirmesidir. Söz konusu sosyal gruplar arasındaki standartlar ölçü alınarak yapılan karşılaştırmalar sonucunda ortaya çıkan farkın anlam oranı üzerinden tanımlanır. Bu anlam, belli bir sınırın altında olursa birey ya da hane halkı göreli olarak yoksul sayılır (Tireli, 2010: 34). Bu bağlamda göreli yoksulluk, sadece kaynaklara erişememe ve yaşamı sürdürmeme durumu olarak tanımlanmamaktadır. Bundan daha fazlası olarak, birey ya da hane halkının, içinde bulunduğu toplumda belirlenen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile alakalı bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan göreli yoksulluk kavramı, farklı grupların sahip olduğu günlük asgari harcama oranından çok, gelir ve refahın dağılımındaki eşitsizliklere işaret etmektedir (Coşkun, 2005: 184). Kadın ve erkekler arasındaki yapısal eşitsizlikler, kadınlar açısından göreli yoksulluğu da farklılaştırmaktadır (Şener, 2012: 51).

İnsani Yoksulluk

Temelde bireyin insanca yaşamasının mümkün olmadığı yoksulluk halini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bunun yanında Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT, 2007-2013) hazırladığı 9. Kalkınma Planında "insani yoksulluk" kavramı şu ölçütler üzerinden tanımlanmıştır:

- ✓ Eğitim Durumu (okur-yazarlık),
- ✓ Yetersiz beslenme,
- ✓ Kısa yaşam süresi,
- ✓ Ana-çocuk sağlığının yetersizliği,
- ✓ Önlenebilir hastalıklara yakalanmak gibi temel insani yeteneklerden (capabilities) yoksun olmak biçiminde tanımlanmıştır.

Buna göre temel olarak insan yaşamını sürdürmede etkili olan mal, hizmet ve altyapıya, enerji, sağlık, eğitim, iletişim ve içme suyuna erişim olanaklarının kırsıtlılığı yoksulluğu beslemekte ve büyütmektedir. Dolayısıyla insani yoksulluk süreci, bireyin, insan yaşamı için temel ihtiyaçlara (barınma, yeme-içme, eğitim ve sağlık gibi) ulaşma konusunda yeterli imkânlarla sahip olmama durumudur. Bu durumu açıklamak amacıyla Amartya Sen (2003: 43) köklerini Adam Smith, Karl Marx ve Aristoteles'e dayandırdığı “yapabilirlikten yoksunluk” teorisini geliştirmiştir. Bu noktada bireyin hayatında “yapabilirlik yaklaşımı” önem kazanmaktadır. Bu yaklaşım, yapabilme kapasitesi üzerinden tanımlanmaktadır. Birey içinde bulunduğu koşullarda yapabildikleri aracılığı ile yaşamını sürdürme fırsatlarına erişmektedir. Dolayısıyla hayat, farklı işlevlerin kombinasyonu ile sürdürülebilir bir hale gelmektedir. Aynı yaklaşımla Sen (2004: 126-128) “Özgürlükler ve Kalkınma” adlı eserinde, yoksulluğu, standart yoksulluk ölçütü olan gelir azlığından çok temel kapasitelerden yoksunluk olarak değerlendirmektedir. Bunun yanında kapasite yoksulluğu yaklaşımının düşük gelir ve yoksulluğun başlıca nedenlerinden biri olduğunu kabul eder. Fakat gelir yetersizliğinin kişinin kapasite yoksunluğunun başlıca sebebi olabileceği görüşünü reddetmez. Ve yoksulluğa kapasite yaklaşımı açısından yapılan değerlendirmeleri şu şekilde sıralar:

1. Yoksulluk durumu kapasite yoksunluğu üzerinden makul biçimde saptanabilir; bu yaklaşımın temeli yoksunluklar üzerinde yoğunlaşmaktır
2. Kapasite yoksunluğunu besleyen gelir azlığı dışında etkenler de söz konusudur. Gelir azlığı dışındaki faktörler de yapabilirliği etkilemektedir (gelir, kapasiteyi ortaya çıkaran tek araç değildir)
3. Düşük gelir ile düşük kapasite arasındaki araçsal ilişki, farklı topluluklar arasında hatta farklı aileler ve farklı bireyler arasında değişebilir bir etkiye sahiptir.

Üzümcü (2014: 139-140) insani yoksulluk kavramının üç kriterle yoksulluğu ölçmeye çalıştığını ifade etmektedir. Bu kriterlerden ilki, yaşam süresi olarak ifade edilmektedir. Buna göre uzun bir yaşamdan yoksun olma insani yoksulluğun ilk göstergesi olarak kabul edilmekte ve 40 yaş altı yaşam süresi insani yoksulluk olarak ele alınmaktadır. İkincisi eğitim olarak tanımlanmakta ve yetişkin (15 yaş üstü) okuma-yazma bilmeme oranı, eğitim imkânlarına ulaşamama insani yoksulluk olarak kabul edilmektedir. Son sırada ise ekonomik ve sosyal imkânlar yer almaktadır. Buna göre, bireylerin ekonomik ve sosyal imkânlardan yoksun olması insani yoksulluğun bir diğer göstergesi olarak kabul edilmekte ve bu yoksulluk birçok açıdan yoksulluğun en derin halini ifade etmektedir. Bu bağlamda Gündoğan (2008: 42-43) ise insani yoksulluğu: “açlık”, “eğitimsizlik”, “barınacak bir evinin olmaması”, “hasta olmak ve tedavi olamamak”, “hiçbir işinin olmaması

ya da iyi bir işe sahip olamamak”, “kirli suyun sebep olduğu hastalık nedeniyle çocuğunu kaybetmek”, “gelecek korkusuyla yaşamak ve çocuklarının geleceğinden endişe duymak”, “umutsuzluk” olarak tanımlamıştır. Bu tanımlar etrafında insani yoksulluk bir erişememe/erişimsizlik durumu olarak da açıklanabilir. Bireyin birçok faktöre bağlı olarak güncel gelişmişlik düzeyini takip edememesi ve buna bağlı olarak fırsatlardan yoksun olmasını ifade etmektedir.

Kronik Yoksulluk

Kronik yoksulluk birçok açıdan yoksulluğun döngüselliğini ifade etmektedir. Bu noktada yoksulluk emaresi olarak değerlendirilen gelir yetersizliği, açlık, kötü beslenme, sağlıklı içme suyuna erişememe, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimden yoksun olma, ayrımcılığa uğrama ve istismara açık olma durumlarını da içermektedir (Temiz, 2008: 63). Bilindiği gibi kronik yoksulluğun en önemli özelliklerinden birisi uzun süreli olması ve nesilden nesile miras olarak aktarılabilesidir. Birçok açıdan yoksulluk, evrensel boyutlara ulaşmış bir sorun haline gelmiştir ve gelişmemiş ya da gelişmekte olan bölgelerin yoksullaşma süreci bu “yoksulluğu” büyüten temel sebeplerden biridir. Dolayısıyla yoksulluğun az gelişmişlik sorunu olmamakla birlikte, gelişmiş ülkelere oranla daha sarsıcı bir biçimde az gelişmiş bölgelerde yaşandığını ifade edebiliriz. Bu bağlamda, farklı sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan göçler ve mülteci akınları yoksulluğu geliştirmekte olan ülkelerin ve hatta gelişmiş ülkelerin gündeminde de önemli bir yere taşımıştır. Dünyaya egemen olan gelir dağılımı adaletsizlikleri, yoksulluğu besleyen en önemli unsurlardan birisidir. Dünya nüfusunun % 10’unun toplam dünya gelirinin yüzde yetmişten fazlasını elde ettiği düşünüldüğünde gelir dağılımı adaletsizliğinin boyutları daha net bir biçimde görülebilecektir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2014: 64). Dünyanın içinde bulunduğu gelir dağılımı adaletsizliğinin sonuçlarından biri olarak kronik yoksulluk, salt ekonomik haklardan yoksun olmayı ifade etmemektedir. Aynı zamanda uzun süreli, şiddetli bir biçimde yaşanan ve nesilden nesile aktarılan yoksulluk anlamına da gelmektedir (Temiz, 2008: 63). Arpacıoğlu ve Yıldırım (2011: 64) ise yoksulluk sınırının altında yaşayanları oranının 2,5 milyarı aştığını ifade etmektedirler. Yapılan yardım ve desteklerle dünya üzerinde yoksulluk oranları bir miktar gerilemiş olsa da özellikle pandemi süreci, dünya üzerinde etkili olan enflasyon verileri, iş piyasasının karşı karşıya olduğu sorunlar, küreselleşme yoksulluk oranlarını önemli oranda artırmıştır (Özşahin ve Uluer, 2016: 256).

Sachs 2005 yılında yayımlanan “The End of Poverty” adlı kitabında Birleşmiş Milletler üyelerinin imzaladığı “Binyıl Bildirgesi” ile yoksullukta 8 temel hedef belirlendiğini ve 2025 yılına kadar yoksulluğun olmadığı bir dünya tasavvur edilebileceğinden bahsetmektedir (Sachs, 2005: 51). Kalkınma sorunu yoksulluğu besleyen temel faktörlerden biri olarak tanımlanmaktadır. Kalkınma sorunu, sömürge konumundaki ülkelerin, gelişmiş ülkeleri kaynaklarını sömürmek ve eko-

nomik olarak kendilerine destek olmamakla suçlamaları sonucunda ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu da BM'yi, kalkınma alanında sorun yaşanan bölgelerdeki nüfusun yaşamlarını iyileştirmeye yardımcı olacak bilgi, deneyim ve kaynaklara erişim sağlama etkinlikleri geliştirmeye zorlamıştır. Eylül 2015'te uluslararası topluluk, 2016-2030 dönemi için sürdürülebilir kalkınma için yeni bir gündem kabul etti (Abashidze vd. 2016: 2). 2030 temel hedeflerinden ilki “yoksulluğun tüm biçimlerini her yerde sona erdirmek” olarak ifade edilmektedir. Bunun alt başlıklarında ise tüm boyutları ile yoksulluk içindeki erkek, kadın ve çocuk oranlarını yarıya indirmek olarak ifade edilmektedir ki bu kronik yoksulluğu hedef alan maddelerden birisidir. Bunun yanında 2030 yılına kadar kırılğan gruplara dayanıklılık kazandırmak ve yoksulluk yanlısı cinsiyete duyarlı ekonomik stratejiler oluşturma da bu kapsamda ele alınabilir (Peşkircioğlu, 2016: 5-6).

Temiz (2008: 64-67) kronik yoksulluğun ayırt edici niteliklerini dört başlıkta özetlemiştir. Ona göre kronik yoksulluğun ayırt edici özelliklerinden ilki, “sürekli”tir. Buna göre, “yoksulluk süresi” yoksulluğun ana bileşenlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır ve çok boyutlu yoksulluk unsurlarından etkilenerek sürekliliği beslemektedir. Kronik yoksulluğun ikinci özelliği “sosyal destekten yoksun olma” durumudur. Sosyal destekten yoksun olma, yoksulluktan kurtulma ihtimalini azaltan unsurlardan biri olarak tanımlanmaktadır. Bu yönü ile ayrıma uğrayan, dışlanmış gruplar, ekonomik ve sosyal haklardan eşit biçimde yararlanamamakta, bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da sıra dışı hale gelmekte ve yoksulluk çemberinin içine mahkûm olmaktadır. Kronik yoksulluğun üçüncü özelliği olarak sayılan “kronik yoksulluğun şiddetli bir biçimde yaşanması” bir fırsat yoksunluğu olarak da ifade edilmektedir. Uzun süreli yoksulluk deneyimleri, yoksul grupları olduğundan daha şiddetli yoksulluk riskleri ile karşı karşıya bıraktığı ifade edilmektedir. Kronik yoksulluğun son özelliği olarak sıralanan “çok boyutlu yoksulluk”, sadece gelirden değil aynı zamanda sağlıktan ve eğitimden yoksun olma gibi yoksulluğun farklı boyutlarını da içinde taşımaktadır.

Kent Yoksulluğu

Dünyada ekonomik ve teknolojik alanlarda izlenen hızlı gelişmeler bir yandan insanların yaşam kalitesini artırırken bir yandan da yoksul kesimlerin görünürlüğü artırmaktadır. Dolayısıyla kentsel alanlar bu bağlamda ikili bir görünüme sahip olabilmektedir. Bir yandan yüksek tüketim ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları karşılayacak gelire sahip olan kesimler, diğer yandan birçok temel ihtiyacını karşılamakta zorlanan yoksul kesimler. Akıllı ve Dirikoç'un (2017: 200) Mingione'den (1996) aktardıklarına göre, kavram olarak kent yoksulluğu, serbest piyasa rekabetinde artan baskıya ve hayatlarını idame ettirmeye yetecek gelirden ciddi erozyona maruz kalan kırsal nüfusu kapsamaktadır. Bu bize Sen'in “kapasite yoksunluğu”nu anımsatmaktadır. Göçle gerçekleşen yer değiştirme bireyleri sadece mekânlardan

ve sosyal çevresinden ayırmamıştır. Aynı zamanda “yapabilirlik” kapasitelerini geride bırakacakları yeni bir yaşam alanıyla karşı karşıya bırakmıştır. Bu süreç kent yoksulluğunu oluşturan birçok faktörün bir araya gelmesi ile ortaya çıkan bir durum olarak tanımlanmaktadır. En temelde kırdan kente göçler sonucunda yüksek nüfusa ulaşan kent yoksulları, iş niteliğinden yoksun olmaları nedeniyle birçok sektörde iş kısıtlılığı ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu noktada Aktaş'ın (2016: 25) kapitalizmin kendi açısından irrasyonel olduğunu ifade ettiği aile, cemaat, lonca gibi yapıları parçalayarak, üretici bireyler ve üretim araçlarına dönüştürdüğü yaklaşımı akla gelmektedir. Dolayısıyla kapital dünyanın üreticilerine dönüşemeyen kesimler, yoksulluk süreçlerinin kaçınılmaz parçaları olarak yaşamlarını sürdüreceklidir.

KADIN YOKSULLUĞU VEYA YOKSULLUĞUN KADINLAŞMASI SÜRECİ

Yoksulluğa dair kavramlara yakından bakıldığında bir sosyal sorun olarak kadın yoksulluğu, dünya üzerinde sosyal ve ekonomik gelişmelerle birlikte farklı nitelik ve biçimlere bağlı olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Yoksulluk, dünyanın var oluşundan günümüze kadar varlığını sürdüren ve gittikçe de derinleşen bir sosyal sorun olmaya devam etmektedir. Modern ekonomi politikaları toplumun bir kısmını istihdam ederken, kaynak ve hizmetlere ulaşımı zor olan kesimlerin ise yoksulluk deneyimlerini derinleştirmiştir. Çetin (2020:518) yaptığı çalışmada 2016 yılı verilerine göre OECD ülkeleri ortalamasında kadınların yoksulluk oranının %12.3 olarak kaydedildiğini bunun yanında erkeklerin yoksulluk oranının ise %10.9 olduğunu aktarmaktadır. Çetin Türkiye’de aynı dönemde bu oranların kadınlarda %17.5, erkeklerde ise %16.8 gibi yakın bir farkla seyrettiğini ifade etmiştir.

Kabeer (2003:28) ekonomik gelişmişlikte bir buzdağından bahseder. Bir piramit olarak tasarladığı bu buzdağının en tepesinde formel işgücü durmaktadır. Ancak buzdağının en altında ve görünmeyen kısmında ise yeniden üretim ve bakım (reproduction and care) emeği durmaktadır. Kadınlar, emeğin temel üreticileri olmalarına karşılık emeğin ücretlendirilme sürecinin oldukça dışındadırlar. Özşahin ve Uluer’e göre (2016: 261) kadın yoksulluğu sadece gelir eksikliği değil, “seçimler” ve “fırsatlar” hususundaki “kısıtlılık”tır. Bu da kadın yoksulluğunun farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkabileceğini göstermektedir.

Kökleri sanayi ve teknolojinin ilk gelişim dönemlerine kadar götürülebilecek olan bu “fırsat farklılıkları”, kadının yoksulluk sürecini geçmiştir de günümüzde de farklı biçimlerde beslemektedir. Örneğin sanayileşme süreci, ev içi üretimi fabrikalara taşıyarak bir anlamda kadın emeğini ücretli emeğin dışında bırakmış, ücret ödediğinde de en düşük seviyede ödenerek ücretli emeği ikincilleştirilmiş-

tir. Günümüz koşullarında da kadın emeğinin değersiz kılınması tutumu devam etmektedir. Dinçoflaz (2009: 53) da kadın yoksulluğunu besleyen üç boyuttan söz etmektedir. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- ✓ Kadınların konumunun, işgücü piyasasında ve siyasette kurumsallaşmış ayrımcılıktan etkilenmesi
- ✓ Toplumun cinsiyet normlarının, biyolojik cinsiyet farklılığını aşarak, kadın ve erkeğin yerine getirmesi gereken sorumlulukları cinsiyetçi bir yaklaşımla ayırması
- ✓ Kadınların aile içindeki eşitsizliği.

Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE) Raporu'na (2016: 4-5) göre cinsiyetler arası ücret farkı, emeklilik prim açıkları, aile bakım yükü, iş-yaşam dengesi gibi farklı faktörler kadınların yoksullaşması üzerinde etkili olmaktadır. Kadınların yarı zamanlı işlerde yoğunlaşmaları, bakım sorumlulukları kariyerlerinde büyük boşluklara neden olmaktadır. Çalışma yaşamında emeğinin karşılığını alamama, düzenli bir işte çalışamama, farklı faktörlere bağlı olarak işe ara verme gibi nedenler onların daha az emeklilik katkı payı biriktirmelerine neden olmaktadır. Birçok toplumda bağımlı aile üyeleri olarak tanımlanan kadınlar, türetilmiş emeklilik haklarına güvenmek zorundadırlar. Bununla birlikte kadınların işgücüne katılım oranları artış göstermiş olsa da bakım verme sorumlulukları, doğum nedeniyle işten ayrılma veya ara verme, kariyer fırsatlarına erişimi erteleme gibi nedenlere bağlı olarak erkeklerin gerisinde kalan bir iş deneyimi ve hizmet süresi söz konusudur. Kadınların ya tüm iş yaşamları boyunca ya da kariyerlerinin bir bölümünde yarı zamanlı çalışma olasılıkları erkeklerden çok daha fazladır. Yarı zamanlı çalışma, 55 yaş ve üzeri hem erkek hem de kadın işçiler arasında daha yaygındır. Ancak çalışanlar arasında kadınların yarı zamanlı çalışma olasılığı hâlâ erkeklerden daha yüksektir. Bu da kadınların erkeklere göre daha az kazanmasına neden olduğu gibi emeklilik gelirlerinin de erkeklerden az olmasına neden olmaktadır. Yarı zamanlı işlerde çalışan işçiler, tam zamanlı işlerde çalışan işçilere göre saat başına daha az kazanmaktadır. Hala birçok ülkede tam zamanlı çalışan kadınlar saat başına yaklaşık 15 dolar alırken, erkekler 17 dolardan fazla almaktadır. Ücret farkları da kadınları erkekler karşısında ekonomik olarak güçsüzleştirmektedir (Munnell ve Zhivan:2006:3-4). Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü 2016 Raporu'na göre 20 milyon Avrupalı (bunların 2/3'ü kadın) bağımlı yetişkinlere bakım vermeleri gerekçesi ile tam zamanlı olarak çalışmamaktadırlar. Yine tek ebeveynli ailelerde kadın aile reisleri yoksulluk ve dışlanmaya karşı savunmasızdır. Bunların %35.5'i de yoksulluk riski altındadır.

Kadınlar üretime emekleriyle önemli bir katkıda bulunurken, düşük ücret ve güvencesiz bir üretim sisteminde yer almaktadırlar. Bu ekonomi sistemi içinde kadınlar çok fazla emek ve enerji harcamakla birlikte hak ettikleri ücretleri alamamaktadırlar. Bunun yanında emekleri, düşük ücretlerle, işverenin artı değeri-

ni güçlendirmeye devam etmektedir. ve konumları artı değeri düşük karşılıklarla güçlendirmektedir. Ecevit (2003: 73) ise Türkiye özelindeki değerlendirmesinde, erkeklerin tarımsal istihdamdaki düşüşünü büyük ölçüde tarım dışı faaliyetlere yönelerek telafi ettiklerinin altını çizerken, kadınların 'gönüllü' olarak piyasadan ayrıldıklarını ifade etmiştir. Bunun en önemli gerekçesi olarak da kadınların mesleklerini kırdan kente göçten sonra değiştirememeleriyle açıklamıştır. Kent merkezinde istihdam şansı bulamayan kadınlar, ev hanımı olarak karşılıksız emek harcama alanlarına geri dönmüş veya ev işlerinin devamı olan kayıt dışı işlerde çalışmışlardır. Bir kısmı da yine kayıt dışı olmak koşuluyla üretim merkezlerinin işlerini evlerinde yapmışlardır. Türkiye açısından bir diğer gerekçe olarak da gelişmekte olan ülkelerde ihracata dayalı sanayileşme stratejisi sonucunda ortaya çıkan sanayideki genişleme, kadınlar için beklendiği kadar çok istihdam yaratamamasıdır. Böylece ihracata dayalı sanayileşmeyle bağlantılı istihdam artışı, büyük işletmelerin dışında, özellikle evden çalışma eylemini güçlendirmiştir (Ecevit, 2003: 75; Arslan, 2018:151). Tüm bu piyasa akışı göz önünde bulundurulduğunda kadınların düşük ücretli güvencesiz işlerde istihdam edilerek üretime büyük katkılar sunduğunu ancak bunun karşılığı olan gelir seviyesine sahip olamadıklarını söyleyebiliriz. Bunun yanında piyasada emeği ile yer alamamanın yanında ev içi sorumluluklar kapsamında önemli bir emek gücüne sahip olan kadınlar, tamamen üretimin dışında tanımlanmaktadırlar. Ev içinde harcadıkları enerjinin hiçbir karşılığı yoktur. Yoksulluk kavramları göz önünde bulundurulduğunda içinde buldukları koşullarda emeklerinin değersizliği kadınları mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk, kent yoksulluğu ve insani yoksullukla erkeklere oranla daha fazla karşı karşıya getirmektedir. Kadınların toplumsal fırsatlara erişim konusunda karşı karşıya kaldıkları ikincilleştirilme durumu, onların yoksullukla mücadelede ellerini zayıflatmaktadır.

Çamur Duyan (2010:20) da çalışmasında yoksulluğun günümüz dünyasında kadınlara özdeşleştirilen bir sosyal ve ekonomik sorun haline geldiğinin altını çizmektedir. Bu özdeşleşme durumunu toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluklarının eşitsiz dağılımına, kadının statüsündeki geriliklere, kadının toplumsal yaşama katılımının engellenmesine, kadının güçsüzleştirilerek erkeğe bağımlı hale getirilmesine, kadının toplumsal fırsatlara erişiminin kısıtlılığına bağlamaktadır. Kadın yoksulluğu, Pearce (1978)'in kavramsallaştırmasıyla "yoksulluğun kadınlaşması", kadın aile reislerinin yaşamlarına odaklanılması sonucunda ortaya çıkmıştır. Buna göre ABD'de yoksul aileler içinde tek ebeveynli ailelerin oranı 1960'ta dörtte birden (%28) biraz fazla iken 1987'de beşte üçe (%60) yükselmiştir. Bunlar içerisinde de aile reisi kadın olanların oranı yüksektir. Kavramın ortaya çıkmasında etkili olan 1980'ler ABD'sinde bekâr anneli aileler, çocuklu tüm yoksul aileler içinde büyüyen yaklaşık dörtte üçlük bir çoğunluğa ulaşmıştır. Bu da yoksulluğun kadınlaşması olarak ifade edilmiştir (Goldberg, 2010:3).

Yoksulluğu derinlikli olarak deneyimleyen kesimler içerisinde kadınların önemli bir çoğunluğa sahip olduğu bilinmektedir. Bu da “yoksulluğun kadınlaşması” kavramını gündeme getirmiştir. Hart (2002:25) “geçimlik iş” kavramının bir dizi feminist teorisyen tarafından kullanıldığını ifade etmektedir. Ona göre bu kavram, bir yönüyle işin ikili doğasını, yani tanınmayan ve ücretsiz diğer yönüyle de – sınırlı da olsa- yaşamı sürdürme gücü veren bir kavram olarak kullanılmıştır. Hart, sınıf yapısındaki eşitsizliklerin toplumsal işlevleri ve bireysel gücünü birbirinden ayırmaktadır. Bu ayrımların “ırk ve toplumsal cinsiyet kategorilerine” taşındığını ifade etmektedir. Bu da düşük ücretli güvencesiz işleri kadınlar açısından daha fazla bir seçenek haline getirmektedir. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler tarafından kullanılan “yoksulluğun feminizasyonu” ifadesi, yoksulluk içinde yaşayanların büyük oranda kadın olduğu gerçeğinin altını çizmek amacıyla kullanılmaktadır. Bir başka ifadeyle söz konusu kavram, yoksulluğun kadınlar açısından daha şiddetli hale geldiği bariz bir eğilime işaret eder. (Holmes,2007:9).

Kabeer (2003:30), dünya üzerinde kadınların işgücüne katılımının istatistiki oranlarının da eksik ve güvenilmez olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca kadınların üretime ekonomik olarak katkıda bulunma biçimlerinin çeşitliliğine rağmen, yalnızca birincil faaliyetleri kaydetme eğiliminin devam etmesi, kadınların genellikle ‘ev hanımı’ olarak sınıflandırılmasına yol açmaktadır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kadınların aile içi emeklerinin ve kayıt dışı işler için harcadıkları emek ve enerjinin değersizliği üretimde kaybolan bir emek oranını ortaya çıkardığı gibi kadın yoksulluğunu besleyen bir temel de oluşturmaktadır. Dolayısıyla her yönüyle görünmez bir emek olmakta ve kadınları çalışınlar ya da çalışmasınlar yoksulluk riski ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Dünya üzerinde kadınlar 1970’ler ve sonrasında, savaşlar, göç, eğitimsizlik, toplumsal cinsiyet algısından kaynaklı eşitsizliklere bağlı olarak yoksulluğu erkeklere oranla daha derin bir biçimde yaşamaya başlamışlardır. Bunun yanında kadınların geçmişten günümüze kadar ekonomik olarak büyük oranda erkeklere bağımlı olmaları yoksulluk risklerini artıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Moghadam (2005:1) çalışmasında yoksulluğun kadınlaşmasını tetikleyen şu üç faktörden bahsetmektedir:

- ✓ Hane reisi kadın olan ailelerin artması (eşin kaybedilmesi, boşanma vb)
- ✓ Aile içindeki eşitsizliklerin kadın ve kızlara karşı önyargıları beslemesi
- ✓ Neoliberal ekonomi politikalarının içerdiği yapısal düzenlemeler ve post sosyalist pazara geçiş.

Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu (UNDP, 2016: 30) da dünya üzerindeki yoksulluktan en çok etkilenen kesimlerin kadın ve çocuklar olduğunu

ortaya koymaktadır. Bunun yanında Zastrow (2016:175)'ün yaptığı çalışmada da tek ebeveynli aileler ve özellikle bu ebeveynin kadın olduğu ailelerde yoksulluk oranının daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. Bu ailelerin %31'i yoksulluk sınırının altında gelire sahiptir. Bu oran iki ebeveynli ailelerde %11 dir. Yine Zastrow'un çalışmasında dikkat çekici noktalardan biri de tam gün çalışan kadınların yalnızca %76'sının erkeklerle aynı ortalama maaşı alabiliyor olması kadın yoksulluğunun nedenleri bağlamında önemlidir. Birçok yalnız anne, ulaşım olanaklarının kısıtlılığı, çocuk bakım ücretlerinin yüksek olması ve mesleki eğitimlerinin yetersiz olması nedeniyle istihdam dışında kalmaktadır. Türkiye'de ve dünyanın birçok yerinde yoksul ailelerin yaklaşık yarısı yalnız anneler tarafından geçindirilmektedir. Kadınların iş gücü piyasasında yer alma oranları gün geçtikçe artmasına rağmen, kadınların iş gücü piyasasında karşı karşıya kaldıkları eşitsizlikler kadın yoksulluğuna ivme kazandıran sebepler arasındadır. Kanunlar karşısında kadın ve erkek eşit olsalar da eğitim alanında, kurumlarla iletişim alanında, iş gücü piyasasında, mesleki alanda yaşanan ayrımcılıklar kadınların gelirini düşürücü etkiler olarak sıralanabilir (Başak ve diğerleri, 2013:14). Çitçi (1982:1) de yaptığı çalışmada kadın-erkek eşitsizliğinin bilinen en eski toplumsal farklılaşma örneği olarak varlığını günümüzde de sürdürdüğünü ifade etmiştir. Bu yönüyle kadın ve erkek sözcükleri insanın biyolojik açıdan farklı iki ayrı cinsini belirlemenin ötesinde bir anlama tanımlanmaktadır. Çitçi'ye göre «Kadın» sözcüğü bağımlılık, eşitsizlik, sömürü gibi kavramlarla birlikte kullanılmaktadır. Böylece kadınların bir «sınıf», «kast», «alt tabaka» oluşturdukları ileri sürülmektedir. Son yıllarda kadınların çokça birlikte anıldığı kavramlardan biri de yoksulluktur. Yoksulluğun kadınlar etrafında uzun soluklu varlığının nedenlerine bakıldığında yasalar üzerinde kadın-erkek eşitliğinin değiştiremediği durumların olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal bilimlerde her bir olay ve olgunun ortaya çıkmasını besleyen çok sayıda faktör vardır. Dolayısıyla bir olay ve olgu tek bir faktöre bağlı olarak açıklamam mümkün olmadığından kadın yoksulluğunu da tek bir neden üzerinden açıklamak mümkün değildir. Toplum, kültür, din, gelenek, içinde bulunulan olağan üstü koşullar vb. durumlar söz konusu yoksulluğun dünya üzerinde yaygınlaşmasında etkili olmaktadır. Bu da zorunlu olarak birbirini izleyen bir döngüsel yoksulluğun kadınları çemberinde tutmasına ve halkalar halinde yaygınlaşmasına neden olur. Böylece kadın yoksulluğunun artan görünürlüğü; demografik eğilimleri, kültürel kalıpları ve siyasal ve ekonomik fırsat dağılımlarının kadın ve erkekler arasındaki eşitsiz dağılımlarını gündeme getirmiştir.

Bu durum yoksulluğun özellikle kadınlar arasında nesilden nesile aktarılmasının da yolunu açmaktadır. Yaşar (2013:255) yaptığı çalışmada yoksul ailelerde yetişen kız çocuklarının yanlış ve erken evlilikler, yeterli eğitim alamama gibi nedenlere bağlı olarak annelerinin yoksulluk kaderlerini paylaştıklarını ifade etmektedir. Bu noktada yoksul kadınlar, kısır bir döngüye mahkûm olmaktadır. Bu da kadın yoksulluğunun derinleşmesine ve kendi etrafında dönmesine neden olmaktadır.

Özellikle eğitimsizlik, toplumsal cinsiyet algısına bağlı olarak gelişen baskılar (kadının eğitim almaması, çalıştırılmaması, ev içi bir hayata mahkûm edilmesi vb.), kabileceğinden fazla çocuk sahibi olma gibi nedenler Türkiye’de ve dünyada kadın yoksulluğunun derinleşmesine etki eden faktörler arasındadır. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Rapor’unda (2016:7) birçok ülkede sosyal normların, ücretsiz aile işçiliğinin dörtte üçünü teşkil eden kadınlar ve kız çocuklarının seçenek ve fırsatlarını azalttığını tespit etmiştir. Esen (2013:115) de çalışmasında ülkemizde tarımda çalışan kadınların %75’nin kentte ise %0,05’nin ücretsiz aile işçisi olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında Yaşar (2013:255) yaptığı çalışmada hane reisi kadın olan ailelerin mahrumiyet probleminin %3.64 (64 aile) olduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla kadınların hane reisi olduğu ailelerde yoksulluk oranı oldukça yüksektir. Kadınların bu süreçte yoksullukla baş edebilme ya da yoksulluk döngüsünü kırma güçleri oldukça zayıftır. Toplumsal cinsiyet (gender) algısına bağlı olarak kadına karşı gelişen eşitsizlikler; eğitim, sağlık, istihdam gibi alanlardan kadınların hizmet alımını düşürmektedir. Bu da kadınlar arasında yoksulluk oranını artırmakla kalmamakta, onların dışlanmış gruplar içerisindeki oranlarını da büyütmektedir. Böylece yoksul kadınlar, kendilerine karşı birçok ayrımcılığın besleyicisi olan toplumsal kurumların dönüştürülmesini başlatmak için zayıf kalmaktadırlar. Eğitim ve istihdam imkânlarından yeteri düzeyde faydalanamadıkları için kendilerinin ve çocuklarının hayatlarını dönüştürmede söz hakkına sahip değildirler. Bununla birlikte sosyo-kültürel yapılara göre farklılık göstermekle birlikte, boşanma, ayrılık ve evli olmayan annelik gibi demografik faktörler de yoksulluğun kadınlaşmasına sebep olmaktadır. Kadınlar, çocukların bakımından birincil sorumluluğa sahip olduklarından, velayet alabilir veya bekâr ebeveyn olurlar. Ayrılıkla biten evlilikler ya da hiç evlilik kurumunun oluşmamış olması durumlarında kadınlar, çocuklarının babalarından çok az mali destek alır ve düşük ücretle ailelerini geçindirmek için mücadele ederler (Goldberg ve Kremen, 1990:4). Dünya üzerinde cinsiyete dayalı ayrımcılıklar, kadınları ve kız çocuklarını istihdamda, siyasette ve özel alanda erkeklere tabi kılmaktadır. Yine bazı ülkelerde cinsiyetler arası ücret farklarının olması ve kadınların bazı mesleklerden uzak tutulması ekonomik engeller olarak kadınların hayatlarını çevrelemekte ve tam bir eşitlik yaşamasını engellemektedir. Eisenstein (1976:26) kapitalist toplumda kadın yoksunluğu dört temel yapıya dayandırır: üretim, üreme, cinsellik ve çocukların toplumsallaşması. Kadın üretimin temel birimi olarak kabul edilen aile kurumu içerisinde en güçlü üreticidir. Kadının biyolojik kapasitesi, onun toplumsal ve ekonomik amacının tanımlanmasında etkili olmuştur. Böylece analık, aileyi tarihsel bir zorunluluk olarak tesis etmiş ve aile, kadının dünyası haline gelmiştir. Dolayısıyla kadının üretimden ve kamusal yaşamdan dışlanması cinsiyet eşitsizliğine yol açtığı gibi bunun bir sonucu olarak da kadını yoksullaştırmaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte üretim yapısında ve teknolojiye önemli atılımlar gerçekleşmiş ve en zengin dönemi yaşadığı söylenen günümüz dünyasında yoksulluğun görünürlüğü, iş ve üretim potansiyelinin yüksekliği bağlamında

değerlendirildiğinde yüksektir (Gerşil, 2015:160). Dolayısıyla yoksulluk ekonomik politikalarda liberalleşme veya küreselleşme eğilimlerinin artması ile farklı kesimler üzerindeki etkisini daha ciddi ve yoğun bir şekilde göstermiş ve yoksulluğu sosyal bir sorun olarak büyütüştür (Duyan, 2010: 20). Kadın yoksulluğu bu bağlamda giderek daha fazla görünür olmaktadır. Yaşar (2013: 241) da yaptığı çalışmada özellikle taşrada kadın yoksulluğunun derinleşmesinin en önemli nedeni olarak geleneksel kadın rolünün biçimlenişini göstermektedir. Söz konusu çalışmada hane reisi kadınların %88'nin herhangi bir mesleklerinin olmadığı tespit edilmiş ve bunun en önemli sebebi olarak da kadınların çalışmak için gerekli nitelik ve imkânlara sahip olmaması gösterilmiştir. Yoksulluk birçok sosyal ve küresel olayda kadınları etkilemektedir. Göç, kentleşme, savaş, küreselleşme süreçleri kadınların yoksulluklarını derinleştiren durumlar olarak öne çıkmaktadır. Kadınların yoksulluk oranlarına bakıldığında, gelişmekte olan ülkelerde kadınların bakım verme sorumlulukları nedeniyle sosyal desteğe bağımlılıkları daha yüksektir. Bu gelişmiş ülkelerde yoksulluğun olmadığı anlamına gelmemektedir. Gelişmiş ülkeler açısından yoksulluğun kadınlaşması mutlak olmaktan çok görece olabilmektedir. Ancak gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerde bu yoksulluk biçimi mutlak yoksulluk durumuna karşılık gelmektedir (Narınç, 2022:75-76).

SONUÇ

Yoksulluk elbette tüm insanlığın temel sorunlarından biridir. Ancak yoksulluğu bazı koşulların daha da derinleştirdiği bilinmektedir. Kadın olmak bu etmenlerden biridir. Kadınların dünya üzerinde sosyal, kültürel ve dini sebeplere bağlı olarak toplumsal fırsatlardan uzak tutulmaları ve ikincilleştirilmeleri yoksulluk deneyimlerini daha sert boyutlara taşımaktadır. Kadınların eğitim, istihdam, siyasi temsil gibi fırsatlara ulaşmalarının önündeki engeller, onları erkeklere göre yoksullukla çok daha fazla muhatap etmektedir. Yoksulluğun kadınlaşmasının önüne geçebilmek güç olmakla birlikte etkin ve kararlı politikalarla üstesinden gelinebilecek bir durumdur. Yoksulluğun kadınlaşmasının önüne geçebilmek öncelikle kadınların fırsatlara erişim noktasında güçlendirilmesi ile mümkün olacaktır. Bunun bir sonucu olarak kadınlar hem özel alanda hem de kamusal alanda cinsiyet ayrımcılığı ile karşı karşıya kalmayacaklardır. Bunun yanında kadınların karar alma süreçlerinde etkin olmalarını sağlayacak politikaların geliştirilmesi, kadınların kendileri ile ilgili düzenlemeler konusunda söz sahibi olmasını sağlayacaktır. Karar alma süreçlerinde söz sahibi olmaları kadınları yerel ve kültürel ayrımcı normlara karşı da koruyacaktır. Kadınların toplumda cinsiyetleri üzerinden değil de birey olarak tanımlanmaları, sosyal, ekonomik ve siyasal haklarını kullanma konusunda farkındalık düzeylerinin artırılmasına katkıda bulunacağı gibi vatandaşlık haklarından da eşit bir biçimde faydalanmalarına olanak verecektir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): HK(%50), VBG(%50)

Veri Toplanması (Data Acquisition): HK(%60), VBG(%40)

Veri Analizi (Data Analysis): HK(%60), VBG(%40)

Makalenin Yazımı (Writing Up): HK(%50), VBG(%50)

Makale Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision): HK(%60), VBG(%40)

KAYNAKLAR

- Abashidze, A. K., Solntsev, A. M., Kiseleva, E. V., Evgenâ, A., & Kruglov, D. A. (2016). Achievement of Sustainable Development Goals (2016-2030): international legal dimension. *Indian Journal of Science and Technology*.
- Akıllı, H. Ve Dirikoç, A. (2017). Türkiye'de Kent Yoksulluğu ve Çocuk:Nevşehir Örneği, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:26:197-224.
- Arpacıoğlu, Ö. Yıldırım, M. (2011). Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2 (4) 60-76.
- Arslan, T.G. (2018). Çalışmanın Evrimi:Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş, Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2),145-162.
- Alptekin, D. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Örüntüsünde Kadının Yoksulluğu ve Yoksunlukları, Edit: Abdullah Topçuoğlu, Gamze Aksan ve Duygu Alptekin, Yoksulluk ve Kadın, Ayrıntı Yayınları.
- Aytaç, Ö. (2013). Yoksulluk, Kentsel Sınıfsızlık ve Sosyal Dışlanma:Modern Kentlerde Sınıfsal Mekansal Yarılma ve Suçlaştırılma Mekanizmaları,"Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek, Der: Ömer Aytaç ve Süleyman İlhan, Ankara: Birleşik.
- Başak, S. Ve Kingir, S. Ve Yaşar, Ş. (2013). Kadının Görünmeyen Emeği: İlkinci Vardiya, Kadın Araştırmaları Merkezi, Ankara.
- Coşkun, M. N. (2005). Türkiye'de Yoksulluk: Bölgesel Farklılıklar ve Yoksulluğun Profili, Bölgesel Gelişme Stratejileri Ve Akdeniz Ekonomisi, Ed: Haluk Erlat, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, 181-198.
- Çamur Duyan, G. (2010). Yoksulluğun Kadınlaşması: Altındağ Örneği, Aile ve Toplum, 6, 22:19-29.
- Çetin, İ. (2020). Yoksulluk ve Yoksulluk Göstergeleri: Türkiye ve OECD Ülkeleri Üzerine Bir Karşılaştırma, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (22)2: 510-532.
- Çitçi, O. (1982). Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar, Türkiye ve Ortadoğu Anne İdaresi Enstitüsü Yayınları, No:200.
- Çuhadar, P. Algan, N.(2019). Kadın Yoksulluğu Ve Mikro Kredi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi (1)4: 83-105.
- Diñçoflaz, J. (2009). Kentteki Kadının Yoksulluğu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün Kadın Yoksulluğuyla Mücadele Politikaları, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Ecevit, Y. (2003). Women's Labor And Social Security, Bridging the Gender Gap in Turkey: A Milestone Towards Faster Socio-economic Development and Poverty Reduction, Public Disclosure Authorized: p:73-101.
- Eisenstein, Z. (1979). Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism, Monthly Review Press New York and London, 5-41.
- Esen, E. (2013). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Kırsal Kadının Durumu ve Almanya'dan Proje Uygulama Örnekleri, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 12, 1: 105-127.
- Fidan, F.Z. (2016).Yoksulluk Kıskaçında Kadın, İstanbul: Opsiyon.
- Gerşil, G. (2015). Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 22, 1:158-181.
- Goldberg, G.S. Kremen, E. (1990). The Feminization of Poverty: Discovered in America, Fmimization Of Poverty Only In America? Edited by Gertrude Schaffner Goldberg and Eleanor Kremen. Praeger Westport, Connecticut London. P:1-17.

- Goldberg, G.S. (1990). The United States: Feminization of Poverty Amidst Plenty, Frimization of Poverty Only In America? Edited by Gertrude Schaffner Goldberg and Eleanor Kremen. Praeger Westport, Connecticut London. P.18-58.
- Goldberg, G.S. (2010). Revisiting The Feminization Of Povertyın Cross-National Perspective, Poor Women In Rich Countries: The Feminization of Poverty Over the Life Course, Edit by Gertrude Schaffner Goldberg, Oxford New York Auckland Cape Town Dar es Salaam Hong Kong Karachi Kuala Lumpur Madrid Melbourne Mexico City Nairobi New Delhi Shanghai Taipei Toronto:3-29.
- Gündoğan, N. (2008). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele, Ankara Sanayi Odası Dergisi, ASO Dosya, Ankara: 42-56.
- Hart, U.M. (2002). The Poverty of Life –Affirming Work:Motherwork, Education, and Social Change, Greenwood Press Westport, Connecticut, London.
- Holmes, M. (2007). What is Gender? Sociological Approaches, SAGE Publications Asia-Pacific Pte Ltd 33 Pekin Street 02-01 Far East Square Singapore 048763
- Özşahin, M.C. Uluer, A.G. (2016). Ekonomik Küreselleşme ve Kadın Yoksulluğu: Bir Yazın Taraması, Edit: Abdullah Topçuoğlu, Gamze Aksan ve Duygu Alptekin, Yoksulluk ve Kadın, Ayrıntı Yayınları.
- Peşkirioğlu, N. (2016). 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri: Küresel Verimlilik Hareketine Doğru. Anahtar Dergisi, 22(335), 4-9.
- Kaber, N. (2003). Gender Mainstreaming in Poverty Eradication and the Millennium Development Goals, Common wealth Secretariat International Development Research Centre: Ottawa. Cairo, Dakar Montevideo, Nairobi, New Delhi, Singapore.
- Kan, A.(2014). Kırsal Yoksulluğun Tarım ve Kadın Boyutu,, Ed:Abdullah Topçuoğlu, Gamze Aksan ve Duygu Alptekin, Yoksulluk ve Kadın, Ayrıntı Yayınları.
- Kardam, F. ve Yüksel İ. (2004). Kadınların Yoksulluğu Yaşama Bimimleri:Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk, Nüfus Bilim Dergisi/Journal of Population Studies, 26:45-72.
- Klasen, S. (2009). Levels and Trends in Absolute Poverty in the World: What We Know and What We Don't, edit: Elke Mack, Michael Schramm, Stephan Klasen,Thomas Pogge, Published by Ashgate Publishing Limited Ashgate Publishing Company Wey Court East Suite 420 Union Road 101 Cherry Street Farnham Burlington Surrey, GU9 7PT VT 05401-4405 England. 21-36.
- Narınç, N. Ö. (2022). Türkiye’de Subjektif Yoksulluğu Belirleyen Faktörlerin Genelleştirilmiş Sıralı Logit Modelle Analizi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 47, 74–92.
- Turgut, A.Ş. (2019). Türkiye’deki Gelir Eşitsizliğinin Toplumsal Cinsiyet, Kadının İstihdamı Ve Kadın Yoksulluğu Açısından Değerlendirilmesi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED:315-329.
- Memiş, H. (2014). Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, (5):144-161.
- Moellendorf, D. (2009). Absolute Poverty and Global Inequality, edit: Elke Mack, Michael Schramm, Stephan Klasen,Thomas Pogge, Published by Ashgate Publishing Limited Ashgate Publishing Company Wey Court East Suite 420 Union Road 101 Cherry Street Farnham Burlington Surrey, GU9 7PT VT 05401-4405 England: 121-132.
- Munnell, A. H., & Zhivan, N. (2006). Earnings and women's retirement security. Available at SSRN 1313333.
- Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE) <https://eige.europa.eu/> erişim tarihi:10.11.2023.

THE CONCEPT OF POVERTY AND THE FACTORS FEEDING THE FEMINIZATION OF POVERTY

EXTENDED ABSTRACT:

Poverty, one of the multidimensional social issues, covers all segments of society (children, the elderly, young people, men, and women), whereas it is known that women, who have a significant demographic proportion among these segments, are more deeply affected by the phenomenon of poverty. Gender discrimination due to being female (especially in traditional societies) makes women poorer than men. In other words, gender discrimination (although its degree varies from society to society) is an effective factor in the poverty of all poor women across the

world. For the first time in 1978, in the USA, it was revealed that households where women were the head of the family were poorer than households where men were the head of the family. The concept of “feminization of poverty” used by Pearce to describe this situation focused on the poverty experienced by women who lost their husbands due to reasons such as divorce, separation, and death. Later, it was also used to express women who were impoverished due to different factors. In other words, the discrimination experienced by women due to being female influences their encounter with the risk of poverty. Social and cultural differences differentiate the risk of poverty among women and can hide it from poverty scales.

The study conducted by Peace in the United States of America between 1950 and 1970 elucidated that two-thirds of people with low incomes were women, despite the increase in women’s participation in the workforce at that time. Therefore, the concept of feminization of poverty suggested by Peace is a crucial step in bringing the unequal relationships within the household to the agenda and making the invisible efforts of women inside the house visible (Yüksel-Kaptanoğlu, 2019: 152). However, societies manage to hide the fact that women are influenced by gender inequality in different ways. As Krauss (1998) briefly states, “Women’s environmental justice and social inequality have been eliminated by subjective experiences and interpretations, and they have rooted in the political realities they built by making use of their identity as mothers and members of certain communities” (cited by Hart from Krauss, 2002:159). This sentence can be explanatory in this context. Women are idealized through the practice of domestic responsibilities and are kept away from public life. This prevents women from accessing social capital resources and exposes them to the risk of being excluded from employment or working in unsafe positions with low wages. Dinçoflaz (2009:53) mentions three dimensions of female poverty. These are as follows:

- ✓ The position of women is influenced by institutionalized discrimination in the labor market and politics.
- ✓ Gender norms of societies differentiate roles and responsibilities that women and men should fulfil by exceeding the biological gender difference.
- ✓ Women’s inequality inside the family also increases their risks of poverty.

The fact that the woman, who has been a producer in all areas of social life from past to present, is still poor/struggles with poverty adversely affects both society and family members. In this case, women have difficulty caring for the people and children under their responsibilities. They face the risk of poverty more than men. Thus, it is important to determine/reveal/emphasize the factors that lead to the impoverishment of women in many ways. The study conducted by Chen et al. (2005:8-21) in 2005 and funded by UNIFEM (United Nations Development Fund

For Women) reported that, following the decisions taken in the Beijing Declaration (women's poverty was discussed as a problem for the first time in this declaration) in 1995, a decrease was observed in the number of people living on less than \$1 a day. The presence of women in the workforce also increased. However, the study underlined that the decrease in overall poverty hid significant differences not only between regions but also within regions. According to the study results, Asia experienced a large decrease in extreme poverty, or in other words, absolute poverty, which was followed by Latin America. Sub-Saharan Africa experienced an increase. In China and India, poverty continues in different areas and social groups as a result of escalating inequalities. In areas where poverty increases, women face helplessness, insecurity, and dependence due to socialization processes controlled by strong cultural, economic, and political forces, and their poverty deepens.

In the literature, numerous factors that are influential in the impoverishment of women (inability to receive/complete education, being excluded from employment, working with low wages in business life, traditional female roles, being defined as a caregiver, being away from decision-making processes, divorce, etc.) are mentioned. The most prominent of these factors can be listed in the following way:

- ✓ Limitation of women's participation in social life
- ✓ Exclusion of women from decision-making processes
- ✓ Preventing women from accessing social opportunities for various reasons
- ✓ Preventing women from accessing resources
- ✓ Women forced to work in unsafe positions with low wages due to the lack of social capital
- ✓ Preventing their access to working opportunities as skilled workers
- ✓ Due to being economically dependent individuals (spouse, father, sibling, male relative, etc.), experiencing poverty in a deeper manner or facing a risk of poverty in case of the loss of male relatives
- ✓ Social and cultural norms shaped through women's freedoms
- ✓ Still existing patriarchal socialization processes in many societies
- ✓ Migration, war, and conflict also affect women's impoverishment processes.

This makes the poverty of women, who are much more affected by all this discrimination than men, common and severe. While women and girls in poor households receive less share from individual consumption, their access to opportuni-

ties such as education and employment also lags behind that of men. The cultural evaluation of innate biological characteristics in all societies forms the starting point of the hierarchical sequence between the two genders. The rights possessed, the accessible resources, the power that can be used, and the power situation differ according to both genders. Accordingly, the poverty risks of women and men and the depth of these risks also differ. Briefly, women are not equal in terms of poverty, as in many areas of social life.

Therefore, this study aims to reveal the factors that are influential in the feminization of poverty on the basis of creating/enhancing social and individual welfare and propose the necessary solutions in line with the dynamics of society. The factors feeding the impoverishment of women are not unknown. However, highlighting them with studies will be effective in developing policies to eliminate the obstacles faced by women in accessing opportunities. At this point, the more visible the inequalities induced by gender discrimination are, the more likely it is to develop policies for eliminating these inequalities.

The research is a qualitative study based on a literature review. In this research, studies on the feminization of poverty (articles, theses, books, internet resources, legal regulations, laws, etc.) were scanned, the statistical data of the studies on the subject were reviewed, evaluated, and the leading factors were listed. Afterwards, the study was reported, and suggestions were proposed.

Keywords: Women, Poverty, Feminization of Poverty, Gender.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies

e-ISSN: 2791-6871, OKAD Aralık 2024, 4 (2): 103-137

Modernizmden Modern Ötesi Sürece: Kadın ve Liderlik

The Women and Leadership:
From Modernism to Postmodern

Derya ERDİL¹, Rabia ÜSTE²

¹Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
· derya_tumeg@hotmail.com · ORCID > 0009-0004-9086-2110

²Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İzmir
· rabia.uste@deu.edu.tr · ORCID > 0000-0002-2525-0968

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Teorik Makale/Theoretical Article

Geliş Tarihi/Received: 8 Ocak/January 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 11 Aralık/December 2024

Yıl/Year: 2024 | **Cilt-Volume:** 4 | **Sayı-Issue:** 2 | **Sayfa/Pages:** 103-137

Atıf/Cite as: Erdil, D., Üste, R. "Modernizmden Modern Ötesi Sürece: Kadın ve Liderlik"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi 4(2), Aralık 2024: 103-137.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Derya ERDİL

MODERNİZMDEN MODERN ÖTESİ SÜRECE: KADIN VE LİDERLİK

ÖZ

Liderlik yüzyıllar boyunca erkeklere özel bir alan olarak görülmüş ve lider denildiğinde akla erkek imajı gelmiştir. Buna bağlı olarak kadın liderlerde liderlik vasfını elde ettiklerinde eril bir imaj sergileme eğiliminde olmuşlardır. Tarihsel süreçte ise birçok kadın lider ortaya çıkmıştır, ancak liderlik alan yazınında kadın liderlere uzunca bir süre yer verilmemiştir. Bu çalışmanın öncelikli amacı modern dönemden modern ötesi sürece kadınların sergilemiş oldukları liderlik stillerini ele alırken, liderlik sınıflandırmasına kadınların da dahil edilmesine katkı sağlamaktır. Diğer yandan kadınların liderlik alanyazınında görünürlüğünü arttırmak çalışmanın diğer bir amacıdır. Bu amaçlar kapsamında çalışma içerisinde öncelikle liderlik kavramı ele alınmış, daha sonra liderlik teorileri açıklanmıştır. Kadın liderler, liderlik teorileri içerisinde sergiledikleri liderlik stillerine göre incelenmiştir. Modern ve postmodern dönemde kadın hareketleri açıklanmış ve kadın liderler dönemselsel olarak sınıflandırılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda kadın liderlerin modern ötesi süreçte liderlik yaparken erilleşme eğilimini bırakarak feminen özelliklerini ön plana çıkardıklarında postmodern dönemde daha başarılı olacakları ortaya çıkmıştır. Günümüz toplumlarında kadınların kendi içsel sahip oldukları nazik, empati kurma, anlayışlı tavırlarının yönetilenler tarafından daha tercih edilir olduğu ortaya çıkmış ve gelecekte kadın liderlerin feminen liderlik özelliklerine vurgu yaparak liderlikte daha başarılı olacakları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Kadın, Liderlik, Modernizm, Postmodernizm.

THE WOMEN AND LEADERSHIP: FROM MODERNISM TO POSTMODERN

ABSTRACT

For centuries, leadership has been seen as a field exclusive to men, and the word leadership brings to mind masculine identity. Female leaders have tended to display masculine characteristics. Many female leaders have emerged throughout the historical process, but female leaders have not been included in the leadership literature for a long time. The primary aim of this study is to discuss the leadership styles exhibited by women from the modernist period to the post-modernist period, while contributing to the inclusion of women in the leadership classification. On the other hand, increasing the visibility of women in the leadership literature

is another aim of the study. For this purpose, the concept of leadership was first discussed, then, leadership theories are explained. Female leaders have been examined according to the leadership styles they exhibit within leadership theories. Women's movements in the modern and postmodern periods were explained and female leaders were classified periodically. As a result of the analysis, it has been revealed that female leaders will be more successful in the postmodern period when they abandon their masculine tendencies and highlight their feminine characteristics while leading in the postmodern period. It has been revealed that women's inherent gentle, empathetic and understanding attitudes are more preferred by those being led in contemporary societies, and it has been observed that future female leaders will be more successful in leadership by emphasizing their feminine leadership qualities.

Keywords: Feminism, Women, Leadership, Modernism, Postmodernism.

GİRİŞ

Lider ve liderlik kavramlarının birçok farklı tanımı mevcuttur ancak tanımlamaların çoğu benzer anlamları ifade etmektedir. Genel olarak lider, bir grubu veya bir kitleyi önceden belirlenmiş birtakım amaçlar etrafında birleştirmeye ve bu amaçları gerçekleştirmek için grubu harekete geçirmeye yönelik bilgi ve yeteneklerin toplamına sahip olan kişidir. Liderlik ise, liderin, belirli şartlar altında grubun ya da kitlenin belirli amaçları gerçekleştirilmesi için grubun ya da kitlenin eylemlerini etkilemesi ve onları yönlendirmesi sürecidir. Liderlik üzerine tartışmalar ve liderin nasıl olması gerektiğine yönelik varsayımlar 19.yüzyılda ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimin getirmiş olduğu modernizm sürecinde şu an klasik liderlik kuramları olarak adlandırdığımız liderlik kuramlarının ilk kez tartışıldığı dönemdir. Bu dönemde ortaya çıkan liderlik kuramları ise eril cinse ait olma özelliği göstermektedir. Liderin sahip olması gereken özellikler genellikle erkeklerin sahip oldukları özellikler olmuştur. Yüzyıllar boyunca her alanda olduğu gibi liderlik alanında da kadınlar görmezden gelinmişlerdir. Ancak sanayi devrimiyle birlikte kadınlar artık bireysel hareketlerden ziyade kitlesel kadın hareketlerinin etkisiyle öncelikle yasalar önünde insan sayılmanın mücadelesini verirken, oy talebi, eşit ücret amacıyla çıktıkları yolda her alanda eşitlik elde etme ve kamusal alanda görünür olma mücadelesini vermişlerdir. Kadınların yıldan yıla kamusal alana katılımı, gerek iş yaşamında gerekse liderlik alanında artış olsa da halen erkekler ile aynı düzeyde bir eşitlik yakalanamamıştır.

Lider kadınlara dair yapılan ilk çalışmalarda çoğunlukla kadın liderliğini eril bir imaj üzerinden açıklama yoluna gidilmiş ve kadınların lider olarak başarılı olabilmelerinin yolunun erilleşmek olduğu vurgusu uzun süre varlığını sürdür-

müştür. Ancak günümüz modern ötesi toplumuyla birlikte toplumlar, gelişip dönüşmüş ve lider-takipçi ilişkisinin artık eski dinamiklerini sürdürerek başarılı olamayacağı anlaşılmaya başlanmıştır. Günümüzde gelişen teknoloji, insanın kendi farkındalığının artması, değişen ekonomik ve sosyal bilinç farkındalığı takipçilerin klasik lider anlayışlarında ve liderden beklentilerine de yansyarak eski dinamiklerin sürdürülemez olduğunu göstermiştir. Buna bağlı olarak post-modern süreçte farklı liderlik teorileri ortaya çıkmıştır. Bu liderlik teorilerinin ise çoğunlukla kadın liderlik özelliklerini içerdiği görülmüştür. Bu bakımdan görülüyor ki liderlik alanı erillikten feminenliğe doğru evrilmektedir. Bu evrimsel süreçte kadınlar üzerine geliştirilen liderlik teorilerinin artması, kadınların liderlik stillerini anlamamız açısından önemlidir.

Bu çalışma, kadınların tarihsel süreçte görmezden gelinen liderlik stillerini ortaya çıkarmak ve gelecekte kadın liderlerin kendi liderlik stillerini oluşturmalarına katkı sağlamak amacıyla mevcut literatüre katkıda bulunabilir. Bu katkı zaman içerisinde geliştirilecek olan feminen özelliklerin hakim olduğu liderlik stillerinin gelişimi noktasında yol gösterebilir. Ayrıca bu çalışma alanyazında eksik olan kadın liderlerin görünürlüğünü arttırma amacıyla kadın çalışmaları alanına katkı sunabilir. Aynı zamanda değişen lider-takipçi ilişkisi sonucu takipçilerin lider olarak tercihlerinin de feminen özellikler üzerinde toplandığını göstermesi bağlamında çalışma, politikalar ve uygulamalar geliştirilmesine de katkı sağlayabilir.

YÖNTEM

Bu çalışma ilgili literatüre dayalı kuramsal (teorik) bir araştırmadan oluşan bir derleme çalışmasıdır. Çalışma içerisinde öncelikle ilgili literatür gözden geçirilerek, modern ve modern ötesi süreçte kadın hareketleri incelenmiş ve daha sonra tarihsel süreçte erkeklere oranla daha az görünürlüğe sahip olan bazı kadın liderlerin liderlik stilleri incelenmiştir. Bu çalışma temelde üç soruya cevap aramaktadır. Bu sorular: “Modern ve modern ötesi dönemde kadın liderlerin sergiledikleri liderlik stilleri nelerdir?”, “Tarihsel süreçte kadınlara özgü liderlik özellikleri belirlemek mümkün müdür?” ve “Postmodern süreçte kadın liderlik özelliklerinin daha tercih edilebilir olduğunu söylemek mümkün müdür?” Bu sorular kapsamında literatürde yer alan liderlik stilleri sınıflandırmalarına uyan bazı kadın liderler seçilmiştir. Kadın liderlerin seçiminde tarihsel süreçte başarılarıyla bilinen ve farklı ülkelerden olmasına özen gösterilmesinin sergiledikleri liderlik stillerinin okuyucu tarafından daha anlaşılır olmasına katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Modern ve modern ötesi süreçte kadın hareketlerini ve kadın liderlik stillerini incelemeye önce makale içerisinde kullanılan modernizm, modern dönem, modern ötesi, postmodernizm ve postmodern dönem kavramlarının içerdiği

anlamları, bu kavramların birbirleriyle olan ilişkileri ve çalışmada bu kavramların hangi anlamlar içinde kullanılacağını açıklamamız makalenin okuyucu tarafından anlaşılması açısından önemli görülmektedir.

İlk olarak modernizm kavramının temellerinin 17. ve 18.yüzyıllarda atıldığı kabul edilmektedir. Kavram, Latin kökenli modo'dan türeyen modernus sözcüğünden ortaya çıkmıştır. Modern sözcüğü, eski olandan yeni olana geçişi ifade etmek için kullanılmıştır. 20.yüzyılda ise kavram daha çok çağdaşlaşma anlamıyla kullanılarak eskinin yerine yenisinin getirildiği bir ilerleme, gelişme olarak ele alınarak Batı toplumları ile özdeşleştirilmiştir (Kumar, 1999: 88). Çalışma içerisinde ise modernizm, pozitivizmi ve akılcılığı temel alan bir ilerleme, gelişme ve çağdaşlaşma süreci anlamında kullanılmıştır. Modern dönem ise, sanayi devriminin gerçekleştiği 19.yüzyıl ile postmodernizmin ortaya çıkışı olarak kabul edilen 1960'ların sonuna kadar olan süreci anlatması amacıyla kullanılmıştır.

Postmodernizm, modernitenin savunduğu kuralcı, tek tipçi ve otoriteci bakış açısına karşı çıkararak gerçekliğin farklı şekillerde ele alınabildiğini savunan bir akımdır. 1960'lı yıllarda öncelikle estetik ve sanat alanında modernizmin eleştirisi olarak kendini gösteren postmodernizm, 1970'li yıllarda felsefe, epistemoloji ve toplum kuramı alanlarında da kendisine yer edinmiştir (Şaylan, 2009: 285). Postmodernizm, modernizme bir tepki olarak ortaya çıkmış ve modernizmin genelleştirici, bütünlendirici yaklaşımını reddederek, modernizmin insanları baskı altında tuttuğunu savunan bir karşı çıkış olarak konumlanmıştır. Bu durumda postmodernizm bireyselleşmenin kutsandığı, modernizmin savunduğu genel geçer iddiaların reddedildiği, bilimsel bilginin kutsandığı anlayıştan bir kopuşu ifade etmektedir. Kavramın tanımında bir görüş birliği halen bulunmamaktadır. Kavramın önünde yer alan post öneki, sonra, sonrası, ötesi anlamına geldiği için modern ötesi, modern sonrası kavramları da aynı anlamları karşılayacak şekilde kullanılmaktadır. Ancak postmodernizmin, modernizmin devamı mı olduğu yoksa modern sonrası süreci mi işaret ettiği noktasında görüş birliğine varılmış değildir. Ancak çalışma içerisinde postmodernizm ve modern ötesi kavramları birbiriyle aynı anlamda kabul edilerek postmodernizmin modern sonrası bir sürece tekabül ettiği anlayışı kabul edilmiştir (Möngü, 2013: 29). Postmodern dönem, 60 yılların sonu ve günümüzü de içerisine alan halen devam eden bir süreç olarak çalışma içerisinde anlamlandırılmıştır.

Çalışma kadın liderlerin modern ve postmodern dönemlerde sergiledikleri liderlik stillerinin sınıflandırılarak anlaşılmasını amaçladığından, modernizm ve postmodernizmin detaylı bir açıklamasını içermemekle birlikte bu dönemlerde ortaya çıkan kadın hareketlerini kapsamaktadır. Bu kapsamda modern ve postmodern süreç sadece kadın hareketlerini açıklar nitelikte ele alınmış, böylelikle kadın hareketleri bağlamında kadın liderlik stillerinin anlaşılması istenmiştir.

MODERNİZM VE MODERN FEMİNİST HAREKETLER

Aydınlanma düşüncesiyle birlikte doğan Modernizm, 20.yüzyılın sonlarına kadar etkisini sürdürmüş bir ideoloji ya da dünya görüşüdür (Demir 1997:21). Bu ideoloji, Ortaçağ düşüncesine ve standartlarına bir başkaldırı olarak doğmuş, bilginin evrenselliği, pozitivizm, insanın özerkliği ve akılcılık gibi ilkeleri temel alırken, yeni bir dünya görüşü meydana getirmiş ve yeni bir yaşam tarzı oluşturmuştur (Yıldırım, 2010: 703). Modernleşme kavramı sürekli olarak gelişme, ilerleme anlamında kullanılmıştır. Bu gelişme ise iktisadi anlamda ilerlemenin, Ortaçağ düşüncesinin, toplumsal yapısının ve değerlerin üzerine etkilerini açıklama amacıyla geleneksel toplumsal yapılarında meydana gelen değişimlerdir. Modernleşme teorileri ise kapsam bakımından, bilim ve teknolojinin gelişmesiyle endüstrileşme sonucu feodal toplumlardan ulus-devlete değişen ve gelişen artık kapitalist dünya piyasalarının hakim olduğu gelişim basamaklarını içermektedir (Featherstone, 2013: 27).

19.yüzyılda sanayi devriminin meydana getirdiği sonuçlar itibariyle kapitalist piyasa ve devletlerin yönetim şekillerinin temsili demokrasiye geçmesiyle Batıda ailenin hem siyasi hem de ekonomik anlamda öneminin azalması kadınların da konumlarını etkilemiş ve bu ortam kadınlar açısından seslerini duyurmaları için fırsat olmuş ve ilk feminist sesler yankılanmaya başlamıştır. Bu ortamda kadınlar ilk defa kitlesel, organize ve kurumsal anlamda varlık göstermişlerdir (Jaggar, 1988: 3). Feminist literatürde birinci ve ikinci dalga olarak tanımlanan feminist hareketler de böylesi bir ortamda kendisine alan bulmuştur. Bu dönemde ana akım olarak görülen liberal feminist anlayış üzerine eleştiriler getiren modern feminist akım ortaya çıkmıştır (Demir, 1997: 43).

Liberal Feminizm, 19. Yüzyıl modernleşme sürecinde hazırlanan devlet ve insan toplumu arasında yapılan sözleşmelerde kadının yer almaması, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi (1776) ve Fransız İnsan Hakları Bildirisi (1789)'nin kadınları kapsamıyor olmasının eleştirisiydi (Arat, 1991: 39-50). Bu eleştiriler: Kamusal alanda yer alma isteği üzerinden kadının özel hayata ait olduğunun eleştirisi, erkeklerle ontolojik aynılık ve eşitlik talebi için kadınların akıl dışılıkla özdeşleştirilmesinin eleştirisi, yasalarda eşit hak talebi için erkeklerin kadınlar ve çocuklar üzerinde sınırsız otorite kurma eleştirisi, bütün bu hakları elde edebilmek için de en başta aynı eğitim imkanlarına sahip olma isteğidir (Watkins, Rueda & Rodriguez, 1996: 11-29). Bütün bu hak taleplerinin yanına yeni taleplerinde eklenmesi sonucu kültürel feminizm, liberal feminizme erken bir tepki hareketi olarak ortaya çıkmıştır.

Kültürel Feminizm, her bireyi özgün, birbirine benzemeyen bir tohum olarak düşünür. Kadın da bir tohum olarak kendi içinde beslediği enerjile kendisi dışından yöneltilen baskıların (içinde yer aldığı toplumsal normların) onu yolundan çevirmesine izin vermeyerek içinden geleni yapmalıdır. Ancak böylesi bir duruşla

kadın, ait olduğu topluluğa sevgi ve kaygı besleyebilir. Bu kaygılar kadınların birbirine yaklaşmasını sağlar. Kadınların iletişimi doğaya araçsal yaklaşımı azaltarak toplumlarda çatışmaları en aza indirecektir (Donovan, 1997). Kültürel feministlere göre, kadınların ontolojik olarak erkeklerle aynı olamayacağını ifade ederler, bu yüzden de ortak bir insanlık kültürünün varlığını savunmazlar. Kadınların erkeklerle aynı olmadığını, erkeklerinkinden farklı bir kadınlık kültürünün varlığını ve bu kültürün baskın erkek kültürüne üstün olduğunu savunurlar. Kadınların oy hakkını da desteklerler ancak bu desteklerindeki amaç kadınların sahip olduğu kadınlık kültürünün kamusal alana aktarılması ve böylece erkeklerin kültüründen farklı ve daha üstün bir kültür olan kadınlık kültürü ile toplumdaki çatışmaları önlemek, doğaya karşı kötü davranışları kontrol etmek ve savaşların durulmasını sağlamaktır. Kadınların erkeklerden farklı olduğunu bu yüzden aynı yasalara tabi olarak aynı kamusal alanda var olamayacaklarını savunarak kadınlık kültürüne uygun yasalar talep ederler. Kültürel feminizmde ana amaç, yasaların değişimi değil, toplumların kültürel dönüşümüdür. Kadınların sahip oldukları ortak idealleri, kadınların cinsel özgürlüğünü, heteroseksüel cinsellik dışındaki cinsel yönelimlere sahip kişilerin haklarını ilk kez savunanlar kültürel feministler olmuştur (Kennedy, 2008). Ayrıca kültürel feministler ataerki Hristiyanlık inancına da karşı çıkarak dini eleştirmişlerdir. Diğer eleştirileri de evlilik kurumu, kadının ev ve özel alana ait olduğu inancı üzerinden daha radikal bir düşünce olarak nitelendirilen ev işlerinin kamusallaştırılmasını öneri olarak sunmaları olmuştur (Donovan, 1997: 90-103). Liberal feminist hareketten sonra ortaya çıkan sosyalist feminizmin kökleri ise Marksist feminizmden beslenmektedir.

Sosyalist feminizm, 1960'ların son yıllarında ortaya çıkmış, tohumları ise 20.yüzyılın başlarına kadar etkili olan Marksist feminizmden gelmiştir (Kennedy, 2008). Sosyalist feminizm için, Engels'in Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni (1884) adlı yapıtında geliştirilen kavramlar, emek, kapitalizm ve tarihsel materyalizm ile diyalektik üzerine Marx ve Engels tarafından geliştirilen teoriler önemli birer kaynak olmuştur (Donovan, 1997). Marx ve Engels tarafından geliştirilen düşünceler, Clara Zetkin, Rosa Luxemburg gibi isimler aracılığıyla Alman sosyal demokrasisi içerisinde Marksist feminist teoriyi oluştururken, Aleksandra Kollantai ve Lenin'in eşi Nadia Krupskaya ile Rusya'da yeniden yapılandırılmıştır (Watkins, Rueda & Rodriguez, 1996: 82- 94). Bu teoriyi savunanlar, kadınlar arasında sınıf farklılıkları bulunsa dahi bütün kadınları erk karşısında ortak ezilen bir sınıf olarak ele almışlar ve kadın olma bilincini, feminist ideoloji aracılığıyla yaymak istemişlerdir. Sosyalist feministler, endüstrileşme sonrası toplumların ucuz emeğe ihtiyaç duyması ile kadın ve çocuk emeğinin sömürüsünü eleştiren "eşit işe eşit ücret" sloganının yanında kadınların çalışma hayatına daha rahat girebilmesi için "pozitif haklar"ın da gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Kapitalizm ile ataerki sistemin arasındaki ilişkinin benzer şekilde kadınlar ve proletarya arasında da olduğunu savunmuşlardır. Proletaryanın mücadelesi ile kadınların mücadelesinin aynı olduğunu bu kapsamda ataerki sisteminde kapitalist sistem ile

nasıl uyum içerisinde olduğunu incelemişlerdir (Leoff, 1994). Modern dönemin sonu ve post-modern döneme geçiş süreci başında etkili olan bir diğer feminist yaklaşım ise radikal feminizmdir.

Radikal feministler de 1960'lı yılların sonlarında post-modern dönemle birlikte ortaya çıkıp 1970'lerde en popüler dönemlerini yaşamışlardır. Eylemci kadınlar olarak nitelendirilen radikal feministler, çevreci protestolarda, 68 öğrenci olaylarında, nükleer harekete karşı eylemlerde, savaş karşıtı protestolarda olmak üzere liberal feminizmin başlattığı yasal haklar mücadelesi üzerinden siyasal erke karşı etkinliklere katılan kadınlardır (Demir, 1997: 62-64). Şimdiye değin kadınların baskı altına alınmasını ve ezilmesini ekonomi, gelenek, görenek, din, yasalar ve kadınlık kültürünün baskılanması gibi farklı nedenlere bağlayan feminist hareketler karşısında radikal feministler, bunların dışındaki alanları işaret etmişlerdir. Ailenin kamusal alanın bir parçası olduğunu savunmuşlar ve çok radikal bir görüş olarak, kadınların erkekler ile ilişkilerini tamamen kestiği bir kamusal alanda kadın komünleri kurarak yaşamaları gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bazı radikal feminist görüşler ise kadın ve erkek cinsiyetinin kültürünün birbiri içerisinde yok olacağını, bu yüzden aile yerine sözleşme aracılığıyla ev halkının birbirine bağlanmasının sağlanacağı bir sistemin daha işlevsel olacağını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca kürtaj hakkını gündeme taşımışlar. Üremenin sadece kadın bedeni aracılığıyla gerçekleşmeyeceği yeni üreme yöntemlerinin (yapay dölleme, yapay plesantalar) kullanılmasının cinsel rol ayırımına son vereceğini savunmuşlardır. Ailenin yerine çok biçimli cinselliği koymuşlar ve erotik olanın sadece cinsel organlar değil tüm beden olduğunu, cinselliğin de toplumda rahatça ifade edilebilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Böylelikle kadınlar cinselliklerini ve yaşamlarını kendi iradeleriyle kontrol edebileceklerdir. Ayrıca enseste karşı çıkmışlar, bu tabunun kadın alış-verişine (kadının metalaşmasına) yol açtığını ifade etmişlerdir. Pornografiye de kadın bedenini aşağıladığı için karşı çıkmışlardır (Watkins, Rueda & Rodriguez, 1996: 142-145). Sonuç olarak Radikal feministler sorunun tek çözümünün feminizm olduğunu ileri sürmüşler ve kadınların devrimci bir mücadele vererek başta aile olmak üzere toplumsal kurumları yıkarak feminist bir toplum inşa etmeleri gerektiğini savunmuşlardır (Donovan, 1997).

Genel olarak, modern dönem feminizm hareketlerinde; birinci dalga olarak nitelendirilen ilk feminist hareketler daha çok kamusal alanın düzenlenmesi, mülkiyet, eğitim ve oy hakkı elde etmek için mücadele vermiştir. Bu döneme damgasını vuran Britanya'daki Süfrajat^[1] hareketi olmuştur. İlk feminist dalga, kadınların özel alanla bütünleştirilmesine başkaldırarak kamusal alanda var olma ve kamusal alanı dönüştürme mücadelesi olarak ortaya çıkmıştır. İkinci dalganın çıkış noktası ise, Fransız yazar Simone de Beauvoir'ın İkinci Cins adlı kitabı olmuştur.

[1] Kadınların siyasal haklarını elde etmeye odaklanan eylemlilik süreci ve örgütler Süfrajat Hareketi olarak nitelendirilir.

İkinci dalga feminizm, ilk dalganın savunduğu kamusal alanın dönüştürülmesi gerekliliğinin yanına özel alandaki kadın emeğinin de dönüştürülmesi gerektiğine vurgu yaparak “özel olan politiktir” sloganını ön plana çıkarmışlardır. İlk feminist hareketlerde şiddet, sokak gösterileri ve imza kampanyaları ön plana çıkarken, ikinci dalga feminist hareketler, yeni mücadele araçları oluşturmanın yanında birinci dalga feminizmin kullanmış olduğu araçları da dönüştürmüş ve mücadelelerini özel alana da yaymışlardır. Eril egemen anlayışın tanımını yapan ikinci dalga feminizm, plastik sanatlar, sinema, felsefe ve edebiyata yansıyan cinsiyetçi anlayışı da sorgulamıştır. İkinci dalganın açtığı bir başka alan, erkek hazzına dayanan heteroseksüel cinselliğin sorgulanması olmuştur. Böylelikle kadın cinselliğinin, kadınlar tarafından açık biçimde konuşulması gerekliliği, erkeklerle her türlü ilişkinin reddedilmesi, politik lezbiyenliğin ortaya çıkışı ile heteroseksüelliğin eleştirisi yine ikinci dalga feminizmin savunuları arasında yer almıştır. Ayrıca feminist kadınlar, savaşın kadınlar için farklı sonuçlar doğurduğunu fark etmiş ve uluslararası barışı savunmuşlardır (Düzkan, 2021). 1960’lı yılların sonlarına doğru ise modernizmin artık zamanını doldurduğu ve yeni bir dönem olan postmodern dönemin başladığı savunulmuştur. Bu dönem modern döneme tepkinin bir ürünü olarak kendisini fahıılaştırmıştır. Postmodernizmin yeni bir durum olarak var olması kadın hareketlerinde de kendisini göstermiştir.

POST-MODERNİZM VE POSTMODERN FEMİNİST HAREKETLER

Postmodernizm sözcüğü ilk kez 1974 yılında Joseph Toynbee tarafından İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelen dönemi tanımlamak için kullanılmıştır. Postmodern akım, İkinci Dünya Savaşı’nın etkisiyle 1950’li yıllarda kendisini edebiyat alanında göstermeye başlamış, 1960 yıllarında ise mimari alanında etkili olmaya başlamıştır. 1960’lardan itibaren kullanılmaya başlanan kavram ilk kez Jean François Lyotard tarafından 1979 yılında yazılan ‘Postmodern Durum’ kitabında tartışılmış ve zamanla daha yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Dolayısıyla postmodern dönem dediğimiz süreç 1970’lerde başlayan ve günümüzde de devam eden bir süreçtir. Postmodernizm ilk olarak sanat ve mimaride ortaya çıksa da zaman içerisinde kültürel ve toplumsal yapılarda da etkisini sürdürmüştür. Postmodernizm dayanak aldığı ilkeler ve içeriği bakımından tartışmalı bir konumda yer almaktadır. Postmodernizmin kapsamı, kimine göre yeni teknoloji çağı, kimine göre çoğullaşma ve parçalanma, kimine göre çevreyi koruyan, bazılarına göre de mitler sonucu dağılmış olan toplumun yeni bir bütünleşmesi şeklinde görülmektedir. Postmodernizmin başlama ve bitme noktasındaki belirsizlik olduğunu ve ona meşruluk sağlayacak fenomenlerin olmadığını savunanlarda vardır (Soykan, 1993: 117).

1980 yıllarından itibaren feminizm üzerinde etkisi daha fazla hissedilmeye başlayan postmodernist teori ile feminist anlayış da çok kültürlülüğe evrilmeye başlamıştır. Kadın hareketlerinin ilk ortaya çıktığı dönemde kadın-erkek arasındaki cinsiyet ayrımcılığının nedenleri üzerine odaklanan feminist düşünürler, postmo-

dernizmle birlikte kadınların da kendi aralarındaki farklılıkları ön plana çıkarmaya başlamış ve sınıf, ırk, cinsellik konularında kadınlar arasında da farklılıklar olduğunu, feminist çalışmaların da bu farklılıklar üzerinden yürütülmesinin gerekliliğini savunmuşlardır (Donovan, 1997: 351). Postmodern feminizm 20.yüzyılda postmodern yapının teori ve pratikleriyle biçimlenmiştir. Feminist yaklaşımlar daha çok psikanaliz ve post-yapısalcı felsefe ile birleşerek modern dönemin savunduğu feminist anlayışa karşı eleştiriler geliştirmişlerdir. Bu dönemde ortaya çıkan feminist hareket, savunduğu ilkeler ile kendisine, Mary Joe Frug tarafından yazılan “A Postmodern Feminist Legal Manifesto”yu savunularına temel almışlardır (Kozlu, 2009: 8).

William Simon ‘Post-modern Sexualities’ (postmodern cinsellikler) kitabında postmodern bir çağda yaşadığımızı ve bu dönemde seçeneklerin çok fazla olduğunu, bireyselleşmenin ön plana çıktığını ileri sürmüştür. Böyle bir çağda eril iktidarın hüküm sürdüğü siyasi alana karşı homojen bir kadın direnişinin başarılı olmayacağını iddia edilerek, feminizmin kendi durumu ve karşı koyduğu pozisyon sorgulanmaya başlanmıştır. Modern dönemde kadın hakları için mücadele veren ve kadınları siyasi alanda temsil ettiğini ifade eden modern feminist anlayış, kadınları tek tip olarak ele alarak kendi aralarındaki farkları önemsememekle suçlanmıştır. Postmodern durumda feminizmin daha kapsayıcı politikalar üretebilmesi için Butler, feminizmin kadınlar arasındaki farklılıklara yönelmesini önererek kadının tek bir tanımla sınırlandırılmamasının daha demokratik bir feminist hareket başlatacağını savunmuştur (Simon, 1996).

1970’li yıllarda postmodern kadın hareketleri Hélele Cixous, Julia Kristeva ve Luce Irigaray’ın çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu hareket, 21. yüzyıla kadar genişleyerek feminist anlayışı her yönüyle etkilemiştir. Postmodern feminist anlayış, Jacques Derrida, Jacques Lacan ve Simone de Beauvoir’in yazılarından ilham almıştır. Bu anlayışla kadınları tek kaliba sığdırmak yerine kadın deneyimlerinin benzersizliğine ve çokluğuna vurgu yapılarak, tek bir kadınlık tanımına karşı çıkmışlardır. Ortaya çıkışı bakımından modern feminist anlayışa karşı olarak konumlanan postmodern feminizm aynı zamanda eleştirileriyle modern anlayışa da büyük bir katkı sağlamıştır (McHugh, 2007: 102). Dolayısıyla postmodern feminizmi kadın araştırmaları açısından modernizmden farklılaştıran tekil doğruların yarattığı cinsiyet ve cinsellik algısının yerine çoklu cinsiyet ve cinsellik algısını ön plana çıkararak birden fazla doğru, birden fazla anlam ve gerçeğin varlığını kabul etmiş olmasıdır (Çelikel & Hira, 2022).

LİDERLİK KAVRAMININ KURAMSAL GELİŞİMİ

Liderlik, insanlık tarihi boyunca her zaman var olmuş bir olgudur. Her dönemde toplulukları, kitleleri etkileme gücüne sahip, içinde bulunduğu gruba yön verme gücünü elinde tutan liderler var olmuştur. Liderlik kelimesinin ilk kullanımının 1300’lü yıllara dayandığı bilinmektedir. Kavramsal olarak ise liderlik kelimesinin,

o dönemde Amerikan ve Fransız Parlamentosunda liderlik kavramının yer aldığı, ilk kez 19.Yüzyılın başlarında İngiliz Parlamentosu'nun kontrolünü ve politik etkisini konu alan yazılarında yer aldığı görülmektedir (Akbaba & Erenler, 2008).

Liderler, içerisinde yer aldıkları gruba, belirli bir amaç doğrultusunda harekete geçirmek, gruba yön vermek ve grubun idaresini sağlayarak başarıya ulaştırmak (Tabak, Yalçınkaya & Erkuş, 2007) veya yeni bir gruba oluşturma da aktif rol alan kişiler olmaları, onları bazı özellikler bakımından diğer insanlardan farklı kılmaktadır. Bu farklılıkların sınıflandırılması amacıyla geçmişten günümüze birçok liderlik tanımı yapılmıştır. Aşağıda yer alan tabloda birkaç liderlik ve lider tanımına yer verilmiştir. Bu tabloda 1902 yılından 2011 yılına kadar yapılmış çeşitli tanımlamalar tablolaştırılmıştır. Bu tanımlamalar, farklı yıllarda yapılmış olsa da anlamsal olarak birbirlerinden çok da farklılaşmamaktadırlar.

Tablo 1. Liderlik ve lider tanımları

YAZAR	YIL	TANIM
C.H. Cooley	1902	Liderlik, sosyal hareketlerin özeğinde (merkezinde) olabilmektir.
F.W. Blackmar	1911	Liderlik, grubun sahip olduğu potansiyeli kendi çabalarıyla ortaya koyabilmektir.
E.L.Munson	1921	Liderlik, grup içerisinde çatışmayı en aza indirerek, işbirliğini kuvvetlendirip gruba başarıya ulaştırma yeteneğidir.
C.M.Bundel	1930	Liderlik, insanları ikna ederek onlara istediğini yaptırabilme sanatıdır.
N. Copeland	1942	Liderlik, insanları fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak etkileyebilme sanatıdır.
R.M. Stogdil	1950	Liderlik, hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için grubun harekete geçirilme ve yönlendirilme sürecidir.
R. Dubin	1968	Liderlik, yetkiyi kullanmak ve karar alıcı olabilmektir.
D. Katz ve R.L. Kahn	1978	Liderlik, grup üyelerinin performanslarını maksimum düzeyde göstermelerini sağlayabilecek, rutinden uzaklaştırabilecek etki gücüdür.
R.R. Karauz	1986	Liderlik, insanların eylemlerini etkilemek için kullanılan bir güç biçimidir.
Lambert	1998	Liderlik, öngörüsü gelişmiş, insanların potansiyelini tespit edebilen, grubun sahip olduğu yetenekleri ve bilgiyi yönetme kapasitesine sahip olma yeteneğidir.
Naktiyok	2006	Lider, hedefe yönelik olarak kitleleri etkileyen ve kitlelere yön verebilen kişidir.
Avcı ve Topaloğlu	2009	Lider, bir hedef doğrultusunda kitleleri peşinden sürükleyen veya eyleme teşvik eden, insanları belirli bir ülkü etrafında birleştirebilen kişidir.
Buluç	2009	Lider, grubun ortak düşünce ve isteklerini bir hedef çerçevesinde ortaya koyabilen ve grubu eyleme geçirebilen kişidir.
Koçel ve Tamer	2011	Lider, insanların belirli bir hedefe uygun şekilde eyleme geçmesini sağlayan kişidir.

Kaynak: Liderliğin evrimsel gelişimi (Erçetin, 2000: 4-11) kısaltılarak tablolaştırılmıştır.

Liderlik anlatıldığı süreçlerde, başkalarının yardımına ihtiyaç duymaksızın karar verebilme, güç kullanma, grup ile etkileşim, hedefe ulaşma, itaat edilir olma ve lidere özgü kişilik özelliklerinin bir veya ikisinin birleşimi (Bass, 1990) olarak ifade edilmiştir. Alan yazında lider ve liderlik üzerine çok sayıda tanım ve içerik yer almakla birlikte, liderlik üzerine yapılmış olan tanımların ortak özelliği, liderliğin, bir grup insanı peşinden sürükleyecek bir etkileme kapasitesine sahip olması, bunun için de insanları belirli bir amaç etrafında toplayarak, hedeflere ulaşmak için onları eyleme geçirmeye yönelik bilgi ve yeteneklere sahip olması gerekmektedir (Bakan, Büyükbeşe, Erşahan & Kefe, 2013: 72). Genel çerçevesiyle liderlik, belirli şartlar altında, belirli kişisel veya grup amaçlarını gerçekleştirmek üzere bir kimşenin başkalarının faaliyetlerini etkilemesi ve yönlendirmesi süreci olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla liderlik, liderin yaptığı işlerle ilgili bir süreçtir (Koçel, 2001: 465). Lider ise başkalarını belirli bir amaç doğrultusunda davranmaya sevk eden bireysel çabaları uyumlaştıran ve bu doğrultuda grup üyelerini etkileyen ve “izlenen kişi” olma özelliği bulunan kişidir (Usal, 1995: 268).

LİDERLİK TEORİLERİ

Liderin ve liderliğin ne olduğunu anlamlandırma çabası, liderlik üzerine çeşitli teorilerin oluşturulmasını sağlamıştır. Temelde liderlerde olması gereken özellikler ve liderlik davranışlarını konu alan bu teoriler, liderin nasıl olması gerektiği konusuna odaklanarak, toplumsal yapılardaki kültürel, sosyal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak farklılaşmış ve çeşitli liderlik teorilerini oluşturmuştur. Bu teoriler oluşturulurken çoğunlukla erkek liderlik özellikleri temel alınmış, dolayısıyla kadın liderler göz ardı edilmiştir. Liderlik teorileri söz konusu olduğunda en çok referans alınan Max Weber’in liderlik teorisi olmuştur. Bu teoriye göre liderler karizmatik otorite, geleneksel otorite ve yasal-ussal otorite olarak sınıflandırılmıştır.

Karizmatik otorite meşruluğunu liderin doğuştan sahip olduğu bedensel ve zihinsel özelliklerinden almaktadır. Postmodern süreçte de bu liderlik özelliği varlığını sürdürmektedir. Bu yüzden Weber’in karizmatik liderlik teorisine postmodern liderlik teorileri başlığı altında detaylı olarak değinilecektir.

Geleneksel otorite ise liderlik alanyazınında özellikler teorisi içerisinde yer almaktadır. Geleneksel otorite, liderin gücünü inançlardan ve değerlerden almaktadır. Bu liderlik tipinde atalardan gelen kalıplaşmış görüş ve fikirler devam ettirilir (Becer, 2018). Eskiden din adamlarının ve toprak soylularının kullanmış oldukları liderlik türüdür (Weber, 2006). Günümüzde Krallık yönetiminin devam ettiği Birleşik Krallık, İspanya, şeriatla yönetilen Suudi Arabistan ve İran gibi ülkelerde geleneksel liderliğin örneklerini görebilmekteyiz.

Yasal-ussal otorite, bu liderlik çeşidinde karizmatik ve geleneksel otoriteden farklı olarak lider gücünü yasal düzenlemelerden, kanunlardan almaktadır. Burada yetki liderin kendisine ait özelliklerinden değil, hukuk düzeninin vermiş olduğu yetki ile sağlanmaktadır (Topuzkanamış, 2013). Modern toplumların yönetim şekilleri ve yönetim kademesine seçilen liderler bu otorite tipine örnek olarak verilebilir. Postmodern liderlik stillerinde stratejik liderlikte yasal-ussal otoritenin yansımaları görmektediriz.

Weber'in ortaya koymuş olduğu otorite tipleri saf tiplerdir ve gerçek hayatta çok fazla rastlanmamaktadır. Bu tiplerin ışığında dönemin şartlarına göre hangi egemenlik türünün ağır basacağı şekillenerek liderlik tipleri oluşturulmaktadır. Liderlik alan yazınında da Weber'in otorite tipleri referans alınarak çeşitli liderlik teorileri oluşturulmuştur. Bu bölümde liderlik teorileri ve tarih sahnesinde bu teorilere örnek olacak davranışlar sergileyen kadın liderlerden örnekler verilerek liderlik stilleri içerisinde kadın liderlere dikkat çekilmesi sağlanmıştır. Bu teorilerden ilki 'Büyük Adam' teorisi ile ortaya çıkan özellikler teorisidir.

ÖZELLİKLER TEORİSİ

Liderlik üzerine geliştirilen ilk teori özellikler yaklaşımıdır. 1847 yılında Thomas Carlyle 'Büyük Adam' teorisi ile ortaya çıkan özellikler teorisi yalnızca kahramanca özelliklere sahip erkeklerin lider olabileceğini belirtmiştir (Cawthon, 1996). Bu teoriye göre bazı insanlar lider olmak için doğmuştur ve liderlik özelliklerine doğal olarak sahiptirler. Liderler onları diğer insanlardan ayıran bazı fiziksel özellikler ve yeteneklere sahiptir (Yukl, 1991: 178). Bu teoriden yola çıkarak 1920-1950 yıllarında geliştirilen psikolojik testler ile liderin sahip olduğu özellikler bulunmaya çalışılmıştır (Yukl, 1991: 183). Buna göre, liderin taşıması gereken özellikler aşağıda sıralanmıştır (Daft, 1999: 373):

- Fiziksel olarak aktif olmak
- Bilgiye sahip olma, hitabet yeteneği, zeka ve kesin kararlar verebilme
- Etik davranabilme, dürüstlük ve yaratıcılık
- Başarma güdüsü, sorumluluk alabilme, görev merkezli çalışma, hedef belirleyebilme, öngörüsü yüksek ve sürekli ileride olma arzusu
- Sosyal olma, iletişim becerilerinin yüksek olması, işbirlikçi olma gibi sosyal özelliklere sahip olmak.

1940 öncesi dönemde etkili olan özellikler teorisinde liderlerin sahip olması gereken özelliklerin başında bir topluluğa liderlik edecek kişilerin fiziksel olarak görünür bir kusuru olmaması, enerjik ve aktif olması topluluk tarafından liderin

güçlü görülmesi bakımından etkili özellikler olduğu görülmektedir. Diğer yandan bilgi, akıcı konuşma, kesinlik, zeka ve yetenek özellikleri liderlerin, büyük kitleleri etkilemelerini sağlamıştır. Bunların yanında liderlerin sosyal özelliklerinin gelişmiş olduğu ve kişilik özellikleri ile ön plana çıkan başarı odaklı, sorumluluk almaktan korkmayan kişiler oldukları ifade edilmiştir. Bu dönemde Napolyon Bonapart (1769-1821), Stalin (1878-1953), Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938), Josef Adolf Hitler (1889-1945), Winston Churchill (1874-1965) gibi liderlerin önemli başarılarına imza attığı ve sahip oldukları nitelikler bakımından diğer insanlardan farklılaştıkları açıkça görülmektedir. Bu liderlerin açıkça hepsinde görülen ortak özellik kitleleri etkileme gücü, etkili konuşma, kesinlik ve amaçlarına ulaşmak için büyük sorumluluklar almış olmalarıdır. Ancak etik davranış gibi kişisel özelliklerin liderden lidere farklılık gösterecek olması, Napolyon ve Hitler gibi liderlerin eylemlerinin ahlaki olarak kusurlu olması özellikler yaklaşımının lider sınıflandırmasında hatalı olduğunu göstermektedir.

Bu teori liderlik sürecini sadece lider değişkenini ele alarak incelediği için pek fazla başarılı olamamıştır (Koçel, 2001: 345). Bu teoride, lider dışındaki grup üyeleri dikkate alınmamakta sadece lider odaklı bir açıklama yapılmaktadır ve bu durum lider ile grup üyeleri arasındaki etkileşimi, aynı zamanda liderin başarısında önemli bir etken olan liderin görev yüklendiği ortamın koşullarında meydana gelen değişimleri ve belirsizlikleri göz ardı etmektedir (Eren, 2001: 433). Yapılan araştırmalarda başarılı olarak nitelendirilen liderlerin bazen aynı özellikleri taşımadıkları ortaya koyulmuş ve grup üyeleri arasında liderlik özelliklerine sahip olanlar bulunduğu halde bu kişilerin lider olmadıkları görülmüş ve özellikler teorisi bu durumu açıklama konusunda yetersiz kalmıştır. Teorinin bu alanlarda yetersiz kalmış olması liderlik sürecinin tam olarak açıklanabilmesi için sadece liderin özelliklerine odaklanmak yerine liderin kendisi dışında yer alan değişkenlere de bakılması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Koçel, 2001).

ÖZELLİKLER TEORİSİNDE KADIN LİDERLERDEN ÖRNEKLER

Rusya'nın Rusya Olmasını Sağlayan: Çarıçe II.Katerina

II. Katerina, 1762 yılında 'Ortodoksluğu savunmak ve Rusya'yı korumak için yönetime el koymuş, aynı gün St. Petersburg'da tahta çıkmıştır. II.Katerina Rusya'yı büyük ve güçlü bir imparatorluk yapmak için maliye, yönetim ve eğitim alanlarında köklü reformlar yapmıştır. Bu amaçla hazine gelirini arttırmak için Rusya topraklarının ve serflerin üçte birine sahip olan kilisenin topraklarını ve şeriflerini devlet mülkiyetine geçirmiştir. Bu tavrıyla kilisenin gücüne önemli bir darbe vurmuştur. II.Katerina yeni bir hukuk sisteminin kurulmasını istemiş, meclisi dağıtarak, Katoliklere karşı baskıcı politikalar izlemiş Çeşme'de Osmanlı donanmasını yenmiş, Polonya'daki topraklarını genişletmiş, Karadeniz'in kuzey kıyılarını

topraklarına katmıştır. Katerina, ülkesindeki okul sayısını arttırmış, birçok matbaa kurmuş, bilimsel çalışmaları özendirmiş, St.Petersburg'u tıpkı Londra gibi çağın en güzel başkentlerinden biri durumuna getirmiştir. Aydınlanma Despotu olarak anılan yöneticiler arasında olan II.Katerina, Fransız Devrimi'nden sonra yönetimi daha baskıcı ve otoriter hale getirmiştir. 1796 yılında öldükten sonra arkasında daha büyük ve güçlü bir ülke ancak çok daha baskıcı bir yönetim bırakmıştır (Karaçam, 2021: 255). Katerina'nın lider olarak ön plana çıkan özellikleri arasında hedefe ulaşmada sorumluluk alma, görev merkezli anlayış, sürekli gelişme ve ileride olma arzusu yer almaktadır. Diğer yandan Katerina'nın ülkesini genişletmek ve dışta yayılmacı, ülke içerisinde; özellikle bir kadın olarak, liderlik konumunu koruyabilmek için, baskıcı bir politika izlediği görülmektedir. Dolayısıyla Katerina, özellikler teorisinde bahsedilen liderlik özelliklerine sahip ve tarih sayfalarında çok fazla yer verilmese de döneminde ön plana çıkan kadın liderlerden birisidir.

Çin'in İlk ve Tek İmparatoriçesi: Wu Zetian (624-705)

Çin tarihinde devlet başkanı olarak tahta geçen tek imparatoriçedir. Sadece imparator eşi olarak değil, fiilen ülkeyi yöneten ilk ve tek kadın imparatoriçe olarak tarihe geçmiştir. Wu Zetian, imparatoriçe olmadan önce sarayda cariyeye olarak bulunmaktadır. Fakat o, bu sıfatı kabul etmeyerek imparatoriçe olmak için çaba göstermiştir. Bu yüzden kendi çocuğunu boğarak öldürmüş ve çocuğunu öldüren kişinin o dönemin imparatoriçesi olduğunu söyleyerek iftirada bulunmuştur (Karaçam, 2001). Tahta geçtikten sonra da iktidarını sağlamlaştırmak için kendisiyle farklı görüşleri taşıyan insanları, hanedan üyelerini, hatta kendi öz oğlunu dahi öldürmesi onun liderlik yolunda zafere giden her yolu mubah olarak gördüğünü göstermektedir. Wu Zetian'ın Çin tarihinde tahta geçen tek kadın lider olarak karşımıza çıkması onun kesinlik ve amaçlarına ulaşmak için her yolu denediğini de göstermektedir. Ancak etik davranış hususunda eylemlerinin tıpkı Napolyon ve Hitler gibi ahlaki kusurlar içerdiği de açıktır.

DAVRANIŞSAL TEORİ

Davranışsal teori, liderin sahip olduğu özellikleri değil, içinde yer aldığı gruba karşı tutumlarının ne yönde olduğunu incelemektedir. Davranışsal teoriye göre liderin başarısının belirleyicisi olarak grubuyla kurduğu iletişim tarzı, grubun hedeflerini belirlerken izlediği davranış şekli, grup içerisinde anlaşmazlık durumu oluştuğunda takındığı tutum, astlarına yetki devredip devretmemesi gibi etkenler öne çıkmaktadır (Dikmen, 2012: 42). Bu teoride, özellikler teorisinden farklı olarak liderin kendisi kadar izleyicilere de ağırlık verilmiştir (Koçel, 2001: 470). Özellikler kuramında belirtilen düşünceler, tutumlar, bireysel güdüler her zaman açık bir şekilde görünür olmayabilir ancak liderlerin davranışları doğrudan, açık ve görünürdür. Her liderin önceliği ve buna bağlı olarak davranış farklılıkları bu-

lanmaktadır. Örneğin liderlerin bazıları, zamanının çoğunu görev faaliyetlerini planlamaya ve yönetmeye ayırırken bazıları, saygı görmeye, insanların iyiliğine, insanları grup içerisinde kabul edilmiş hissettirmeye odaklanırlar. Bu durum liderlerden kiminin otokratik olarak gücü elinde tuttuğunu, kiminin ise gücünü astları ile paylaşmaya çalıştığını gösterir. Davranışsal yaklaşım bu iki farklı davranışsal özelliği taşıyan liderlerin davranışsal yönelimlerinin takipçiler üzerinde nasıl bir etki oluşturacağını incelemiştir (Hunsaker & Cook, 1987: 305). Bu teoremin gelişiminin ve içeriğinin açıklanması için bazı araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalardan üçü kısaca ele alınmıştır.

Ohio State Üniversitesi'nin yaptığı çalışmalar sonucu davranışsal kuram iki tip liderlik modeli ortaya koymuştur. Bunlar işe duyarlı ve insana duyarlı davranış sergileyen liderlik modelleridir. İnsana duyarlı davranış sergileyen liderlik modelinde, insan ilişkileri önemli görülmüştür. Bu anlayışın belirleyici unsurlarını grup üyeleri ve lider arasındaki arkadaşlık, karşılıklı saygı ve anlayış oluşturur. İşe duyarlı liderlik modelinde ise, görev odaklılık belirleyici unsur olmuş ve bu unsurun içeriğini örgütü harekete geçirmek, iş ve görev planlaması, uygun görev dağıtımını oluşturur (Bakan, 2008: 5).

University of Michigan tarafından yapılan araştırmalarda ise, çalışanların iş tatminine ve çalışanların verimliliğine etki eden faktörleri bulmak amaçlanmıştır. Araştırmada motivasyon, verimlilik, yakınma, iş tatmini, devamsızlık ve maliyet gibi değişkenlere yer verilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda, lider olan kişilerin kişiye dönük davranışları ve işe yönelik davranışları olarak iki farklı davranış ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak liderin kişiye yönelik davranışlar uyguladığı grubun daha yüksek verimlilik sağladığı belirlenmiştir (Stoner & Freeman, 1992).

Davranışsal Kuram içerisinde yapılan diğer önemli çalışma ise, McGregor'un X ve Y kuramıdır. Bu kurama göre, liderler X ve Y olarak iki tür içinde sınıflandırılmıştır. X kuramı, insanların örgütsel gereksinimlere direndiği varsayımına dayanarak insanların edilgen ve pasif olduklarını savunur. Y kuramı ise, insanların lider olmak için sorumluluk almaya açık olduğunu ve motive olabileceklerini savunan anlayıştır. Bu kurama göre, X ve Y olarak nitelendirilen iki farklı liderlik biçimi öngörülmüştür (McGregor, 1970).

Sonuç olarak, davranışsal yaklaşımla liderlerin iki farklı davranışsal özelliğe sahip oldukları savunulmuş ve bu özellikler doğrultusunda uyguladıkları eylemlerinin grup üyeleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Davranış teorilerinin gelişmesinde çeşitli uygulamalı araştırma ve teorik çalışmaların katkıları olmuştur. Bu çalışmaların sonucu olarak değişik liderlik tarzları belirlenmiş ve bunların etkinlikleri araştırılmıştır. Davranışsal teori, liderlik etkinliğinin belirlenmesinde duygusal denge, zeka ve uyum kabiliyeti gibi unsurları doğrudan gözlenebilir bir nitelik olarak sergilemektedir. Ancak bu kuramsal yaklaşımda da ortam koşullarının göz

ardı edildiği gerekçesiyle tam bir açıklayıcı niteliğe ulaşamamıştır (İşcan, 2002: 72-73). Liderin her durumda etkin olarak nitelendirilebilecek belirli bir davranış ölçütünün belirlenememiş olması davranışsal kuramın yerini durumsal teoriye bırakmasına yol açmıştır.

Davranışsal Liderlik Yaklaşımına Örnek Bir Kadın Lider Emily Murphy (1868-1933)

Murphy, 1916'da kadınların seçme hakkı elde etmesi için mücadele eden ve bunu sağlayan kadınlardan biri olarak tarih sayfalarındaki yerini almıştır. Murphy, fuhuş yapmakla suçlanan bir kadının davasına ahlaki olarak uygun bulunmaması gerekçesiyle kadınların izlemesine kapatılması ve mahkeme salonunda hem olayları izleyenlerin hem de kadını yargılayanların tamamının erkek olmasını kadınlar için haksızlık olduğunu, en azından onu yargılayanların kadın olması gerektiğini düşünmüş ve bu haksızlığa tepki olarak 1916'da Kanada'nın ilk kadın yargıçı olmuştur. Murphy ilk davasında almış olduğu karara karşı bir avukat tarafından insan olmadığı ve insan olmayan birinin davayı yargılamayacağı şeklinde bir eleştiriye uğramıştır. 1867 tarihli Anayasaya göre "insan" kavramının tanımında "kadının" yeri yoktur. Çünkü insan erkeği belirten "he" zamiri kullanılarak tanımlanmıştır. İşte bu gerekçeyle Murphy yargıçlık görevinden alınmıştır. Bu olayın üzerine "İnsanların Davası" adıyla açılan dava ülke çapında ün salmıştır. 1929 yılının Ekim ayında Danışma Kurulu kadınların da resmi olarak insan sayılmasına karar kılmış ve Murphy görevine geri dönebilmiştir (The Canadian Ancylopedia, 2020). Murphy'nin bir lider olarak davranışları doğrudan, açık ve görünürdür. O önceliğini özeld kendisinin, genelde ise kadınların saygı görmesine, insanların iyiliğine, kadınları insan olarak kabul edilmiş hissettirmeye adanmıştır. Bu hedeflerine ulaşmak içinde çevresinde kendisi gibi düşünenlerle birlikte yol almış olması onun davranışsal liderlik özelliklerinin ön plana çıktığının göstergesidir.

DURUMSAL TEORİ

Özellikle 1960-1980 yılları arasında etkili olan bu teoride; başarılı liderin sahip olduğu özellikler ve davranış tarzı hususuna ek olarak "liderin içinde yer aldığı durum" da eklenmiştir. Bu yaklaşımla birlikte farklı koşulların farklı liderlik biçimleri oluşturduğu düşüncesiyle liderlik üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda liderlikte birçok durumsal faktörün etkili olduğu fark edilerek durumsallık teorisi ortaya atılmıştır (Çetin, 2008: 77). Durumsal teoriler, liderlikte tek veya birkaç belirli davranışın doğru olarak nitelendirilmesi anlayışını kabul etmez. Meydana gelen her durumun kendine has nitelikleri olduğunu ve her durumun farklı bir yaklaşım ve davranış biçimi gerektirdiği üzerinde durur. Bu bakımdan durumsal teoriler kendisinden önceki liderlik yaklaşımlarının kazanımlarını da yanına alarak onların eksikliklerini tamamlarken, onlardan yararlanmayı da ihmal etmez (Çetin, 2008: 79).

Bu teoride, liderin sadece kendi sahip olduğu davranışsal özellikler ve doğuştan getirdiği nitelikler ile bir topluluğu etkileme ve onların eylemlerine yön verme kabiliyetine sahip olamayacağı, etkili bir lider olabilmek için bu yeteneklerin yanında hem iç hem dış koşullara uyum sağlayarak sahip olduğu yeteneklerini birleştirmesi gerekliliği üzerinde durulur (Dikmen, 2012: 59). Yaklaşımın vurgulamak istediği nokta, görev ya da ilişki ağırlıklı bir liderlik tarzının her durum ve koşulda uygulanamayacağı, bazı durumlarda görev merkezli bir liderlik tarzının etkili olurken, bazı durumlarda da ilişki merkezli bir liderlik tarzının daha etkili olabileceğidir (Çağlar, 2004: 10). Durumdan duruma liderlik tarzı farklılık gösterse de özellikle askeri yapılar içerisinde daha görev merkezli bir liderlik tarzı başarılı olabileceken, siyasette yönetilenlerle etkileşim kurma, yetkiyi astlar ile paylaşma gibi ilişki merkezli bir liderlik tarzının başarılı olacağıdır.

Durumsal Liderlik Yaklaşımında Bir Kadın Lider Örneği Margaret Thatcher

Margaret Thatcher, 1975 yılında Muhafazakar Parti başkanlığına adaylığını koymak için Heath Hükümeti'ne gittiğinde Heath, yüzüne dahi bakmadan 'Kaybedeceksin! İyi günler.' demiş ancak Thatcher, Muhafazakar Parti liderliğini kazanarak İngiltere'de bir partiye liderlik yapan ilk kadın olmuştur. Thatcher, enflasyonun sıradan aileler için ne anlama geldiğini bilen ve aynı zamanda ev kadını olan bir kadın siyasetçidir (Karaçam, 2001: 264) Bu özellikleri ile siyasette konumlanması onun kendisinin de halktan biri olduğu yönünde halkla etkileşim kurma anlamında ilişki tarzlı bir liderlik stili sergilediğini göstermektedir. Diğer yandan Thatcher'ın, Arjantin'in İngiltere'ye bağlı Falkland Adası'nın işgal etmesi üzerine donanma göndererek adayı geri alması, iç siyasette karşılaştığı en önemli kriz olan ülke çapında ulusal maden işçileri sendikasının greve gitmesine rağmen kararlarında geri adım atmaması (Karaçam, 2001) gibi eylemleri onun görev merkezli liderlik anlayışını da sergilediğini göstermektedir. Demir Lady olarak anılan Thatcher'ın tek bir liderlik stilinden ziyade karşılaştığı durumlara uygun olarak farklı liderlik stillerini sergilemiş olması onun durumsal liderlik stiline sahip olduğunu göstermektedir.

Liderlik stilleri kategorileştirilirken referans noktası erkek liderlerin özellikleri olmuştur. Bu durumda liderlik teorilerinde erkeklere özgü özelliklerin yer aldığı görülmektedir. Bu durumun sebepleri olarak da farklı nedenler literatürde yer almaktadır. Yeni liderlik kuramları olarak nitelendirilen post-modern dönemde ortaya çıkan liderlik teorileri ise daha çok bu eğilimi aşma gayreti göstermektedir. Yeni liderlik kuramlarının özelliklerine ve kadın lider örneklerine geçmeden önce kadın ve liderlik kavramının gelişimini incelemek konuyu anlamak açısından faydalı olacaktır.

KADIN VE LİDERLİK

Sanayi devriminin etkisiyle 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kadının ekonomik anlamda iş yaşamına girişi (Coşkun, 2003) ve zaman içerisinde çalışan konumundan yönetici konumuna geçişi liderlik çalışmaları içerisinde kadın liderlerin ve onların liderlik tarzlarının da incelenmeye başlanmasının yolunu açmıştır. Toplumlarda liderlik/yöneticilik kavramlarının çoğunlukla erkek imajı ile bütünleşmiş olması, kadına liderliğin uygun görülmemesi anlayışı (Durmuş, 2001) kadın liderliğini, lider erkek imajı üzerinden açıklanması noktasına getirmiştir. Bu anlayışın oluşmasının sebebi ise temelde toplumsal cinsiyet rolleridir. Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumun, kişilerden yapmalarını beklediği davranış ve görevler olarak ifade edilir. Tarihsel süreç içerisinde kamusal alanda yer alan çoğu şey gibi liderlik de erkeklere özel bir alan olarak görülmüştür. Bu durumun erkek ve kadına toplum tarafından biçilen rollerin farklı olmasından ve cinsiyete dayalı iş bölümündeki farklılaşmadan dolayı ortaya çıktığı görüşü literatürde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. (Eagly & Johnson, 1990).

Geleneksel toplum yapısı içerisinde liderlik ve yöneticilik karar verici, erk sahibi erkeklere uygun görülür. Liderlik konusundaki ilk kuramsal yaklaşımlarda da görüldüğü gibi lider veya yöneticinin sahip olması gereken kendine güven, özgür, başarı odaklı, bağımsız ve etkin bir kişilik yapısı geleneksel toplum yapısında kadının sahip olmadığı özellikler olarak yer almakta (Güldal, 2006), dolayısıyla liderlik kavramı erkek ile bütünleştirilmektedir. Aynı şekilde özellikler kuramında liderin sahip olması gereken nitelikler belirlenirken erkeklerin sahip olduğu nitelikler sıralanmış, 'Büyük Adam' kuramında lider erkeklerin doğuştan sahip olduğu özellikler üzerinden açıklama yapılmış, davranışsal kuramda durum ve çevreyi odak noktasına alan araştırmalar yapılırken deney grubu olarak harp okulu öğrencileri, fabrikalardaki ustabaşılar gibi erkekler tercih edilmiştir (Heler, 1997). Bu anlayış Boel Berner'in dediği gibi, kadınların çoğunlukta olduğu mesleklerde dahil olmak üzere yaşamın her alanında erkeklerin kadınları yönetmesi (Katkat, 2000) anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sanayi devrimi sonrası liderlik çalışmalarında kadının yer almaya başlaması kadın ve erkeğin liderlik tarzına yönelik bulguları çeşitlendirmiştir. Araştırmacıların bazıları kadın ve erkeklerin liderlik tarzlarının farklı olduğunu savunurken bir kısmı da iki cinsiyetin liderlik tarzlarının birbirinden çok da ayrılmadığını vurgulamıştır. Bernard Bass, kadın yöneticilere yönelik geniş bir araştırma yapmış ve sonucunu analiz etmiştir. Bass analizinde şu bulgulara ulaşmıştır: Literatürde kadınların liderliğiyle ilgili çalışmaların sıklıkla 'kadınların yöneticilik pozisyonuna gelme engeline rağmen' ifadesinin yer aldığını, bu ifadenin bir yandan kadınların büyük mücadeleler sonucu yönetsel seviyeleri hak ederek elde ettikleri anlamı çıkarılırken diğer yandan kadınların yönetsel seviyeler için küçük görüldüklerinin ifadesi olabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca Bass analizinde kadın ve erkek yöne-

ticiler ya da liderler arasında önemli bir farkın bulunmadığını ancak kadınlara karşı önyargısı bulunan bazı grupların küçük detaylar üzerinde durduğunu belirtmiştir. E. Steven de bu konuyla ilgili yaptığı araştırmalar sonucu, kadın ve erkeklerin farklı özelliklere sahip olmalarının doğal olduğunu, toplumsal yapı içerisinde kazanmış oldukları alışkanlıklarını, güdülerini, olaylara yaklaşımlarını etkilediğini, dolayısıyla kadınların sahip olduğu özelliklerin arkadaşlık ilişkisine önem veren, anlayışlı, insan odaklı liderler olmalarına katkı sağlayacağı yönünde vurgu yapmıştır (Bass'tan akt. Onay, 2014). Steven'in burada vurgulamak istediği kadınların sahip olduğu bazı özelliklerin aslında onların etkili liderler olmalarında avantaj sağlayacağıdır.

Kadınların liderlik özellikleri belirlenirken daha çok kadın ve erkek liderlik stillerini karşılaştıran araştırmalar yapılmış, liderlik kavramı erkek ile bütünleştirildiği için kadınların liderlik özelliklerine sahip olmadığı anlayışı bir dönem hakimiyetini sürdürmüştür. Oysa yapılan birçok çalışma kadın ve erkek liderlik özelliklerinin birbirinden çok da farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Cellar, Sidle, Goudy & O'Brien, 2001 yılında yayınladıkları lider tarzı, lider cinsiyeti ve lider değerlendirmelerinin gelecekteki motivasyonları üzerine yaptıkları çalışmada; Kushell & Newton, 1986'da Cinsiyet, liderlik tarzı ve astların memnuniyeti: Bir deney isimli çalışmalarında; Tsui & Gutek, 1984 yılında endüstriyel orta düzey yöneticilerin performans, duygusal ilişkiler ve kariyer başarısındaki cinsiyet farklılıklarını analiz ettikleri çalışmalarında liderlik davranışlarını değerlendirmişler ve bu çalışmada erkek ve kadın liderlerin çoğu yönden birbirleriyle benzer olarak değerlendirildikleri tespit etmişlerdir. Aynı şekilde, Lopez-Zafra & Del-Olmo- Ablanado (1999) ve Thompson (2000), liderlikte cinsiyet farkının bulunup bulunmadığını test etmek amacıyla eğitim sektörü ile ilgili çalışma yapmışlardır ve çalışmalarında liderlik uygulamalarında herhangi bir cinsiyet farkının bulunmadığını ortaya koymuşlardır. Nalbant'ın 2002 yılında yaptığı araştırmada, cinsiyet farklılığının liderlik üzerinde farklılığa sebep olmadığını, kadın yöneticilerin tıpkı erkek yöneticilerin sergilemiş olduğu eylemleri sergilediklerini, çalışanlar açısından yöneticilerin erkek ya da kadın olmasının yöneticilerin eylemlerini etkilemediğini tespit etmiştir (Uğurlu & Hovardaoglu, 2011: 15).

Farklı bir yaklaşımla Kanter (1977), çalışmasında örgütsel yapıyı eleştirmiş ve kadınların örgütlerde etkili liderler olarak rol alamamalarında, erkeklerin lider olarak tercih edilmesinde cinsiyetler arasındaki farklılıkların değil örgütsel yapının adaletsizliğine vurgu yapmıştır. Kadın ve erkek arasında objektiflik, rekabetçi olma ve gerekli eğitime sahip olma nitelikleri arasında belirgin bir farkın bulunmadığını belirtmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen örgütsel yapı içerisinde kadınlara daha az kontrol ve yetki verilmekte, kariyer fırsatları sınırlandırılmakta, düşük ücret ve daha az iş güvenliğinin bulunduğu işler verilmektedir. Bu durum altında kadınlar örgüt içerisinde kendisini motive edecek bir durum bulamamakta ve uzun yıllar

aynı pozisyonlarda çalışarak alt düzey pozisyonlarda takılı kalmaktadırlar. Dolayısıyla kadınların etkili liderlik davranışları sergileyememe sebebi örgüt içerisinde sahip oldukları güç ve yetki eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Bütün bu düşünceler literatürün küçük bir kısmının temsili niteliğindedir ancak genel olarak kadının liderliği durumuna baktığımızda yapılan tartışmalar kabaca üç başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki kadın liderliğinin erkek liderlik özellikleri ile kıyaslayarak açıklamaya çalışılması ve bu açıklama çabasının sonucunda kadınların etkili liderler olabilmeleri için ancak eril özelliklere sahip olmaları gerekliliği anlayışı ortaya çıkmıştır. İkinci olarak kadın ve erkek liderlik özellikleri arasında fark bulunmadığı anlayışıdır. Bu bakış açısıyla bakanlar her iki cins de eşit imkanlar verildiğinde aynı başarıyı elde edebileceklerini savunur. Üçüncü anlayış ise kadınların toplumsal yapı içerisinde hoşgörü, arkadaş ilişkilerine önem verme gibi özelliklerinin, onların insana dönük liderler olmalarına katkı sağlayarak etkili liderler olmalarını sağlayacağı düşüncesidir. Bu görüşü destekler nitelikte, Rey (2005) çalışmasında kadınların cinsiyete özgü farklı niteliklerinin örgütler için daha uygun bir alternatif kaynağı olabileceği görüşünü savunmuştur.

Kadın hareketlerinin hızlandığı ve kadın liderlik tartışmalarının ortaya çıkışı daha çok modern dönemle başlamaktadır. Modernite öncesi daha çok bireysel çabaların olduğu görülmekte, modern dönemle birlikte örgütlü kadın hareketinin varlığı kendisini hissettirmiştir. Modern öncesi dönem kaynaklarda kadının çok fazla yer almaması modern öncesi dönemde bir kadın liderlik stili tartışması yapmamıza engel olmaktadır. Modernite ile birlikte örgütlü kadın hareketlerinin başlaması ve kadınların kamusal alanda varlığı ile kadın liderlik stillerinin de tartışılması gerektiğini ortaya koymuş ve bu gereklilikten hareketle postmodern dönemde her iki cinsiyeti de kapsayıcı özellikler sergileyen yeni liderlik kuramları oluşturulmuştur.

POSTMODERN DÖNEMDE LİDERLİK KURAMLARI

Karizmatik Liderlik Kuramı ve Kadın Lider Örneği

Karizmatik lider kavramı, ilk olarak Weber tarafından kullanılmıştır. Weber'e göre karizmatik liderin sahip olduğu yetki, liderde doğuştan var olan beden ve zihin yetileridir. Bu yetiler liderin takipçileri tarafından kabul görmesini sağlayan şeydir (Dow, 1978). Bu liderlik kuramında liderin sahip olduğu yetenekler, takipçilerini etkileyen olağanüstü yetenekler olarak belirtilir. Bu anlamda liderlik, karizmatik bir kişisel güce sahip olarak izleyenleri etkiler ve onlara ilham kaynağı olur (Kıngır & Okçu, 2011: 440). Yapılan araştırmalar sonucu karizmatik lider niteliğine sahip liderleri belirleyen beş özellik ortaya çıkmıştır. Bu özellikler (Conger & Kanungo, 1988: 78):

- İletişim kabiliyeti
- Kitlelere örnek olacak davranışlar sergileyebilme
- Problemleri tespit edebilme ve var olan durumu değerlendirebilme
- Vizyoner olma ve plan yapabilme
- Topluma ilham olarak onları güçlendirebilme yeteneği şeklinde sıralanmış ve bu yeteneklere sahip kişilerin karizmatik liderler olarak nitelendirilebileceği vurgulanmıştır. Karizmatik özellikleri arasında liderlerin, klasik lider özellikleri anlayışındaki durum değerlendirme, problem teşhisi, iletişim becerisi, planlama başarısı ve vizyoner olma niteliklerine ek olarak kitlelere örnek olacak davranış kalıplarında bulunabilme ve ilham vererek güçlendirme misyonunda bulunması olduğu göze çarpmaktadır.

Karizmatik liderlik açısından kadınlar liderlikte dezavantajlı görülmektedir. Çünkü geleneksel toplumsal yapılarda, karizma ve liderlik daha çok erkek ile özdeşleşmiş kavramlardır. Toplumsal cinsiyet rollerinde kadınların karizmatik lider olarak adlandırılmadığını anlamak için bir topluluğa lider denildiğinde aklınıza gelen isimler kimlerdir? diye sorulduğunda %90 oranında erkek isimlerin sayılması muhtemeldir (Visser, 2011: 16). Dolayısıyla geleneksel toplumsal rollerin kadına karizma hakkı tanımadığı görülmektedir. Bu durumun üstesinden gelmek içinse liderlik özelliklerini sadece erkeklerin sahip olduğu özellikler bağlamında sınırlamak yerine kadın karizmatik liderlik özellikleri belirlenmeli ve kadınların sahip olduğu özelliklerden yola çıkarak yeni bir liderlik tarzı oluşturulmalıdır (Jironet, 2011). Liderliğe sadece eril bakış açısından bakan toplumsal rollerin hakim olduğu bu anlayışı bir kenara koyduğumuzda karizma kavramının kadın liderlik alanında yansımaları Angela Merkel (Ferree, 2006) önemli bir örnek olarak kabul edilmektedir. Bryman (1992) tarafından ifade edildiği gibi eril özelliklerin baskın olduğu karizmatik liderliğin kurtarıcılığı bir kadın lider olarak Merkel örneğinde somutlaşmaktadır.

Merkel, 2020 yılında Forbes Dergisi'nin yayınlamış olduğu dünyanın en güçlü kadınları listesinde 10'uncu kez lider olarak yer almıştır (Forbes, 2020). Alman halkı ilk zamanlar Merkel'e Mutti (anne) lakabını verse de o, zaman içerisinde "güvenilir bir lider" olarak anılmayı başarmıştır. Sağduyulu, çalışkan olarak nitelendirilen Merkel'in başarısının anahtarı, hem demokratik ve kararlı bir duruş içerisinde ince siyasi refleksleri kontrol edebilme yeteneğinde hem de dünyada ve ülkesinde meydana gelen gelişmeleri titizlikle takip eden bir siyaset kadrosuna sahip olmasında yatmaktadır (Merkel, 2004; Bierling, 2005). Merkel, hem karar verici hem de politika uygulayıcı olarak faaliyetlerinde yerine göre birleştirici bir tutum sergilemiş yerine göre de ketum davranmıştır. Merkel'in bu özelliği, önemli olaylar karşısında ani çıkışlarda bulunmadan sakin kalabilmesi, Almandada ona

özel bir kelime olarak “merkeln” fiili türemiş ve bu fiil “önemli konularda hareketsiz kalmak” anlamında kullanılmaktadır. Merkel, aynı zamanda baskın bir karaktere de sahiptir ve bu karakteri, ülke politikalarını uygularken ve parti içerisinde itirazların hedefi olmasına neden olmuştur (Ermağan, 2021). Merkel, duygusallıktan uzak, rasyonel bir bakış açısına sahiptir, her zaman önceliği mesleğine vermiş, mesafeli bir duruş sergilemiş, az ama öz konuşan bir siyasi lider olmuştur. Merkel’in bu özellikleri onun ülke siyasetine ‘rasyonel’ bir portre çizerek güvenilir görülmesini sağlamıştır (Karaçam, 2021). Merkel, durum değerlendirme, problemi teşhis etme, vizyon ve planlama yeteneği, güçlü duruşu ve siyasette örnek olacak sakin ama ciddi ve nesnel davranışlarıyla karizmatik liderin sahip olması gereken özellikleri taşımaktadır.

DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK KURAMI VE ÖRNEK KADIN LİDERLER

Bu liderlik kuramında temel amaç, kitleler üzerinde bir dönüşüm yaratmak ve içinde bulunulan grubun ya da örgütün değişimini sağlamaktır. Bu yaklaşım değişim ve insan odaklıdır, çevresel şartlara uyum sağlayarak varlığını sürdürmeyi esas alır (Celep, 2004: 23). Dönüşümcü liderin esas amacı grubun çıkarlarının kişisel çıkarlardan üstün olduğu bilincini grup üyelerine aşılmasıdır. Bunu sağlayabilmek içinde grupta ortak bir bilinç oluşturması gerekir. Lider, bu ortak bilinci sağlayabilmek için yüksek hedefler belirler ve grup hedeflerinin tüm üyeler tarafından kabul edilmesi için onlar üzerinde hayranlık, etki ve güven oluşturarak grup aidiyetini kuvvetlendirir. Böylelikle grup üyeleri grup kültürünü benimseme yolunda içsel bir motivasyon hissederek normalden daha fazla çaba ve performans gösterme eğiliminde olur (Özyılmaz & Ölçer, 2008: 132). Bu anlamda dönüşümcü liderler, grubun amaçlarına ulaşması için grup üyelerini her açıdan yüreklendiren, üyeleri teşvik eden ve potansiyellerini en yüksek seviyede kullanmalarını sağlayan liderlerdir.

Cömert (2004: 9-10) kitabında dönüşümcü liderin sahip olması gereken özellikleri şu şekilde sıralamıştır:

- Duruma, grup üyelerine ve yapılacak işe göre değişip dönüşebilme
- Çağı yakalayabilen esnek ve dönüşüme hazır bulunabilme
- Motivasyon sağlayabilme
- Değişik fikirlere açık ve destekleyici olacak kadar insan odaklı yaklaşım sergileyebilme
- Yaratıcı ve ileri görüşlüdür.

Kadın liderlerin, dönüşümcü liderlik özellikleri çerçevesinde daha etkili ve başarılı olabileceği yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkarılmıştır (Jogulu & Wood, 2006). Eagly, Johannesen-Schmidt ve Engen (2003) çalışmasında kadın liderlerin erkek liderlere oranla dönüşümcü liderlik özelliklerinde yer alan grup üyelerinin motivasyonlarını sağlamak için güdüleyici olma ve idealize etki alanlarında daha yüksek başarı oranına sahip olduğu gözlenmektedir.

Dünya'nın En Genç Kadın Liderlerinden Jacinda Ardern

Jacinda Ardern, 2017 yılının Ekim ayında Yeni Zelanda'nın tarihinde iktidara gelmiş en genç Başbakanı olarak görevi teslim almıştır. Ardern görev sırasında doğum yapan 1990 yılında Pakistan Başbakanı Benazir Butto'dan sonra ikinci başkan olmuştur. Yeni doğan bebeğinin görüntülerini ve eşini, hastane halini samimiyetle dünyaya sunmuş, hastane personeline nezaketi herkes tarafından duyulmuştur. Bu görüntülerden sonra dünyada Ardern'in anne kimliğini, politikada konumlanan liderlik anlayışıyla birleştirmesinin kadın liderliğinde dünyaya örnek olacağını ummuştur. Ayrıca Ardern'in Birleşmiş Milletler oturumuna üç aylık oğlu ile katılması da tartışmalara yol açmıştır. Ardern bu davranışlarıyla geleneksel lider imajını yıkararak, özellikle kadın liderlere dönüşüm motivasyonu ve cesaret aşılacaktır. Ardern'in ülkesinde milletvekillerinin maaşının yeterince yüksek olduğunu düşündüğü için zam teklifini reddetmesi gibi kesin ve net kararlarıyla etkili liderlik özellikleri sergilemektedir. Tüm bunların yanında ülkesinde Müslümanlara karşı yaşanan terör saldırısı sonrası hayatını kaybedenlerin cenaze törenlerine yanına eşini ve diğer parti temsilcilerini de alarak başörtüsü ile katılması, camide Müslümanların yanında olması, onlarla aynı acıyı paylaştığının üzüntüsünü hissettirmesi, Ardern'in aynı zamanda duyarlı, şefkatli, empati yeteneği gelişmiş ve ülkesinde hiçbir vatandaşın kendisini ötekileştirilmiş hissetmemesi yönünde önemli etkilere sahip bir liderlik stili olarak iyi bir dönüşümcü liderlik özelliğidir (Ceyhan, 2021).

Postmodernizm ve Siyaset: Sanna Marin

2019 yılında Finlandiya başbakanı olan Sanna Marin, kabinede yer alan 18 bakandan 12'sini kadınlardan oluşturmuştur. Marin, beş partinin beşinde liderinin kadın olduğu bir koalisyon ile Finlandiya'yı yönetmeye başlamıştır. Sanna Marin çalışma süresinin azaltılmasını halkın sevdiği ve aileleri ile daha fazla vakit geçirmesi ve sevdiği işleri yapmaya daha fazla zaman ayırabilmesi için çalışma saatlerinin azaltılmasının önemli olduğunu savunmuştur. Sanna Marin, bu sözleriyle halkın kendisini değerli ve özel hissetmesini sağlamıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan Marin, sadece kadın haklarını değil babalık haklarını da savunmuştur. Doğum sonrası babalık iznini gündeme taşımıştır. Böylelikle anne ve babalara eşit doğum izni verilecektir. Covid-19 pandemisini de başarılı bir şekilde yönetmeyi başaran Marin pandemi sonrası eşiyile birlikte Helsinki Katedrali

önünde çektiği bir fotoğrafı da sosyal medya hesaplarından paylaşmıştır: Bir yürüyüş sonrası üzerinde spor kıyafetler ve elinde bir donut vardı. Etrafta koruma ya da bir güvenlik önlemi bulunmadan halktan birisi gibi spor yapıp sağlığına dikkat etse de tatlı kaçamağı yapan bir kadın gibi başbakan olsa da diğer kadınlarla aynı olduğu izlenimini oluşturmuştur (Cengiz, 2021).

Sanna Marin, her yerde korumalarıyla gezen, alışılmış liderlik anlayışından uzak halktan biri gibi, nazik, toplumsal konulara duyarlı, eşitlikçi, tabuları yıkan bir yenilikçi ve cinsiyetçiliğe karşı çıkan ancak davasını alışılmış liderlerden farklı alçak sesle ve kabalaşmadan sürdüren bir liderdir. Sanna Marin politikada erilleşen kadın siyasetçilere karşı tamamen dişil özellikleri ile var olduğunu hissettiren ve bunu açıkça göstermekten de çekinmemesinden ötürü günümüz postmodern toplumunun dönüşümcü lideridir.

ETKİLEŞİMCİ LİDERLİK KURAMI VE KADIN LİDER ÖRNEĞİ

Liderlik alanında yapılan araştırmalarda etkileşimci liderlik; edimsel, işlemci, transaksiyonel ya da örgütsel liderlik olarak farklı isimlerle yer almaktadır. Bu kuramsal yaklaşıma göre liderlik, belirli bir hedefe ulaşmak için grup üyeleri ile lider arasında bir alış-veriş ilişkisine dayanmaktadır (McCleskey, 2014: 122). Bu grup içerisinde üyelerin ilk hedefi, liderin isteklerini karşılamaktır. Bu durumda liderinde, grup üyelerinin beklentilerini belirleyerek, farklılaşan ihtiyaçlarını karşılaması beklenmektedir (Gül & Çöl, 2010: 12). Lider, amacına ulaşmak için yüksek performans gösteren izleyicilerini ödüllendirirken, beklenen başarıyı gösteremeyenleri ceza yoluyla motive etme yoluna gitmektedir (George & Jones, 2011: 358).

Etkileşimci liderlerin sahip olması gereken temel özellikler (Ören, 2006: 62):

- Geleneksel ve atılımcı bir yapıya sahiptirler.
- Grup üyelerinin yetenekleri ile çok fazla ilgilenmez, sadece verilen görevleri yapmasını bekler.
- Grup içerisinde her bir üyenin görev tanımını yapar, görevlerini verimli bir şekilde nasıl yapmaları gerektiğini açıklar.
- Grup üyelerini performanslarına göre değerlendirir.

Osmanlı Sarayından Bir Kadın: Hürrem Sultan

Hürrem Sultan bir cariyeye olarak Osmanlı sarayına girer. Kanuni Sultan Süleyman'dan bir erkek çocuk dünyaya getirir, böylelikle özgürlüğünü kazanır. Kanuni de Hürrem'e aşık olmuştur. Hürrem de bu durumu kendi isteği doğrultusunda

kullanır. Osmanlı sultanlarının bugüne kadar haremde bir kadın ile evlenme geleneğini bozarak kendisini yasal bir şekilde eşi yapmadığı sürece, padişah ile herhangi bir ilişki kurmayı reddedeceğini söyler (Peirce, 2010: 86). Kanuni'yi kendi isteklerine göre yönlendirmesi Hürrem Sultan'ın etkileşimci liderliğe iyi bir örnek olduğunun ilk kanıtıdır. Hürrem isteğine ulaşmış ve Kanuni'nin resmi eşi olmuştur. Öte yandan Sadrazam Pargalı Damat İbrahim Paşa'nın, Hürrem Sultan'ın şehzadelerinden biri yerine Şehzade Mustafa'yı hükümdarlığa aday göstermesi Hürrem Sultan'ın hedeflerine ulaşması yolunda engel teşkil etmektedir. Bu olay sonrası Kanuni'nin çocukluğundan beri yakın arkadaşı olan İbrahim Paşa'nın gözden düşürülerek boğdurulmasında Hürrem'in rolü olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Karaçam, 2021: 219). Tarih sahnesinde yaşanan bu olaylar ışığında, Hürrem Sultan'ın geleneksel ve atılımcı bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Saray yönetimi, saray çalışanlarının görev tanımını onun isteğine göre şekillenir, saray çalışanlarının kendi isteklerini yerine getirmesini ister, hedefine ulaşmak için istediklerini yapmayan kişileri de öldürtmekten dahi çekinmez. Tüm bu özelliklerle Hürrem Sultan'ın etkileşimci liderlik stilini kullandığı görülmektedir.

STRATEJİK LİDERLİK VE KADIN LİDER ÖRNEKLERİ

Stratejik liderlikte esneklik, ileri görüşlülük, stratejik düşünme, vizyoner olma ve grup üyeleri ile çalışabilme yetenekleri ön plana çıkar (Ireland & Hitt, 2005: 63-65). Stratejik liderlerin sahip olması gereken yetenekler arasında; grup üyelerini etkileyerek onları eyleme geçirebilecek bir ülkü oluşturabilme ve bunun grup üyeleri arasında benimsenmesini sağlayabilme ön plana çıkar (Bregelmann, 1995: 26). Stratejik liderliği diğer liderlik türlerinden farklı kılan en önemli özelliği sadece üst düzey yönetim kademesindeki yöneticilerle ilgili olması ve yönetim kademesindeki liderlerin rutin görevlerine değil, stratejik aktiviteler üzerine odaklanmasıdır (Saylı & Baytok, 2014: 132).

Bu yaklaşıma sahip liderlerin sahip olması gereken temel özellikleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Swayne, Duncan & Ginter, 2006):

Örgüt içerisinde iş bölümü oluşturur ve çalışanlara güvenir, onlara yetki vermekten kaçınmaz.

- Örgüt üyelerinin hata yapmasına imkan tanır ve çabalarını takdir eder.
- Mevcut durumdan ziyade gelecek üzerine odaklanır.
- Lider kendi davranış şekli ile örgüt üyelerine örnek teşkil eder.
- Grup üyeleri ile sürekli etkileşim içerisinde olur ve onların sorunlarını önemseyerek motivasyon sağlar.

- Grup içerisinde örgüt kültürüne katkıda bulunmak ve geliştirmek isteyen kişilere öncülük ederek fırsat verir.
- Grup üyelerini stratejik yönetim süreci aşamalarına dahil eder.

80'li yılların başlarında ülkesinin içerisinde bulunduğu koşulları analiz ederek özellikle ekonomik alanda bir dönüşüm gerçekleşmesini sağlayan Margaret Thatcher, bir stratejik lider olarak konumlandırılabilir. Thatcher, ülkesinin ekonomisinde atılım sağlayabilmek için, devletin ekonomideki payını azaltmanın iyi bir strateji olacağını öngörmüş ve bu amaç doğrultusunda politikalar uygulamıştır. Bu vizyoner bakış açısı, ülkesindeki vatandaşlar tarafından da benimsenmiştir. Thatcher bu vizyoner görüşü ve yaklaşımıyla stratejik liderliğin örneğidir.

Stratejik liderlik stili çoğunlukla üst kademelerde yer olan yöneticiler tarafından kullanılmaktadır. Günümüzde de dünyanın önde gelen kuruluşlarında yer alan kadın liderler stratejik liderlik misyonunu üstlenmektedir. Bunlar:

Ngozi Okonjo-Iweala, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Genel Direktörlüğüne 1 Mart 2021'de atanarak, bu görevi yürüten hem ilk kadın lider hem de ilk Afrikalı olma özelliği ile ön plana çıkmıştır. Ngozi Okonjo-Iweala'nın lider olarak göreve getirilmesi, dünyada "tarihi bir an" olarak nitelendirilmiştir (Euronews, 2021).

Fransız Christine Lagarde, Avrupa Merkez Bankasının (ECB) başkanlığına 2019 yılının Kasım ayında atanmıştır. Lagarde, 1998 yılında kurulan Avrupa Merkez Bankasının ilk kadın başkanı olmuştur. Ancak bu Lagarde'nin ilk başkanlık deneyimi değildir, ECB'nin başına geçmeden önce de 2007-2011 yıllarında Ekonomi Bakanlığı ve 2011-2019 yıllarında da Uluslararası Para Fonu (IMF) başkanlığını yürütmüştür (Euronews, 2019).

Resmi Para ve Finansal Kurumlar Forumu (OMFIF) tarafından 2020 yılında yapılan araştırmaya göre, dünya genelinde yer alan 173 merkez bankasının yalnızca 14 tanesini kadın liderler yönetmektedir, bu yaklaşık olarak %8'lik bir orana denk gelmektedir (OMFIF, 2020). Günümüz postmodern toplumlarında stratejik liderlik kadınlara fırsat tanınmasıyla ilgilidir. Kadınlar ne kadar çok yüksek kademelerde yer alırsa stratejik liderlikteki başarıları da bir o kadar görünür olmaktadır.

TAM SERBESTİ TANIYAN (LAÏSSEZ-FAÏRE) LİDERLİK

Tam serbesti tanıyan liderlik stilinde, lider, grup üyelerini grup içerisinde meydana gelebilecek sorunlara karşı en etkili çözümü bulma konusunda güdüleyen kişidir. Grup üyeleri, grup içerisinde serbest hareket etme özgürlüğüne sahiptir, istediği zaman yeni fikirler deneyebilir, etkili olduğunu düşündüğü kararı uygulayabilir (Bakan & Büyükbeşe, 2010: 75). Bu liderlik stilinde liderin görevi, grup

üyeleri kendisine ihtiyaç duyduğunda onlara destek ve kaynak sağlamaktır. Lider düşüncelerini grup üyelerinin talebi üzerine açıklayabilir, ancak bu açıklamalar üyeler için bağlayıcı niteliğe sahip değildir. Bu liderlik tipi sahip olduğu yetkiyi kullanmamakta, hatta yetki kullanma haklarını tamamıyla astlarına bırakmaktadırlar (Arun, 2008: 11). Bu liderlik stiline politik alanda başarı göstermesi pek mümkün değildir, ancak iş yerlerinde sorumluluk bilinci olan çalışanlarla özgürlükçü bir çalışma sağlaması bakımından başarı gösterebilir. Ancak bu liderlik stiline kadınlar açısından baktığımızda kadınların tam serbesti tanıyan liderlik stilini pek fazla tercih etmedikleri görülmektedir ki bu durumda da haklı bulunmaktadırlar. Çünkü günümüzde lider denildiğinde hâlâ kadın liderlerin çok fazla akla gelmediği bir ortamda kadınlar liderlik konusunda mücadelelerini sürdürmekte, eskiye oranla liderlikte daha fazla görünür olsalar dahi erkekler ile aynı derecede yer alamamaktadırlar. Kadınlar liderlik pozisyonuna erişimde dezavantajlı olmalarının yanı sıra liderlik rolü üstlendiklerinde önyargı ve dirençle karşı karşıya kalmaktadırlar (Eagly, 2007). Böyle bir durumda da kadınlar liderlik pozisyonunda yer aldığı anda öncelikle oluşan direnci ve önyargıyı kırarak kendi liderliklerini kabul ettirmek için uğraş vereceklerdir. Dolayısıyla kadın yöneticilerin tam serbesti tanıyan liderlik stilini kullanma lüksü ne yazık ki günümüz şartlarında bulunmamaktadır.

Postmodern dönemde liderlerin dönüştürücü, etkileşimci, stratejik ve tam serbesti tanıyan liderlik stilleri ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Ancak 21.yüzyılda her alanda çok hızlı bir değişim dönüşüm yaşanmaktadır. Dolayısıyla liderlik stilleri açısından da ihtiyaca yönelik birçok yeni liderlik tarzları ortaya çıkmaktadır. Temel liderlik tarzlarının haricinde hizmetkar, otantik, öğretimsel, entelektüel, etik, kuantum ve sembolik gibi liderlik stillerinin ortaya çıktığı da bilinmekte ve bu liderlik stillerinin daha da çoğalması mümkün görülmektedir. Hizmetkar liderliğe örnek olarak Florence Nightingale, Jacinda Ardern; Otantik liderliğe Angela Merkel; Entelektüel liderliğe Simone De Beauvoir, Marry Wollstonecraft, Halide Edip Adivar gibi örnekler verilebilir. Ancak liderlik teorilerinin genellikle çoğunluğu, hakim eril anlayışa uygun olarak geliştirilmekte ve buna uygun liderlik stilleri belirlenmektedir. Liderlik teorileri eril yapıya uygun olarak geliştirildiği için liderlik stilleri de çoğunlukla eril özellikler taşımakta ve liderlik stillerinde feminen özellikler yer almamaktadır. Literatürde yer alan liderlik stillerinin birçoğu kadın liderlerin davranış kalıplarını veya sahip oldukları liderlik özelliklerini kapsamaktadır. Bu durumda kadın liderlerin, liderlik stillerinin erkek liderlerin liderlik stilleri üzerinden sınıflandırılması anlamına gelmekte ve böylesi bir sınıflandırılma kadınların liderlik alanında başarılarını inceleme ve açıklama noktasında eksikliğe neden olmaktadır.

Kadınların günümüzde iş yaşamında ve kamusal alanda görünürlüğü artmış olsa da liderlik ya da üst düzey yöneticilik anlamında eksik temsili olması, kadınlara imkan verilmediğini gösterir. Bu imkan vermeyiş ve eksik temsil kadınların liderlik başarısı önünde engel teşkil etmektedir. Kadınların yetersiz temsil sorunu

kadın çalışmaları alanında birçok araştırmacı tarafından da ortaya koyulan bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Kadınların temsil sorununun başlıca nedeni hala kadınlara yeterli imkanın tanınmamış olmasında yatmaktadır. UN WOMEN (2023)'in siyasette kadın raporuna göre, dünyada kadın milletvekilleri oranı %26.5, parlamentoda kadın meclis başkanı oranı %22.7 olarak belirlenmiştir. Bu oranlar kadınların her alanda olduğu gibi siyasi alanda da temsilinin yeterli düzeyde olmadığını açıkça göstermektedir. Ancak kadınların temsil oranının düşük olması onların lider olarak istenmedikleri ya da başarısız olduklarını düşündürmemelidir. Yapılan araştırmalar gösteriyor ki özellikle içinde bulunduğumuz postmodern çağda yönetilenler artık daha fazla kadın yönetici istemektedir. Bu araştırmalardan birisi Amerikalı yazar ve araştırmacı John Gerzama tarafından yapılmış ve çalışması 'The Athena Doctrine' adıyla kitaplaştırılmıştır. Kitapta, araştırmaya katılan insanların %57'sinin kendi ülkelerindeki erkek yönetiminden memnuniyetsizlik duyduğunu; eril yönetim stilinde "duygusal ve sosyal zeka"nın eksik olmasından rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan ülkelerde ABD, Meksika, Birleşik Krallık'ta yaşamlarını idame ettiren insanların üçte ikisinin; Güney Kore ve Japonya'da ise %79'unun eril yönetimin değişmesini istediği tespit edilmiştir. Yine kitabında yer verdiği istatistiksel modellemesinde günümüz toplumlarını sosyal ve bağımlı olarak nitelendirmiş ve günümüz dünyasında liderlik yapabilmek için 'feminen' olarak nitelendirilen özelliklerin elzem olduğuna dikkat çekmiştir (Gerzema & D'Antonio, 2013).

Bir başka çalışma, iş dünyasının önde gelen araştırma ve liderlik alanında danışmanlık veren şirketlerinden McKinsey'e aittir. Bu çalışmada da üst kademelerde lider rolünde kadın ve erkek sayısının dengeli bir dağılım içerisinde olduğu şirketlerin, sadece erkek yöneticilerin olduğu şirketlere göre %56 daha fazla kâr elde ederek başarı sağladığını göstermiştir. Ayrıca yönetim kademelerinde cinsiyet dağılımının eşit olmasına önem veren şirketlerin moral kurallar açısından da daha iyi yönetildiğine dikkat çekilmiştir. McKinsey tarafından yapılan araştırmada kadın yöneticilerin farklı vizyonlara sahip olması, grup çalışması, çalışanları geliştirme, örnek davranışlar sergileyerek ilham olma gibi özelliklerde erkek liderlerden daha başarılı olduğu belirtilmiştir (Aksoy, 2014).

Yakın zamanda tüm dünyayı etkileyen Covid-19 pandemisinde ülkelerinde aldıkları önlemler ile kadın liderlerin kriz döneminde daha başarılı olduğu sonucu gündeme gelmiştir. Kadın liderlerin pandemi sürecinde erkek tarafından yönetilen ülkelere göre sürecin kontrolü ve ölüm oranlarının düşük olması bakımından uyguladıkları politikalar ile daha fazla başarı gösterdiği bulunmuştur. Yeni Zelanda Başbakanı Jacinda Ardern, Tayvan Cumhurbaşkanı Tsai Ing-wen ve Bangladeş Başbakanı Şeyh Hasina salgına karşı aldıkları erken önlemlerle, Almanya'da ise, Angela Merkel'in uyguladığı politikalarla, ölüm oranlarının birçok Avrupa ülkesinden düşük olması dikkat çekmiştir (BBC, 2020). Dünya liderlerinin sadece %7'sini kadınların oluşturduğunu düşündüğümüzde bu durum kadın liderlerin başarısında anlamlı bir fark yaratmıştır.

SONUÇ

Sanayi Devrimi'nden günümüze kadar geçen süreçte hızla kadınların iş yaşamına dahil olmaları, kamusal alanda varlıklarını daha fazla hissettirmeleri, yönetici/lider olarak konumlarına alan açmaları ve liderlik stilleri konuyu kadın çalışmaları ile ilgili alanlarda araştırmaya değer kılar hale getirmiştir. Liderlik alanında yapılan araştırmalarda ataerkil bakış açısının hakim olması, liderlik alanında yapılan araştırmaların ve düzenlemelerin erkekler üzerinden yürütülmesi, lider kadının tanımlanmasında eksikliklerin tartışılmasını da beraberinde getirmiştir. Modern dönemle birlikte kadın ve liderlik konusu tartışılmaya başlanmış ancak postmodern dönemde bu tartışma konusu analitik düşünce çerçevesinde çok yönlü olarak ele alınmaya başlanmıştır.

Günümüzde yönetilenlerle yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlarda, yönetilenlerin kadın lider yönetimine yatkınlığı ve istekliliğinin artmış olması kadınların liderlik stillerinin yönetilenler tarafından daha fazla benimsendiğinin, postmodern dönemde ortaya çıkan liderlik stillerinin ise feminen özellikleri daha fazla desteklediğinin göstergesidir. Postmodern dönemle birlikte liderlik stilinde de dönüşüm yaşanmış, modern dönemin eril liderlik anlayışı artık yönetilenler üzerinde etkisini yitirmeye başlamıştır. Bu durumda ortaya çıkan kadın liderlerin özellikle Covid-19 pandemisi gibi dünya krizlerinde gösterdikleri başarılar ile de desteklenmiştir.

Son yıllarda kadınların başarısını ortaya koyan bu durumlar liderlik alanında yüzyıllardır lider rolünden ziyade takipçi rolü dayatılan kadınlar için kırılma noktasıdır. Yapılan çalışmalar da gösteriyor ki, postmodern dönemde feminen liderlik özelliklerinin tercih edilirliliği artmıştır. Dolayısıyla kadın liderler, modern dönemde liderlik stillerinde ön plana çıkardıkları eril dil, maskülenlik tarzında dönüşüm yaşamış ve günümüz postmodern toplumunda feminen liderlik özelliklerinin tercih edilirliliğinin de artmasıyla birlikte kadın liderlerin klasik liderlik stillerini bırakarak yeni liderlik stilleri oluşturması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

21. yüzyıl toplumlarında liderlikte eril özelliklerin ön plana çıkmasının artık başarı sağlamadığı ve yönetilenler tarafından tercih edilmediği görülmektedir. Jarcinda Ardern ve Sanna Marin gibi lider kadınların ön plana çıkan nazik, anlayışlı, empatik, halktan biri olma anlamında halkla bütünleşme gibi kadınların içsel olarak sahip oldukları özelliklerin yönetilenler tarafından daha çok tercih edildiği ve başarı sağladığı görülmektedir. Dolayısıyla bu durum liderlikte, feminen özelliklerin daha fazla ön plana çıkacağına, gelecekte daha çok kadın lider göreceğimizin göstergesidir. Ancak kadın liderlerin yüzyıllar boyunca göz ardı edilmesi, liderliği eril bir alan olarak sunmuş ve liderlik alan yazınında kadın liderlere yer verilmemiş olması kadın liderlik stillerinin ortaya konulmasını zorlaştırmaktadır. Bu yüzden kadın çalışmalarında özellikle kadın liderleri ön plana çıkaran çalışmaların art-

ması, kadın liderlerin tarihsel süreç içerisinde hem görünürlüğünü arttıracak hem de günümüzde kadın liderlik stillerinin belirlenmesinde önemli kaynak olacaktır. Alanyazında kadın liderlerle ilgili önemli bir kaynak eksikliği bulunmasına rağmen liderlik yazınının geleceğinde kadın liderlerin daha fazla yer alacağı söylenebilir.

Postmodern anlayış içerisinde yeni geliştirilecek liderlik stillerinde kadın liderlerin iletişim odaklı ve feminen özelliklerini ön plana çıkaran mesajlar vermeleri liderlikte başarılarını arttıracığı öngörülmektedir. Ayrıca kadınlara yönelik geliştirilen liderlik programları kadınların lider olma cesaretlerine destek olmaktadır. Yüzyıllar boyunca kadınlara dayatılan cinsiyet kalıplarının dışında postmodern dönemde dünya artık görmüştür ki liderlik sadece erkeklere özel bir alan değildir. Kadınların da eşit haklar ve fırsatlar verildiğinde, cinsiyet kalıplarına sıkıştırılmadığında en az erkek liderler kadar başarılı olacağı ortaya çıkmıştır. Lider yazınında, kadın liderlerin feminen özelliklerini ön plana çıkartarak başarılı olabildikleri fikrine odaklanarak kadın liderliğine destek sağlayan yeni liderlik kuramları ve liderlik stilleri geliştirilmelidir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): DE(%50), RÜ(%50)

Veri Toplanması (Data Acquisition): DE(%50), RÜ(%50)

Veri Analizi (Data Analysis): DE(%50), RÜ(%50)

Makalenin Yazımı (Writing Up): DE(%50), RÜ(%50)

Makale Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision): DE(%80), RÜ(%20)

KAYNAKLAR

- Akbaba, A. & Erenler, E. (2008). Otel işletmelerinde yöneticilerin liderlik yönelimleri ve işletme performansı ilişkisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(19), Bahar: 21-36.
- Aksoy, T. (2014). *Bütün şirketler kadın dostu olmak zorunda*. (Erişim Tarihi: 16.11.2023): <https://temelaksoy.com/bütün-sirketler-kadin-dostu-olmak-zorunda/>
- Araç, N. (1991). *Feminizmin ABC'si*, İstanbul: Simavi Yayınları.
- Arun, K. (2008). *Liderlik tarzları ile paylaşımcı bilgi kültürü ilişkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bakan, İ. (2008). "Örgüt kültürü" ve "liderlik" türlerine ilişkin algılamalar ile yöneticilerin demografik özellikleri arasındaki ilişki: Bir alan araştırması. *KMU İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(14), 1-28.
- Bakan, İ. & Büyükebeşe, T. (2010). Liderlik "türleri" ve "güç kaynakları"na ilişkin mevcut -gelecek durum karşılaştırması: eğitim kurumu yöneticilerinin algılarına dayalı bir alan araştırması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), 73-84.
- Bakan, İ., Büyükebeşe, T., Erşahan, B., & Kefe, İ. (2013). Kadın çalışanların yöneticilere ilişkin algıları: Bir alan çalışması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 71-84.
- Bass, B. M. (1990). From transactional to transformational leadership: Learning to share the vision. *Organizational Dynamics*, 18(3), 19-31.
- Baysal, A. C. & Tekarşlan, E. (1996). *İşletmeler için davranış biçimleri*, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.

- BBC. (2020). *Koronavirüs: kadın ülke liderleri, krizi daha mı iyi yönetiyor?*. (Erişim Tarihi: 16.11.2023): <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52292649>
- Becer, F. (2018). *Weber, Habermas ve Rawls Bağlamında Devlet ve Demokrasi Tartışmaları*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kırıkkale.
- Bierling, S. (2005). *Die außenpolitik der bundesrepublik Deutschland: Normen, akteure, entscheidungen*. Oldenbourg Wissenschaftsverlag.
- Brengelmann, J. (1995). Davranışçı psikoloji açısından vizyoncu ve karizmatik yönetim (Çev: Veli KARAGÖZ), Vizyon Yönetimi, İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Bryman, A. (1992). *Charisma and leadership in organization*. London: Sage Publications.
- Cawthon, D. L. (1996). Leadership: The great man theory revisited. *Business Horizons*, 39(3), 1-4
- Cengiz, D. (2021). *Tabuları yıkan, salgında örnek olan en genç başbakan*. (Erişim Tarihi: 16.11.2023): <https://arkas-news.com/tabulari-yikan-salginda-ornek-olan-en-genc-basbakan-demet-cengiz/>
- Cellar, D. F., Sidle, S., Goudy, K. & O'Brien, D. (2001). Effects of leader style, leader sex and subordinate personality on leader evaluations and future subordinate motivation. *Journal of Business and Psychology*, 16, 61-72.
- Celep, C. (2004). *Dönüşümsel Liderlik*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Ceyhan, A. İ. (2021). Küresel medya ve siyaset iletişimi bağlamında liderlik yaratımı: Jacinda Ardern üzerine kısa bir inceleme. *Gaziantep Üniversitesi Journal of Social Sciences*, 20(3), 1233-1244.
- Conger, J. A. & Kanungo, R. N. (1988). The empowerment process: Integrating theory and practice. *Academy of Management Review*, 13(3), 471-482.
- Coşkun, İ. (2003). Modernliğin kaynakları: Rönesans üzerine bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(6), 45-70.
- Cömert, M. (2004). "Dönüşümcü Liderlik", XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz 2004, Malatya.
- Çağlar, İ. (2004). İktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencileri ile mühendislik fakültesi öğrencilerinin liderlik tarzına ilişkin eğilimlerinin karşılaştırılmalı analizi ve Çorum örneği. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 1-18.
- Çakır, S. (2013). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çelikel, İ. & Hıra, İ. (2022). Modernizm ve postmodernizm tartışmaları ekseninde toplumsal cinsiyet, cinsel yönelimler ve cinsiyetsizleştirme. *Sakarya Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 37-54.
- Çetin, N. (2008). Kuramsal liderlik çözümlerinin ışığında, okul müdürlüğü ve eğitilebilir durumsal liderlik özellikleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1) 23, 74-84.
- Daft, R. L. (1999). *Leadership: Theory and practice*. Harcourt College Pub.
- Demir, Z. (1997). *Modern ve postmodern feminizm*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Dikmen, B. (2012). *Liderlik kuramları ve dönüştürücü liderlik kuramının çalışanların örgütsel bağlılık algıları üzerindeki etkisine yönelik uygulamalı bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Donovan, J. (1997). *Feminist Teori*. (Çev. Aksu Bora, Meltem Ağıduk Gevrek, Fevziye Sayılan), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dow, T. E. (1978). An analysis of Weber's work on charisma. *The British Journal of Sociology*, 29(1), 83-93.
- Durmuş, A. E. (2001). *Kadın ve erkek yöneticilerin liderlik davranışları arasındaki farklılıklar: Türkiye'de seçilmiş bir grup yönetici üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Düzkan, A. (2021). *Feminizm*. (Erişim Tarihi: 15.11.2023): <https://feministbellek.org/feminizm/>
- Eagly, A. H. (2007). Female leadership advantage and disadvantage: Resolving the contradictions. *Psychological of Women Quarterly*, 31(1), 1-12. doi: 10.1111/j.1471-6402.20.07.00326.
- Eagly, A. H. & Johnson, B. T. (1990). Gender and leadership style: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 108(2), 233-256. doi: 10.1037/0033-2909.108.2.233
- Eagly, A. H., Johannesen-Schmidt, M. C. & Van Engen, M. L. (2003). Transformational, transactional and laissezfaire leadership styles: A meta-analysis comparing women and men. *Psychological Bulletin*, 129, 569-591. doi: 10.1037/0033-2909.129.4.569.
- Eren, E. (2001). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 7. Baskı.
- Erçetin, S. S. (2000). *Lider sarmalında vizyon*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ermağan, İ. (2011). Alman birlik partileri (CDU/CSU) ve Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin tutumları. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 100-114
- Euronews. (2021). *Nijeryalı Iweala, Dünya Ticaret Örgütü'nün ilk kadın ve Afrikalı genel direktörü oldu*. (Erişim Tarihi: 16.11.2023): <https://tr.euronews.com/2021/02/15/nijeryali-eski-bakan-iweala-dunya-ticaret-orgutu-baskanligi-yolunda>
- Euronews. (2019). *Avrupa Merkez Bankası'nın yeni başkanı resmen Fransız Christiane Lagarde oldu*. (Erişim Tarihi: 16.11.2023): <https://tr.euronews.com/my-europe/2019/10/18/avrupa-merkez-bankas-nin-yeni-bas-kani-resmen-fransiz-christiane-lagarde-oldu-ab-zirve>

- Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve tüketim kültürü*. (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Farree, M. M. (2006). Angela Merkel: What does it mean to run as a woman? *German Politics & Society* 24(1), (78), 93-107.
- Forbes, (2020). *Angela Merkel, Christine Lagarde And Kamala Harris Top Forbes' 100 most powerful women list*. (Erişim Tarihi: 15.11.2023): <https://www.forbes.com/sites/forbespr/2020/12/08/angela-merkel-christine-lagarde-and-kamala-harris-top-forbes-100-most-powerful-women-list/?sh=42b7599a1a5f>
- George, M. J. & Jones, G. R. (2008). *Understanding and Managing Organizational Behaviour*. Pearson: Prentice Hall, New Jersey: Upper Saddle River.
- Gerzama, J. & D'Antonio, M. (2013). *The Athena doctrine*. New Jersey: Jossey-Bass.
- Gül, H. & Çöl, G. (2010). Atıf teorisinde belirtilen karizmatik lider özelliklerinin üçlü örgütsel bağlılık modeliyle ilişkileri üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(3-4).
- Güldal, D. (2006). *Kadın yöneticileri motive ve demotive eden faktörlerin tespitine yönelik bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Guerrillagirls, (2007). Some of our greatest hits, (Erişim: 16.11.2023): <http://www.guerrillagirls.com/posters>
- Heler, T. (1997). *Yönetimde kadın erkek*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Hunsaker, P. L. & Cook, C. W. (1986). *Managing organizational behavior*. USA: Addison Wesley Publishing Company.
- Ireland, R.D. & Hitt, M.A. (2005) Achieving and maintaining strategic competitiveness in the 21st century: The role of strategic leadership. *Academy of Management Executive*, 19, 63-77. <http://dx.doi.org/10.5465/AME.2005.19417908>
- İşcan, Ö. F. (2002). *Küresel işletmecilikte dönüştürücü liderlik anlayışı*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Jacobs, J. E. (2002). *The voice of Harriet Taylor Mill*. India university press.
- Jagger, A. M. (1988). *Feminist politics and human nature*. New Jersey: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Jironet, K. (2011). *Female leadership: management, Jungian psychology, spirituality, and the global journey through purgatory*. New York: Taylor & Francis e-Library.
- Jogulu, U. D. & Wood, G. J. (2006) The role of leadership theory in raising the profile of women in management, *Equal Opportunities International*, 25(4), 236 - 250.
- Kanter, R. M. (1977). *Men and women of the corporation*. New York: Basic Books.
- Karaçam, D. (2021). *Kadın liderler*. İstanbul: Yediveren Yayınları.
- Katkat, M. (2000). *Kadının çalışma hayatındaki yeri ve yükselişi*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kennedy, E. L. (2008). Socialist feminism: What difference did it make to the history of women's studies?, *Feminist Studies*, 34 (3), 497-525.
- Koçel, T. (2001). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Kumar, K. (1999). *Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Toplum: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları* (Çev. Mehmet Küçük). Ankara: Dost Kitabevi.
- Kushell, E. & Newton, R. (1986). Gender, leadership style, and subordinate satisfaction: An experiment. *Sex Roles: A Journal of Research*, 14, 203-209
- Kingır, S. & Okçu, V. (2011). Yönetimde çağdaş ve güncel konular. İçinde, İ. B. (Ed.), *Etik liderlik* (s. 367-392). Ankara: Gazi.
- Kozlu, D. (2009). Modernizm sonrası postmodern hareket içinde kadının yeri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 3.
- Leoff, C. (1994). *Feminizm* (Çev. Nimet Aytan). İstanbul: Afa Yayınları.
- Lopez-Zafra, E. & Del-Olmo-Ablanedo, S. M. (1999). Gender stereotype and transformational leadership in typical feminine work contexts. *Sociedad Valenciana de Psicología Social*, 9, 53-71.
- McCleskey, J. A. (2014). Situational, transformational, and transactional leadership and leadership development, *Journal of Business Studies Quarterly*, 5(4), 117-130.
- McGregor, D. (1970). Theory X and theory Y. *Organization Theory*, 358-374.
- McHugh, N. A. (2007). *Feminist Philosophies A- Z*, Edinburgh University Press.
- Merkel, A. (2004). *Mein Weg / Angela Merkel im Gespräch mit Hugo Müller-Vogg*, Hoffmann und Campe.
- Möngü, B. (2013). Postmodernizm ve Postmodern Kimlik Anlayışı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(17).
- OMFIF. (2020). *Global public investor 2020*. (Erişim Tarihi: 16.11.2023): <https://www.omfif.org/gpi2020/>
- Onay, M. & Heptazeler, O. (2014). Kadın ve erkek yöneticilerin liderlik davranışları arasındaki farklılıklar. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 73-85.
- Ören, S.A. (2006). *Günümüzün liderlik profili: Transformasyonel (dönüştürücü) liderlik Antalya bölgesinde bulunan beş yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Özyılmaz A. & Ölçer, F. (2008). *Güncel yönetim ve organizasyon yaklaşımları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Pierce, L. P. (2010). *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda hükümler ve kadınlar*, (Çev. Ayşe Berktaş), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5.basım.
- Rey, C. D. L. (2005). Gender, women and leadership. *Women & Leadership*, 19(65), 4-11.
- Sayılı, H. & Baytok, A. (2014). *Örgütlerde liderlik*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Simon, W. (1996). *Postmodern sexualities*. London: Routledge.
- Sipahi, E. B., Özsoy, B. & Khashimov, M. (2018). Azerbaycan'da öncü bir kadın: Xurşidbanu Nəvətinin yaşı, sanatsal kişiliği ve liderlik özelliği üzerine bir değerlendirme. *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(3), 19-33.
- Soykan, Ö. N. (1993). *Türkiye'den felsefe manzaraları*, İstanbul: Yapı-Kredi Yayınları.
- Stoner, J. A. R. & Freeman, R.E. (1992). *Management*. New Jersey: Prentice Hall, U.S.A.
- Swayne, L.E., Duncan W.J. & Ginter, P.M. (2006). *Strategic management of health care organizations*, (5. Edition), Cornwall: Blackwell Publishing.
- Şaylan, G. (2009). *Postmodernizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tabak, A., Yalçınkaya H. & Erkuş A. (2007) Liderlik kavramına tarihsel bir bakış. In: Kaymakçı, O (Der). *21 Yüzyılda Rusya, AB ve Türkiye'den Yansımalar*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- The Canadian Encyclopedia (2020). *Emily Murphy*. (Erişim Tarihi: 15.11.2023): <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/emily-murphy>.
- Thompson, M. D. (2000). Gender, leadership orientation, and effectiveness: Testing the theoretical models of Bolman & Deal and Quinn. *Sex Roles*, 42(11-12), 969-992.
- Topuzkanamış, E. (2013). Max Weber'de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonalite. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(2), 253-274.
- Tsui, A. S. & Gutek, B. A. (1984). A role set analysis of gender differences in performance, affective relationships, and career success of industrial middle managers. *Academy of Management Journal*, 27, 619-635.
- Uğurlu, O. & Hovardoğlu, U. (2011). Liderlik davranışının değerlendirilmesinde liderin cinsiyeti, değerlendiren kişinin cinsiyeti ve liderlik stili arasındaki ilişki. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26 (68), 14-27.
- Usal, A. (1995): *Davranış bilimleri*. İzmir: Barış Yayınları.
- UN Women (2023). Progress on the sustainable development goals the gender snapshot 2023. UN Department of Economic and Social Affairs.
- Visser, M. (2011). *The female leadership paradox: power, performance and promotion*. New York: Palgrave-Macmillan-Higher-Education.
- Watkins, A. S., Rueda, M. & Rodriguez, M. (1996). *Yeni başlayanlar için feminizm*. (Çev. Özden Arıkan), İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Weber, M. (2006). *Meslek Olarak Siyaset*. (Çev. A. Timuçin, & M. Sert). İstanbul: Çiviyaşları Yayınevi.
- Yıldırım, M. (2010). Modernizm, postmodernizm ve kamu yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 703-719.
- Yukl, G. A. (1991). *Leadership in organizations*. Pearson Education India.

THE WOMEN AND LEADERSHIP: FROM MODERNISM TO POSTMODERN

EXTENDED ABSTRACT:

Leadership has existed throughout human history. Although it is known that the word leadership dates back to the 1300s, its first conceptual use was in the 19th century. There are many definitions in the literature, but these definitions generally express similar meanings. In general, leadership is defined as “the sum of knowledge and abilities aimed at gathering a group of people around certain goals and mobilizing them to achieve these goals” (Bakan, Büyükbeşe, Erşahan & Kefe, 2013: 72). A leader is defined as a person who harmonizes individual efforts, prompts others to act in line with a certain goal, influences group members in this direction, and has the feature of being a “followed person” (Usal, 1995: 268).

Leadership theories emerged in the 19th century, forming ideas about what a leader should be like. The first of these theories is the great man theory. This theory argues that leadership is an innate trait, but it is noteworthy that these traits are only possessed by men. In this theory, it is stated that leaders, in addition to their physical and cognitive characteristics, have developed social characteristics and are success-oriented individuals who stand out with their personality traits and are not afraid to take responsibility. The theory was built on male leader characteristics and ignored female leaders. However, in this study, the suitability of Tsarina Catherine II, who helped Russia become today's Russia, and Wu Zetian, who was the first and only empress of China, to the great man theory as a female leader was examined. With behavioral theory, the idea that not only the characteristics of the leader but also her/his behavior towards the group s/he belongs to is important has developed. Canada's first female judge, Emily Murphy, was examined as a prominent female leader within the scope of behavioral theory. In the situational theory, the importance of the situation in which the leader is located is added to the characteristics and behaviors of the leader. A good example of the situational theory for female leaders was the "Iron Lady" Margaret Thatcher. The situational approach remained popular until the 1980s when new leadership approaches emerged with the postmodern process. The following part of the study mentions the position of female leaders in leadership research. Within leadership research, female leaders have begun to be interpreted through male leaders, and many studies have been conducted to draw attention to the differences between male and female leaders. However, these studies reveal that the leadership characteristics of men and women do not differ much. It has been observed that women can be as successful as men if they are provided with equal conditions and opportunities. With the postmodern process, it has been observed that those who are managed prefer more feminine characteristics, and the view that the different gender-specific qualities of women can be a more suitable alternative source for organizations has begun to be advocated (Rey, 2005). In order to understand women's leadership styles and create a model for the future, the modern and postmodern periods were examined in terms of women's movements, and female leaders and leadership styles in these periods were discussed. Modernism is a worldview or ideology that started with the Enlightenment tradition and was influential until the second half of the 20th century (Demir 1997:21). Women's movements emerged during this period. Liberal, cultural, socialist and radical feminist movements emerged during this period. Women demanded equal pay for equal work and struggled to be visible in the public sphere and demanded the right to vote. Among the women's movements of the modern period, Fatma Aliye Hanım, Harriet Taylor Mill and Xurşidbanu Natevan were examined as leading women.

In the postmodern process, the transformation occurring in every field has also affected the field of leadership and new leadership theories have emerged. In these theories: Angela Merkel under charismatic leadership theory, Jacinda Ardern

under transformational leadership theory, Hürrem Sultan under transactional leadership, and Margaret Thatcher under strategic leadership exemplified. In the strategic leadership style, women who take on leadership roles in the world's leading organizations are included. The laissez faire leadership style is not yet suitable for female leaders. When women become leaders, they still need to take actions that will make their presence felt in order to be accepted. That is why women are not able to use in a position to use this leadership style. On the other hand, as examples of other leadership styles that emerged in the postmodern period, Florence Nightingale, Jacinda Ardern to servant leadership; Angela Merkel to authentic leadership; Intellectual leadership: Simone De Beauvoir, Mary Wollstonecraft, Halide Edip are given. The emergence of postmodernism period in art and architecture paved the way for women to take action in order to increase the visibility of women in the field of art. Pioneers of Feminism in Postmodernist Art: Louise Nevelson and Judy Chicago became pioneers of the feminist movement in art by reacting to the underrepresentation of women as artists, but especially to the use of female nudity as art material. In postmodernist politics, Sanna Marin was seen as important in terms of showing that female leaders do not need to be masculine in politics and that women can be successful as leaders with their feminine characteristics. Research conducted on the postmodern period has also revealed that the leader-follower relationship has changed and that followers want to see leaders who are kind, understanding, empathetic and with whom they feel close. In this case, emphasizing the inherent feminine characteristics of women enabled us to predict that female leaders will be more visible in the future. In this context, while developing leadership styles, it is important to highlight the leadership characteristics of women and determine female leadership styles. It is predicted that in the newly developed leadership styles within the postmodern understanding, female leaders will increase their success in leadership if they give messages that are communication-oriented and highlight their feminine characteristics. In addition, leadership programs developed for women support and guide women's courage to become leaders.

Keywords: : Feminism, Women, Leadership, Modernism, Postmodernism.

Muhtelif Türk Köşe Yazarlarının Kadının Edindiği Haklara İlişkin Başlıca Değerlendirmeleri (1975-2000)

Major Evaluations of Various Turkish Columnists on The Rights Acquired by Women (1975-2000)

Yaşar ÖZÜÇETİN¹, Şeyda AKSOY²

¹Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir
· yozucetin@ahievran.edu.tr · ORCID > 0000-0001-5011-942X
²Yüksek Lisans Öğrencisi Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir
· aksoyseyda187@gmail.com · ORCID > 0009-0006-3476-6532

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received: 30 Eylül/September 2024
Kabul Tarihi/Accepted: 8 Aralık/December 2024
Yıl/Year: 2024 | **Cilt-Volume:** 4 | **Sayı-Issue:** 2 | **Sayfa/Pages:** 139-159

Atıf/Cite as: Özüçetin, Y., Aksoy, Ş. "Muhtelif Türk Köşe Yazarlarının Kadının Edindiği Haklara İlişkin Başlıca Değerlendirmeleri (1975-2000)" Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi 4(2), Aralık 2024: 139-159.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Yaşar ÖZÜÇETİN

Yazar Notu/Author Note: "Araştırma, Uluslararası Küresel Dünyada Kadın Kongresi IV: Eşitlik Mücadelesi (WGW2024- İstanbul) adlı kongrede, 23-25 Mayıs 2024'te bildiri olarak sunulmuştur."

MUHTELİF TÜRK KÖŞE YAZARLARININ KADININ EDİNDİĞİ HAKLARA İLİŞKİN BAŞLICA DEĞERLENDİRMELERİ (1975-2000)

ÖZ

Tarihî süreçte farklı şartlar içerisinde bulunmuş olan kadın, kazanımları ya da başkaca elde edecekleri haklar temelinde daima müspet bir gelişim içinde olmuştur. Özellikle, Cumhuriyetle eğitimi öncelenen Türk kadını, kendisine tanınan yasal ve siyasal haklarla önemli dönüşümlerin odağında yer almıştır.

Cumhuriyet, “değişimin adı yenileşmeyi beraberinde getiren” olarak da görülmüş, millî egemenliğin bir gereği kadının erkek ile eşitliğinin hayata geçirilmesi temel alınmış bu durum, adeta toplumun yükselmesinin ön şartı sayılmıştır.

Türkiye’de kadın ve erkek arasında sosyal, siyasal ve ekonomik herhangi bir farkın olmaması gerektiği ve toplum içerisinde kadının statüsünü elde etmedikçe, çağdaş bir seviyeye gelinemeyeceği düşüncesi egemen olmuştur.

Dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de kadına ilişkin siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni haklar, derinliğe ve genişliğe sahip olmuştur. Bu haklar, önemini hep korumuş ve hep koruyacağı da benzenmektedir. Dikkati çeken husus, kadının toplumla ilişkilerinde kadın-erkek ayrımı gözetilmeksizin haklardan yararlanması ve bu hakları kullanmasının yolunu açacak, “eşitlik” prensibinin uygulanabilir olup olmamasıdır. Zira kadın hakları meselesini, eşitlik ilkesinin kadın aleyhine zedelenmesi ile beliren durumların ortadan kaldırılması çabaları oluşturmaktadır.

Bu araştırma ile Türk kadınının sahip olduğu hakların oluşturduğu ortak alan, muhtelif köşe yazarlarının kaleme aldıkları metinler bağlamında ele alınmakta, içinde bulunulan safhada gelinen noktanın ve medeniyetin yaratılmasındaki yaklaşımları değerlendirilmektedir.

Araştırmada, evrenin özellikleri hakkında bilgi toplamak, kişileri, durumları ya da olayları tam ve doğru olarak betimlemek olan araştırma modeli esas alınmıştır. Çalışmada ideolojik eğilimleri ve zihniyet dünyalarına göre bir veya farklı açılardan bakan “Milliyet”te Taha Akyol, Duygu Asena, Nilgün Cerrahoğlu, Sara Geron, Hasan Cemal, Güseli İnal, Türkân Saylan, Nihal Uluocak; “Tercüman” da Hilmi Bengi, Duygu Cansen, Zeynep Kasımlıoğlu, Mukbil Özyörük, Aylin Ülgen; “Yeni Asır” da Mehmet Şakir Örs, Mehlika Türkmenoğlu ve Şükran Yücel’in yazılarından, muhtelif telif-tetkik eserlerden istifade edilmiştir.

Ahahtar Kelimeler: Kadın Hakları, Kadının Kazanımları, Türk Kadını, Eşitlik.

MAJOR EVALUATIONS OF VARIOUS TURKISH COLUMNISTS ON THE RIGHTS ACQUIRED BY WOMEN (1975-2000)

ABSTRACT

Women, who have been in different conditions throughout history, have always been in a positive development based on their gains or other rights they will obtain. In particular, Turkish women, whose education was prioritized with the Republic, have been at the center of important transformations with the legal and political rights granted to them.

The Republic was also seen as “the name of change that brings renewal”, and this situation was taken as the basis for the equality of women and men, which is a requirement of national sovereignty, and was considered as a prerequisite for the advancement of society.

In Türkiye, the dominant idea was that there should be no social, political or economic difference between men and women and that a modern level could not be reached unless women achieved their status within society.

As in other countries of the world, in Turkey, women’s political, economic, social, cultural and civil rights have had depth and breadth. These rights have always maintained their importance and seem to continue to do so. The point that draws attention is whether the principle of “equality” can be applied, which will pave the way for women to benefit from their rights and use these rights without any discrimination between men and women in their relations with society. Because the issue of women’s rights is constituted by the efforts to eliminate the situations that occur when the principle of equality is damaged against women.

In this research, the common area created by the rights of Turkish women is discussed in the context of texts written by various columnists, and the current stage and approaches to the creation of civilization are evaluated.

The research model, which is to collect information about the characteristics of the universe and to describe people, situations or events completely and accurately, is taken as the basis. In “Milliyet”, which looks at the issue from one or different perspectives according to ideological tendencies and mentalities, the writings of Taha Akyol, Duygu Asena, Nilgün Cerrahoğlu, Sara Geron, Hasan Cemal, Gülseli İnal, Türkân Saylan, Nihal Uluocak; in “Tercüman”, Hilmi Bengi, Duygu Cansen, Zeynep Kasımlıoğlu, Mukbil Özyörük, Aylin Ülgen; in “Yeni Asır”, Mehmet Şakir Örs, Mehlika Türkmenoğlu and Şükran Yücel’s writings and various copyrighted and researched works were used.

Keywords: Women’s Rights, Women’s Gains, Turkish Women, Equality.

GİRİŞ

Kadın, tarihî arka planda kendi başına bırakılmaması gereken, her türlü kötülüğün, fenalığın sembolü olarak görülmüş ve Hz. Adem'in cennetten kovulmasına şeytana uyan Havva'nın da sebep olduğu inancıyla bütün günahlara bağımlı kılınmıştır. (Doğramacı, 1982:6) (Necip, 1931:115) Gelişen süreç içerisinde kadına ilişkin haklar, dünyanın farklı bölgelerinde idari yapı, din, hayat tarzı, gelenek, kültür gibi unsurlar dolayısıyla farklı coğrafyalarda ve topluluklarda değişik değerlendirmelere tâbi tutulmuştur.

Kadın, İslam öncesi, Türklere hak ve yetkiler temelinde hürdü. "Pedersahi" bir aile yapısı olmasına rağmen baba, sınırsız bir hakka ve yetkiye sahip olmayıp, kadın üzerinde de herhangi bir tasarrufu bulunmamakta idi. (Gökalp, Türkçülüğün Esasları, 1976:156) (Arat, 1986:17) Türklerin benimsedikleri gelenekler, kadına verilen değeri gösterirdi. Yarı göçebe hayat tarzı, kadının meşguliyeti ve sorumluluğu, onun toplumda saygın bir statüye sahip olmasını sağladı. Kadın ve erkek, eşini seçebilmekte idi. Tek eşlilik esas olup, çok eşlilik, ancak ilk eşin rızası neticesi mümkün olabilmekteydi. (İnan, 1982:35) (Fındıkoğlu, 1971:205) (Erdem, 2015:1267) Kadının evlenmesi halinde mehr (toyluk, kalın) adı verilen bir bedelin ödenmesi, ona adeta bir güvence niteliğinde idi. (Doğramacı, 1982:4) (Fındıkoğlu, 1971:206-297) Evlilik ile birlikte yeni ev kuruluyordu. (Koca, 2016:149-150) Çocuklar üzerinde ananın da himaye etme hakkı söz konusuydu. Erkek ile kadın soy açısından eşit bir konumda olup, asalet, her ikisinden de gelmekte idi. (Gökalp, Türkçülüğün Esasları, 1976:156) (Arat, 1986:151-152) Hükümdar ve hatun (hükümdarın eşi) şölenlerde, kurultaylarda ibadetlerde ve meclislerde beraber bulunurlardı. (Doğramacı, 1982:4) Ailenin geçiminde eşlerine yardımcı olan (Arat, 1986:55) kadınlar, mallarını tasarruf hakkına sahipti. (Fındıkoğlu, 1971:205) Kadınlar, hayat tarzlarının belirlediği şalvar ve kürk giyiyorlar ve ata biniyorlardı. (Doğramacı, 1982:4) (Abadan Unat, 1985:6) (Ögel, 1988:94) (Kafesoğlu, 1986:217) Daha sonra 10. yüzyılda İslamiyet'in kabul edilmeye başlanması ile birlikte getirilen kısıtlamalarla kadının geri plana itilmesi ve toplumsal hayattan ayrı tutulması görülmeye başlanmıştı. Kadının eğitimden de yoksun bırakılması, onu, kendisi ile ilgili bu gelişmeleri haklı görür hâle getirmekte idi. (Erten, 1978:78) (Göktaş, 2019:520) Kentte yaşayan kadına kıyasla kırsalda yaşayan kadın toplumsal yaşamın içinde daha fazla yer almakta idi. Kadının aile içerisindeki yeri doğurduğu çocuk, özellikle de erkek çocuk sayısı ile ölçülmekte, kadın da bu durumu bir iftihar vesilesi olarak kabul etmekte idi. (Ortaylı, 2001:74) Zaman içerisinde kadının giyimi ve sokakta dolaşma günleri de belirlenmişti. (Alkan, 1981:9)

Dört kadınla evlilik, geleneğin haricinde görülmesi ve ekonomik şartların zorlaması dolayısıyla itibar görmemişti. (Altındal, 1975:142) Kadın, erkeğin bir sözü ile boşanmış kabul edilmekte, bu eşit olmayan duruma, mirasta ve şahitlikte de

tesadüf edilmekte idi. (Unat, 1985:8) (Üçok & Mumcu, 1982:88) Kızlar, dokuz yaşına kadar sadece dinî eğitim veren okullara gönderilmekte, ancak üst katmana ait kızlar özel eğitim alabilmekte idi. (Taşkiran, 1973:21)

Tanzimat, yeni anlayışların görüldüğü bir devir olmuştu. Yeniliklerin edinilmesi adına “Batı” ya yönelim, Türk aydınlarının Avrupa’da kadın haklarına ilişkin gelişmeleri öğrenmelerini sağlamıştı. Kızların mahalle mekteplerine gitmeleri, rüştiyelerin açılması, Mekteb-i Tıbbiyede ebelerin yetiştirilmesi ve kız sanayi okullarının dikimhane olarak eğitime geçmesi söz konusuydu. Ancak, kızların gözükmemesi gerektiğine ilişkin muhtelif düşünceler dolayısıyla, bu okullar işlevlerini yerine getiremiyorlardı. (Berkes, 1978:226) 1870’te kız öğretmen okulu açılmıştı. Eğitimden üst ve orta kentli, katmanın kadınları istifade etmiş, bu kadınların tutuculuğa karşı durma düşüncesi gelişmiş ve görünür olmuştu. (İnan, 1982:88) (Yavuz-Ertem, 2021:74) (Erdem, 2015:1269) II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte beliren hürriyet ortamında, kadını ilgilendiren hususlar da ele alınmış, çözümler önerilmişti. Gazetelerinin, dergilerinin ve derneklerinin sayılarının artmasıyla kadın, siyasal alanda kendini gösterir hâle gelmişti. (Aydın, 2015: 87) (Göktaş, 2019: 521)

Okulların sayısı artarak illere ve ilçelere yayılmış, 1915’te kız üniversitesi olan “İnas Dar’ül Fünun”, (İnan, 1982:95) 1917’de Ameli Ticaret İnas Şubesi, İnas Sanayii Nefisisesi (güzel sanatlar), Dar’ül Elhan (konservatuvar) gibi okullar da açılmıştı. 1917’de Aile Kararnamesi ile hukukî alanda kadınlara yönelik yenilikler getirilmeye çalışılmışsa da çok eşlilik ve boşanma gibi hususlara yönelik bir düzeltme olmamış, 1920’ de aile hukukunda değişikliklerle kızlarda evlenme yaşı 17’ye yükseltilmiş, evliliğin hâkim ve tanıklar huzurunda yapılması kabul edilmişti. Boşanma hususunda da kadına bazı haklar tanınmıştı. (İnan, 1982:165) (Kaplan, 1988:228) Ancak, gelişen süreç içerisinde yapılan bu değişiklikler, belirli bir coğrafya ve hiyerarşik farklılığın haricine geçememişti. I. Dünya Savaşıyla birlikte muhtelif engellemelere rağmen kadın kendisini iş hayatının içinde bulmuştu.

Millî Mücadele’nin başlaması ile birlikte kadınlar tarafından dernekler kurulmakta, mitingler düzenlenmekte, halkı birlik ve beraberliğe ve cepheye davet eden konuşmalar yapılmakta idi. (Yavuz-Ertem, 2021:75) Türk kadını, halkı ile bütünleşerek tek vücut olarak işgale karşı çıkıyordu. Savaşta da özellikle, cephe gerisinde fedakârca çaba sarf etmekte idi. (İnan, 1982:103) Geri görünümü ile ilgili yukarıda belirtilen bu gelişmeler, Cumhuriyet Devri kadın haklarına ilişkin bir temel oluşturacaktı. (Aydın, 2015: 91) (Göktaş, 2019: 527)

Köşe yazıları herhangi bir konu veya günlük olaylara yönelik görüşlerin detaylara inmeden ele alındığı gazete veya dergilerde yayınlanan kısa fikir yazıları olup, anlam kazandırma çerçeveleri takip edilebilen metinlerdir. Bu çalışma ile

kadının edindiği haklar ve edinmesi gereken başka hakları olduğuna ilişkin ve dikkati çeken, kaleme alınan belli başlı köşe yazıları irdelenmiştir. 1975-2000 aralığında bahsi geçen köşe yazılarına “Milliyet”, “Tercüman” ve “Yeni Asır” gazetelerinde tesadüf edilmiştir.

1.KADIN HAKKININ MUHTEVASI

İnsan hakkı, insanın sırf insan olması dolayısıyla elde edilmiş olan bir hak olup, eşit, özgür ve öz benliğe saygın temel bir kazanımdır. Bu haklar, insanın doğumu ile başlayıp, aralıksız devam eder ve vazgeçilmezdir. Hukuk gereği cinsiyet, ırk, renk, din, dil, yaş, uyruk, köken, fikir, mülkiyet vb. farklılıklar gözetilmeden yasalar karşısında herkes eşittir. Ancak, kimi zaman yasaların arzu edildiği gibi geçerli kılınmadığı, hakların yeterli ölçüde korunmadığı bilinmektedir. Bu durum, erkelerin de haklarını korumayabilmektedir. Lakin kadınların hakları aleyhine zarar verildiğinde bu durum, onların sırf kadın olmaları dolayısıyla gerçekleşmektedir. İnsan hakları içerisinde kadının hakları; evlilik, boşanma, bedensel ve kamu yaşamı hakları şeklinde sınıflandırılabilir.

Mevcut kadın haklarının elde edilmesi uzunca bir tarihî süreci gerektirmiş olup, Türklerde feminizm veya kadınlık hareketi, siyasî ve meslekî haklar için olmayıp, sosyal hayata dâhil olmak, örtünmeden kurtulmak gibi yalın bir hak talebi şeklinde ortaya çıkmıştır. (Fındıkoğlu, 1971:203) Burada üst katmandaki kadınların rolü, kadınların eğitime olan ilgileri de önemli olmuştur.^[1]

Kadın hakkının insanlığın tamamını ilgilendirdiğinden hareketle Ayla Selışık Tamar tarafından “Türkan Kasapoğlu ve Dünya Kadınlar Günü” başlıklı yazıda “8 Mart Dünya Kadınlar Günü” ne ilişkin kutlamaların; “Türkiye’ye, Amerika’sından, Avrupa’sından, Asya’sına, Afrika’sına Müslümanı, Yahudi’si, Hristiyanı, putperesti, ateisti tüm dünya kadınlarının sorunlarını evrensel boyutta kucaklayan algılayan...” şeklinde ayırt edici özelliği belirtilir ve evrensel hak olup da Türkiye’ye yansımayanlar için uğraş verilmek üzere kadın cinsinin kurtuluşunun ve yükselişinin bireysel tercihlere bağlanmayarak, bütün kadınlar için ortak politikalar üretilmesinin hedeflenmesi ifade edilir. (Selışık Tamar, 8 Mart 1998) Zeynep Kasımlıoğlu, “Yalnızca Senede Bir Gün Değil” adlı yazısında, kadının taleplerinin de nefes alan, acıkan, uyuyan, çalışan, sosyalleşen her insanın istekleri olduğunu söyleyerek, bu talepleri; “ailede sözü olması, ekonomik özgürlüğe kavuşması, siyasal haklara ve özgürlüklere sahip olması, çalışması karşılığı erkeklerle aynı ücreti alması, eşit iş olanaklarından yararlanması, eğitim hakkı olması” şeklinde dile getirir. Kasımlıoğlu-

[1] İnkılaplar gerçekleştirilirken Türk kadınının anlama, yapabilme ve alabilme yeterliliğinin ortaya çıkarılması hedeflenmiş ve gözetilenler; “çağdaşlaşırken kadına kendi değer yargılarını kaybettirmemek, millî bir kimliğe sahip kılmak, kadını eğitmek ve bilinçli olarak toplum hayatına katılmak ve saygın bir konum kazandırmak, kadını iyi bir eş, iyi bir anne, iyi vatandaş olmaya özendirme, vatanın geleceğinde önemli bir güç haline getirmek, kadın erkek eşitsizliğini gidermek” şeklinde belirlenmiştir; (Kaplan, 1988:173-174)

lu, anne olununca bunların çocuklar için istenildiğini, çocukların da yarısının kız yarısının erkek olduğunu belirterek, sıralanan bu taleplerin alanının dar olmadığına vurgu yapar. (Kasımlıoğlu, 9 Mart 1993) Nihal Uluocak tarafından “Kadın Hakları” başlığı altında, kadın hakları sorununun temelinde kadının insan olarak kendisine tanınan haklarda (siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve medeni haklar gibi...) evlenmiş veya evlenmemiş olsun, kişisel yaşantısında ve toplumla olan ilişkilerinde, cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin yararlanması ve bu hakları kullanmasını sağlayacak “eşitlik” ilkesinin yer aldığı ifade edilir. Dolayısıyla Uluocak, ilk aşamada kadın hakları sorununun, eşitlik ilkesinin kadın aleyhine zedelenmesiyle ortaya çıkan durumların giderilmesine yönelik çabaların oluşturduğunu söyler. Ayrıca, sorunun sadece eşitlik ilkesinden hareketle sınırlandırılmasının doğru olmadığı, kadın hakları sorununun aynı zamanda “kadının statüsü” konusunu da içerdiği, bu statünün özellikleri gözetilerek gerekli sosyal, ekonomik ve sağlığa yönelik önlemlerin alınmasına ilişkin girişimlerin olmasına da dikkat çeker. (Uluocak, 8 Mart 1983) “Dünya Kadınlar Günü” nün bazen kutlama olmayıp, bir anma olduğunu belirten Hilmi Bengi, “Bosna’da Kan Çiçekleri”, başlığı altında bugünü, Avrupa’nın orta yerinde Sırp’ların kadınlara karşı insanlık dışı uygulamalarına, tepki olarak görür.

2.CUMHURİYET İLE BİRLİKTE TÜRKİYE’DE KADINLARA YÖNELİK MUHTELİF HAKLAR

3 Mart 1924’te Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun çıkarılması, Şeriye ve Evkaf Vekâleti’nin, hilafetin kaldırılması ve medreselerin kapatılması ile dinin idarî ve toplumsal alanda etkisi kısmen azalmış, bu durum aile yaşamında da hissedilir hâle gelmişti. Millî Eğitim Bakanlığı’nın denetimi altında, okullarda öğretimde birliğin sağlanması hedeflenmiş, karma eğitim esas alınarak, kız ve erkek çocukların eğitim ve öğretimleri zorunlu hâle getirilmişti. Takip eden süreçte din eğitimi zorunlu olmaktan çıkarılmış, altı bölümden 105 maddeden oluşan ve 20 Nisan 1924 tarihinde yürürlüğe giren 1924 Anayasası ile temel hak ve özgürlükler içerisinde yer alan ilköğretim mecburî ve parasız olmuştu. (TBMM Zabıt Ceridesi, 1944: 213) (Arı, 2002:189) (Tunç-Bacak, 2022: 4152) (Eroğul, 1997: 217)

1926’da Türk Medeni Kanunu ile kadın-erkek eşitliğini esas alınmış, çok eşlilik yasaklanmış, kadın saygı gören bir statü elde etmişti. 1927’de karma eğitimin ortaokullar tarafından uygulanması (Doğramacı, 1982:6) üniversitelerde 1930-1931 öğretim yılında karma eğitime geçilmesi, 1928 yılında harf inkılabının gerçekleştirilmesi, okuma-yazama oranlarının artırılması ve 1927’ de kız öğrencilerin tıp fakültesinden dahi mezun olmaları gibi gelişmelerle, artık Türk kadını her meslekte yer alabilecekti. Kadınlar, milletvekili seçme ve seçilme hakkını Avrupa ülkelerinin birçoğundan önce elde etmişlerdi. Kanunun yürürlüğe girmesi sonrası 8 Şubat 1935’te ilk milletvekili seçimlerinde Mebrure Gönenç (Afyonkarahisar), Hatı Çırpan (Satı Kadın Ankara), Türkân Baştuğ Örs (Antalya), Sabiha Gökçül

Erbay (Balıkesir), Ayşe Şekibe İnel (Bursa), Hatice Özgener (Çankırı), Huriye Öniş Baha (Diyarbakır), Fatma Memik (Edirne), Nakiye Elgün (Erzurum), Fakihe Öymen (İstanbul), Benal Nevzad İstar Arıman (İzmir), Ferruh Güpgüp (Kayseri), Bahire Bediz Morova Aydilek (Konya), Mihri Pektaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Esmâ Nayman (Seyhan), Sabiha Görkey (Sivas), Seniha Hızal (Trabzon) (TBMM Albümü, 1994:98-112) olmak üzere 18 kadın milletvekili TBMM'ne girmişti. Bu rakam, meclisin % 4.5 ine denk düştüğü (Sezer,1998: 896) göz önüne getirildiğinde, önemli addedilmekte ve Cumhuriyet tarihinde bu orana hiç ulaşılammış olunduğu görülmekte idi.

3. 8 MART'IN DÜNYA KADINLAR GÜNÜ OLARAK KABULÜ

Birleşmiş Milletler tarafından “Dünya Kadınlar Günü” olarak tanımlanan 8 Mart, insan hakları bağlamında kadınların siyasî ve toplumsal bilincinin geliştirilmesine hizmet eden ve haklarına ilişkin kadın hareketinin merkezi olan önemli bir gündür.

“8 Mart Dünya Kadınlar Günü”, ABD'nin New York şehrinde 40 bin kadın işçi, “eşit işe eşit ücret” ve “çalışma saatlerinin kısaltılması”, iş hayatında kadın-erkek ayırımının önlenmesi gibi istekleri dolayısıyla işten çıkartılmış ve bu durumu protesto etmişti. 8 Mart 1857'de bu protesto eyleminde çıkan yangın neticesi 129 kadın işçi hayatını kaybetmişti. Farklı zaman ve coğrafyalarda bu olayın yıldönümlerinde “Kadınlar Günü” düzenlenmekte idi. Kadınlar günü, 1975'te Birleşmiş Milletler tarafından kutlanmaya başlanmış ve 16 Aralık 1977'de alınan bir kararla üye ülkeler de kutlamaya davet edilmişti. 1975'te ilan edilen “Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı” kapsamında Türkiye'de “Kadın Yılı Kongresi” yapılmıştı. Artık, 8 Mart” Dünya Kadınlar Günü” sokaklara ve alanlara çıkmış olmakta idi. (Yüksel, 2018:44)

Bu durumun Türkiye'deki seyrine ilişkin Mehmet Şakir Örs tarafından “8 Mart Kutlamaları” başlığı altında tarihe çentik düşmek adına “8 Mart'ın Dünya Kadınlar Günü” nün 21. yüzyılın İzmir'deki bu ilk 8 Mart kutlamalarının 1976 yılında Kız Lisesi karşısındaki Site Sineması'nda yapıldığı 1977 8 Mart'ının Çınar Sineması'nda, 1978 yılı 8 Mart'ının Kültür Park içindeki büyük bir salonda çok sayıda kadının katılımı ile kutlandığı belirtilir. Örs, 8 Mart'ın en görkemli kutlanışının ise 1979 yılında olduğu, kadınların 1979'un 8 Mart'ına İzmir'in pek çok semtinde düzenlenen salon toplantıları ile hazırlandıkları, 8 Mart günü de Konak Alanında başlayıp Cumhuriyet alanında bir mitingle sona eren muhteşem bir kadın yürüyüşü gerçekleştirdikleri üzerinde durur. Örs, ayrıca genel nüfusun %49,55'i oluşturan kadın aleyhindeki mevcut durumu, istatistikî bilgiler ortaya koyar. (Örs, 8 Mart 2000)

4. KADINLARIN İKİNCİL PLANDA KALMALARININ GEREKÇELERİ VE TAVSİYELER

Mevcut kadın haklarının elde edilmesi uzunca bir tarihi süreci gerektirmiş, demokratik-çağdaş bir ülke olunabilmesinde ayırt edilmeksizin kadının sosyal, siyasi hak ve hürriyetleri edinmiş olması önemli kabul edilmiştir.

Geçmişte olduğu gibi bugün de eşitlik ilkesinin kadın aleyhine zedelenmesi ile beliren durumların bertaraf edilmesi çabaları devam etmiş ve etmektedir. Bu bağlamda Mukbil Özyörük tarafından “Kadın Hakları Meselesi”, adlı yazıda, kadının derdinin hukuk düzeninin ve aslında bütün unsurlarıyla toplum düzeninin kendisine tanıdığı hakları bilecek bir öğrenimden geçirilmemesi bu iş için gerekli “irade muhtariyetini kullanacak seviyede” yetiştirilmemiş olması olarak görülür. Kadının ezilmişliği kısmen (veya diyelim ki çok geniş bir ölçüde) doğru ise yapılacak şeyin onun kültürel ve ekonomik esaretten, sosyal güvensizlikten, eğitimsizlikten kurtarılması olduğu söylenir. (Özyörük, 10 Mart 1992) Nihal Uluocak tarafından, “Kadın Hakları” başlığı altında, kadın-erkek eşitliğinin yasal düzenlemeler açısından ülkede bir sorun niteliğini korumadığı, “kadının kendisine verilen bu hakları kullanmada bilinçlenmesi” yönünden bir sorunun bulunduğu belirtilir ve yoğun ve belki de en zor çabayı gerektiren bu aşamada devletin desteğinin ön planda geldiği üzerinde durulur. (Uluocak, 8 Mart 1983) Şükran Yücel tarafından, “Dünya Kadınlar Günü”, adlı yazıda, Dünya nüfusunun yarısından çoğunu oluşturan kadınların “8 Mart Dünya Kadınlar Günü”nden belki de çoğunun habersiz olduğu dile getirilerek, dünyanın erkek dünyası olduğu, kadın haklarından söz edilmesinin dahi bazı erkeklerin tuhafına gittiği “erkek hakları var mı ki?” ya da “erkekler günü de konsun öyleyse” diyenlere karşı, kendilerinin de “keşke kadınlara karşı ayrımcılık yapılmıyaydı da bir kadınlar gününe gerek bile olmasaydı” dediklerini, kadınların bütün dünyada sağlıktan eğitime çok çeşitli sorunları olduğu ve bunların çoğunun “kadın” olunması dolayısıyla ortaya çıktığı, ülkede okuma-yazma bilmeyen kadınların olması, doğum öncesi bakım ve doğum hizmetleri açısından ülke genelinde dünya standartlarının gerisinde olunmasının üzüntü verici olduğu söylenir.^[2] (Yücel, 8 Mart 1999)

[2] Şükran Yücel tarafından “Dünya Kadınlar Günü”, adlı yazısında, kendisini rahatsız eden bir diğer hususun da özel televizyonlarda kadınların sürekli cinsel kimlikleriyle teşhir edilmesi olduğu söylenerek, bunun en tipik örneğinin, şarkı demeye dilinin varmadığı “Neremi” parçasının sürekli gündeme getirilmesi olduğu belirtilir. Birçok popüler kadın sanatçı televizyon programlarına davet edilmezken, bu tip kadınların ön plana çıkartılmasının, kadın imajına zarar verdiği üzerinde durulur. Bu durumun kadının cinsel meta olarak görülmesine sebebiyet verdiği söylenir. Atatürk’ün topluma benimsettiği uygar aydın, eğitilmiş, kültürlü öncü Türk kadınının her alanda başarılarına imza attığını, ancak bir kısım görsel medyanın bütün değerlere sırt çevirdiği gibi Cumhuriyet kadınına da görmezden geldiğini söyler. Bir tek kadın sporcuyla röportaj yapmayan sözde spor programlarının, sürekli sözde şarkıcılarla dansözleri gösterdiğini, televizyonda görünmekten başka hiçbir işlevleri olmayan hiçbir yetenek veya beceriden nasibini almamış kişilerin bir anda balon gibi şişirilerek şöhret olduklarını belirtir. (Yücel, 8 Mart 1999)

Gülseli İnal tarafından, “Çağdaş Kadın Yanılgısı” başlığı altında, doğanın en zengin üretken varlığının onu bedensel güçlülüğü aşılanmasına yol açmış olduğu, duvarların arasına kapanıp edilgenliğin kucağına atılmış, geçirilen toplumsal safhalarda insanlık tarihini yapan sadece erkekmiş gibi sahnelerde boy gösteren hep erkek olduğu, Orta Asya bozkırlarında at üstünde avlanıp silah kullanabilirken zamanla tüm silahların üstüne doğrultulduğu bir varlık olup çıkmış olduğu, klasik rolden çağdaş kadına gelinceye değin epey yol kat ettiği, bu yolun yanlış olduğu, çağdaş kadına ulaşma, yine onu belli tanımlar içinde bırakıp yerini daha da sağlamlaştırdığı üzerinde durulur. Öte yandan, “çağdaş kadın” yanılgısıyla bugün birçok kadın artık çok şeylerin değiştiğini, özgürlük rüzgârlarının estiğini, her türlü hakkı kazandığını savunabildiğini, ancak biraz da olsa erkeğin baskısından dört duvar arasından kurtulan kadın bu kez de uygarlığın vahşileşmiş yüzünün ardına gireceğini, bu biçimsel değişim ise kadını bazı aldatmacalara sürükleyeceğini, “çağdaş kadın” olmayı çağın getirdiği biçimsel tabularda aramak yerine, onun düşüncesinde ve yaşayış biçiminde aramanın daha olası olduğu belirtilir ve bunun en kısa yoldan kadını kuşatan evrensel gerçekleri görebilmek demek olduğu ifade edilir. (İnal, 8 Mart 1982) İnal tarafından ayrıca, çağdaş kadın olmanın bazı özgürlükleri kazanmanın yanı sıra toplumun işleyişinde düşünsel etkinliğiyle topluma yön verme anlamına da geldiğine dikkat çekilir. Kişilikli, ünlü ya da ünsüz evrensel boyutlarıyla kadının durumunu ve haklarını birçok kadın olmasına rağmen onların kendilerine verilen kadın olma rollerini bir türlü aşamamış oldukları, toplumun dinamiğinde rol oynayamamış ve öne atılamamış olmaları üzerinde durulur. Toplumun kadın için yarattığı tabuları, belirlediği sahte kalıpları ve rolleri aşamadıkça istenildiği kadar çağdaş olunsun bunun sınırlı kaldığı belirtilir. Erkekten bir şey istenilmesi onu kendinden daha üstün görmek demek olduğuna vurgu yapılarak, kadına verilecek hakları erkekler değil, toplumun elinde tuttuğuna değinilir. Kadının ancak, kendini sınırsız sarmış katı kurallara ve kendini kuşatmış fanatik kalıplara başkaldırabileceği söylenir. (İnal, 8 Mart 1982)

Sara Geron tarafından “Kadın Hakları Günü” başlığı altında özellikle “gelişim halinde olan ülkelerde” en büyük tehlikenin mükemmel olan yasaların kağıtta kalmaları tehlikesi olduğu, nitekim bu zamana kadar Atatürk’ün kadın hakları hakkındaki inkılaplarının istatistiklere göre kağıtta kaldığının akıllara getirilmesi ifade edilir. Türkiye’de kadının kurtulmuş kadın ve kurtarılmasını bekleyen kadın olarak iki türlü olduğunu belirten Geron, “kurtulmuş kadın kurtarılmasını bekleyen kadını kurtarmadıkça kendisini kurtulmuş sayamaz!..” “kurtulmuş kadın” özellikle gelişim halinde bir ülkede nihayet imtiyazlı kadın sayılır. Her imtiyazın karşılığında yine bu ülkelerde şüphesiz bir borç vardır. İşte kurtulmuş, yani imtiyazlı kadının borcu da beklentide olan kadına karşı olan borcudur” (Geron, 8 Mart 1987) diyerek, kadını içinde bulunduğu durumdan gene kadının çıkaracağını belirtir. Türkân Saylan tarafından “8 Mart Dünya Kadınlar Günü” başlığı altında, “kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi uluslararası sözleşmesi” uyarınca kadınlarla ilgili yapılması gereken düzenlemeler ve eşitliği sağlamak için alınması gereken önlem-

ler çok açık olarak ve gerekçeleriyle belirlenmiş olduğu, Türkiye'nin bu sözleşmeyi 1985 yılında imzaladığı ancak, bütün bu sözleşmelere ve sözleşmelere konan ciddi ve yükümlülük getiren ilke ve önerilere karşın dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de kadın-erkek eşitliğinin sağlanması yolunda henüz çok köklü değişiklikler yapılamadığı dile getirilir. (Saylan, 8 Mart 1992) Saylan ayrıca, son on yıldır ülkenin toplumsal yaşamında büyük bir yer tutmaya başlayan coşku- lu kadın hareketine karşın siyasal yaşamda kadınların varlığının sıfır düzeyinde olduğu ve erkek egemen toplum dokusunda eşitlikçi bir bakış açısına henüz bir geçit bulunmadığını söyler. Ancak o, gelecek yüzyıl kadınla erkeğin eşit insanlar olarak aileden siyasal yaşama, bilimden sanata tüm değerleri ortak olarak paylaşacakları ve ortak olarak yüceltecekleri bir yeni aydınlanma çağı olacağına yönelik ümit var olur ve 8 Mart'ların gelecek yüzyılın eşitlikçi toplumlarında geçmişin bu- ruk bir özlemle anılacağı nostaljik kutlama törenlerine dönüşeceğini dile getirir. (Saylan, 8 Mart 1992)

5. KADIN-ERKEK EŞİTSİZLİĞİNİN, YASAL DÜZENLEME EKSİKLİĞİNDEN DEĞİL, TOPLUMSAL DÜZENİ ŞEKİLLENDİREN SİYASİ YAPILANMADA ARANMASI

Kadın-erkek eşitsizliğine dayalı ayırım, insan hakları, demokrasi ve çağdaş toplum anlayışı ile uyumsuzdur. Ailede demokrasi algısının esas alınıp, uygulamaya konulması kadın-erkek eşitliğinin sağlanması hususunda önemli sayılmalıdır. Kadınların siyasal yaşama katılmaları önünde bir başka engel de siyasal yapının kendisi olmakta, temsili demokrasilerde siyasi partiler meclise girilebilmesi için aday göstermektedirler, ancak, bu gösterilen adaylar genellikle erkek olmaktadır. (Binici, 2022:140-141)

Kadınlar,1930' da belediye seçimlerinde oy kullanma ve belediye meclislerine üye seçilebilme, 1933'te köylerde muhtar ve ihtiyar meclisine üye olma, 1934'te ise milletvekili seçme ve seçilme hakkı elde etmişlerdir. Ancak kadının elde ettiği siyasi kazanımların etkili bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı konusu tartışılabilir. Kadının siyaset içerisinde yer alması, geleneksel rollerinin zayıflayacağı ve bu görevini aksatacağı düşüncesini akıllara getirmiştir. Erkeklerin önemli bir kısmı kadın adaylara müspet bakmamakta ve onun üst konumlarda bulunmasından memnun olmamaktadır. Oyunu kullanırken kadın, erkek egemenliği altında bulunmaktadır. Hilmi Bengi, "Bosna'da Kan Çiçekleri", adlı yazısında, kadınların toplumda ya da siyasette etkin olarak görülmemesini, kadınların bu alana ilişkin gerekli yeteneklere sahip olmayışları ile ilgili değil, onun içinde bulunduğu sosyo-kültürel şartlar ve ekonomik imkânların, yeteneklerinin gerektiği kadar gelişmesini önlemiş olması ile ilişkili olduğu üzerinde durur. (Bengi, 8 Mart 1993) Mehlika Türkmenoğlu, "Liderler Kadınlara Hesap Versin", başlıklı yazısında, 8 Mart kutlamalarında kadınların sadece sosyal, ekonomik ve kültürel sorunları

alınmayıp, siyasetteki yeri ve ağırlıkları da değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durup, siyasî parti liderlerinin kadının siyasetteki temsil oranının ne kadar düşük olduğundan bahseden kadın kuruluşlarına; “evet haklısınız, kadınlarımız siyasette daha aktif rol oynamalı. Meclis’te daha fazla kadın milletvekili olmalı...” gibi laflar ederek, durumu geçiştirdiklerini ancak, içinde bulunulan devrede yapılan aday listelerinde kadınların çok azınlıkta olduğunu, siyasî parti liderlerinin suçüstü yakalandıklarını dile getirir. Buna dayalı olarak da parti liderlerinin listelerine neden bu kadar az kadın koyduklarının hesabını vermeleri gerektiği üzerinde durur. Aday listelerinde kadınların daha fazla olmalarına ilişkin talebin “8 Mart Dünya Kadınlar Günü” nde yerine getirmeleri istenir ve ülkedeki milyonlarca kadın seçmenin bunu beklediğini dile getirir. (Türkmenoğlu M., 8 Mart 1999) Türkmenoğlu, tarafından ayrıca, Türkiye’nin kadınlarına seçme ve seçilme hakkını en erken veren dünya ülkelerinden biri olduğunu yasalara bakıldığı vakit kadının pek çok hakkı olduğunun görüldüğünü, ancak toplumsal baskıların feodal yapının demokrasi hususundaki geri kalmışlığın, kadının karşısına engel olarak çıktığını, kadının yasalardan doğan haklarını kullanamadıkları dolayısıyla sadece “seçen” değil aynı zamanda “seçilen” olarak listelerde görülmediği belirtilir. Toplumda kadın ve erkek eşitsizliğinin aynı şekilde siyasete de yansdığı ifade edilir. Tanık olunanın kadınların “oy deposu” olarak görüldüğü, siyasetçilerin sadece onların oyunu almak için çabaladıkları, kadınların siyasete fiilen girmesi söz konusu olduğunda bir direncin ortaya çıkarak erkek hegemonyasının kırılmadığı üzerinde durulur. (Türkmenoğlu M., 8 Mart 1999) Hasan Cemal tarafından “Kadınlar Ayaklanın! Maço Düzeni Yıkın!” başlığı altında parlamentoları dikkate alınarak, kadınların belli başlı dünya ülkeleri ile Türkiye’nin kıyaslandığında Türkiye’nin durumunun hiç iç açıcı olmadığı belirtilir. “Gökyüzünün yarısı kadınlarındır!” şeklindeki bir Çin atasözüne atıfta bulunularak, oyların yarısının kadınların olduğu, ama gerçeğin kendi politikalarında erkek sesini bastıramadığı söylenir. Ama yine de ümitsiz olunmaması gerektiği, seslerinin daha çok ve gür duyulduğu, siyaset meydanında ağırlıklarını fena halde duyuracakları günlerin de geleceğine dikkat çekilir. (Cemal, 8 Mart 2000)

6. KADININ, YAŞAMINI “KADIN OLMAK” SAFINDA SÜRDÜREN İNSAN SAYILMASI

Modernizm yanlısı ülkeler kadına yeni bir imaj çizmekte, yenilik yanlısı genç Türk devleti de bu bağlamda kadına özel ve kamusal alanda bir hareket serbestisi tanımakta idi. Gerekli olgunluğa erişmiş bir statü tanınan kadın bu konumunu hayata geçirebilecek bir duruma getirilmeli idi. O zaman, özgür anlama ve anladığını yapma gücü ile kadınlarla oluşturulacak toplum büyük bir kudrete sahip olacaktır.

Kadın-erkek eşitliğini esas alan ve çok eşliliği yasaklayan Türk Medeni Kanunu, toplumsal bir başarı olarak kadına saygı gören bir statü kazandırmıştır. 1930’da 18 yaşını tamamlayan kadınlara yerel seçimlere katılma ve 25 yaşını tamamlayanla-

ra da seçilebilme hakları verilmiştir. (İnan, 1982:172-174) Ayrıca kadın, 1933'te muhtarlık ve köy ihtiyar heyetlerine seçme ve seçilme hakkını, (TBMM Zabıt Ceridesi, 1931:48,50) (Caporal, 1982:703) 1934'te 22 yaşını tamamlayan milletvekili seçme ve 30 yaşını tamamlayanlar da milletvekili seçilme hakkını elde etmişlerdi. (TBMM Zabıt Ceridesi, 1935:85-86) Ancak, bütün bu gelişmelere rağmen Aylin Ülgen, "Kadın Bakanlığı" adı altındaki yazısında Türkiye'yi kadın sorunlarının oldukça fazla olduğu bir ülke olarak değerlendirir ve bütün işlerde kadınların da erkekler kadar başarılı olduklarını ispatlayan aile içindeki sorumluluklarıyla da erkeklerden daha özverili yaşayan kadınların siyasette de ülke idaresinde de daha fazla fırsat verilmesi gerektiğini, içinde bulunulan zaman paralelinde kadının başarılarıyla orantılı onun, en üst görevlere talip olduğunu, "her başarılı erkeğin arkasında bir kadın" arayan zihniyetin kadını hâlâ arka planda görmesini ve bu cümleyi iltifatmış gibi sunmasını dile getirip, artık kadınların başarılı erkeklerin arkasında değil de ön saflarda yerlerini almaları lazım geldiğini, erkeklerin başarılarında kadınların payı olduğu gibi kadınların başarılarında da erkeklerin destek olmaları ve özveride bulunmalarını salık verir. Ayrıca, bundan sonra kulakların "her başarılı kadının arkasında, onu anlayan, dost, sevecen bir erkek vardır" sözlerini duymak istediğini (Ülgen, 5 Mart 1999) belirtir.

Duygu Cansen, "Kadın olmak" adlı yazısında kendilerinin bütün insanların, "insan olmak" kavramını hak etmek için yaşam kavgası verdiklerini ancak, insan olmanın, insanca değerlere sahip çıkıp onları korumanın, yaşamının ve yaşatmanın da zor ve acılı olduğu "insan olmanın" başlı başına bir sanat olduğu, hayatta iki insan cinsinin mevcudiyeti dolayısıyla, insanlığını kadın ya da erkek cinsiyetine göre sürdürdüğü, buna rağmen kadın-erkek eşitliği tartışmalarında, kadın cinsinin ikincil sayılmasından geri durulmadığını, insan olan kadının bu denli neden küçümsenmesi gerektiği üzerinde durur. Ayrıca, insan haklarını temel alan, feminizm denilince, feministlerin kötü kadınlar olduğunun söylenmesinin enteresan olduğu, halbuki Türk kadınının feminizmi yüz yıl önce başlattığına vurgu yapar. (Cansen, 9 Mart 1992) Cansen, 1911'de Fatma Nesibe Hanım'ın; "erkeklerin kadınlara karşı meşhur-ı âlem olan nezaketine rağmen bir âlet-i zevk, bir çocuk makinesi, tatlı bir etten başka bir şey mi?" diye sorduğunu söyler. Cansen, ayrıca Cumhuriyet'in ilanı öncesi "Kadınlar Fırkası" kurulduğunu, 1913-1921 yılları arasında çıkan "Osmanlı Kadını'nın Hukukunu Savunma Derneği" yayın organı olan "Kadınlar Dünyası" dergisinde de feminizmin tartışıldığı belirterek; "...feminizmin istediği şeylerin; "kadın hayata kavuşacaktır... Kadın bir erkeğin olduğu gibi bir aile kadını olabilmekle beraber, bir işçi, bir memur, bir mühendis, bir doktor, bir mebus, bir nâzır olabilmesi..." şeklinde olduğunu söyler. Dolayısıyla feminizmin ahlakı ve aileyi yıkan bir cereyan olmadığı aksine ahlak esaslarına dayanarak daha iyi bir mutluluğun anlaşılmasını temin eden bir yol olduğu ifade edilir. Netice itibarıyla, Türkiye'de kadın haklarının 1930'larda seçme ve seçilme hakkının verilmesi öncesi de tartışıldığı, ancak kendilerinin "... bugün kadın bilinçliğinin keşfedilmesinden, neredeyse 100 yıl sonra; 100 yıldan çok daha geri adımlar ve dar değerlendirmeler

“içinde bocalıyoruz...” (Cansen, 9 Mart 1992) denilerek, kadınların elde ettikleri hakları siyasette ve iktisadî hayatta kullanabilmeleri için daha fazla uğraş içinde olmaları gerektiğine vurgu yapılır. Öte yandan, kadın olmanın da insan olmak kadar kutsal bir kavram olduğu, kadının evde eş, anne olduğu gibi sosyal bir varlık da olduğu, birinci, ikinci, on ikinci sınıf olmadığı, kadının yaşamını “kadın olmak” safında sürdüren “insan” olduğu belirtilir. (Cansen, 9 Mart 1992)

Nihal Uluocak, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 18 Aralık 1979 tarihli toplantısında “Kadınlara Karşı Ayrımların Kaldırılmasına Dair” bir sözleşme kabul ettiğini (Türkiye'nin bu sözleşmeyi 1985 yılında imzaladığı) belirtir. Bu sözleşmenin ön sözünde özetle kadın-erkek eşitliğinin insan onuru, aile ve toplum sağlığı açısından önemini vurgular. Daha sonra Uluocak tarafından özellikle ulusal ve uluslararası ekonomik kalkınmada kadın gücünün etkinliğine işaret edilir. Dolayısıyla kadının bu gücünü tam anlamıyla kullanabilmesi için beden, ruh sağlığının ve fikri gelişmesinin zorunluluğuna değinilerek kadına bu imkânları verecek, her türlü araç ve gereçten erkekle eşit koşullarda yararlanmasını sağlayacak önlemlerin alınması istendiği dile getirilir. (Uluocak, 8 Mart 1983)

Nilgün Cerrahoğlu tarafından “2000'in Yükselen Değeri: “Kadın”, başlığı altında Türkiye'nin de taraf olduğu “CEDAW” (Declaration on the Elimination of Discrimination against Women) (Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Beyannamesi) sözleşmesi uyarınca, devletin siyasî temsilde kadın için kota, oran tespitleri ya da kadınlara pozitif ayrımcılık ilkeleri koymak gibi önlemler almakla yükümlü olduğu dile getirilerek, Birleşmiş Milletler bünyesinde böyle bir hak arama yolunun açılması halinde, siyasî temsil arayan kadınların “devlet yükümlülüklerini yerine getiremiyor” şeklinde şikâyetlerini uluslararası kamuoyu önünde dile getirebileceklerini, Birleşmiş Milletler Komitesi'nin Türkiye'ye gelip inceleme yapma hakkına sahip olacağını, kadın haklarının giderek “globalleşen” bir mücadele alanı haline gelip, insan haklarında olduğu gibi Türkiye'nin de mercek altına alınacağı belirtilir. (Cerrahoğlu, 8 Mart 1999) Taha Akyol tarafından “Kadın Faktörü” başlığı altında, kadın hareketleri, Türkiye'deki toplumsal modernleşmenin dışavurumu olarak değerlendirilip, kentleşme, eğitim ve meslek sahibi olma gibi toplumsal modernleşme dinamiklerinin “birey” i ortaya çıkardığı ve güçlendirdiği söylenir. (Akyol, 8 Mart 2000)

Netice itibarıyla her şeye rağmen kadının, yaşamını “kadın olmak” safında sürdüren insan sayılmasına ilişkin Duygu Asena tarafından “Bilgi Çağı ve Kadın”, başlığı altında, “kadınlar hızla uyanıyor, kendilerini uyanık zanneden ve bu yüzden hep ortada olan dolayısıyla yorulmuş erkeklerden çok daha dingin, atak, dinamik ve hevesliler” denilerek, yakın gelecekte artık kadınlara haksızlık yapılamayacağı, kabuğundan yeni çıkmış olan, hevesle koşan, üreten ve çalışan kadınların dünyayı yeniden yapılandırıp canlandıracakları belirtilir. (Asena, 8 Mart 1997)

7. “8 MART DÜNYA KADINLAR GÜNÜ” NÜN KADINA İLİŞKİN SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE FIRSAT OLARAK GÖRÜLMESİ

Kadını, siyaset harici tutan sosyo-ekonomik, kültürel ve geleneksel basamaklıların tasfiye edilmesi, kadına, eğitimde ve ekonomik yapıda fırsat eşitliği sağlanarak, “birey” olduğu bilincinin kazandırılması önemlidir. Bu aynı zamanda, toplumun tamamının bilinçlendirilmesi ile ilgili de bir husustur.

Kadın hakları hususunda uluslararası anlaşmaların kabulü ile kadın haklarına ilişkin gelişmeler yaşansa da bu gelişmeler 1980 yılına kadar sınırlı kalmış, 1980 ile birlikte kadınlar, adalet esaslı düzende mevcut eşitlikten istifade etmek istemişler ve eyleme geçmişlerdir. “Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme”nin Türkiye tarafından da imzalanması ile ayrımcılığa karşı kadın dernekleri kurulmuştur. Dergilerle, sempozyumlarla, mitinglerle, yürüyüşlerle ve gösterilerle taleplerini dile getiren kadınlar, toplumdaki kadın-erkek eşitsizliğine son verme çabası içinde olmuşlardır. Onlar, kendilerine karşı şiddetin önlenmesi, ayrımcılığın engellenmesi, iktisadî alanda erkeklerle eşit hakları edinebilmeleri için çalışmalar başlatmışlardır.

Mehlika Türkmenoğlu “Liderler Kadınlara Hesap Versin” başlıklı yazısında 8 Mart Dünya Kadınlar Günü’nde birçok toplantıda kadınların konuşulacağını, erkek-kadın eşitsizliğinin anlatılacağını, bir taraftan da dünyanın birçok gelişmiş ülkesine göre Türkiye’de kadınlara seçme ve seçilme hakkının erken verildiğini, bunun önemli bir ayrıcalık olduğunu belirterek, değişmeyen söylemlerle kadınlar gününün kutlanacağı dile getirilir. Batılı ülkelerde kadının eşit oy hakkı için yıllarca süren mücadele verirken (Fransa’da kadınlar seçme ve seçilme hakkını 1944’te aldılar) Atatürk’ün, kadınların ikinci sınıf vatandaş konumuna düşürüldüğünü görüp, Kurtuluş Savaşı sonrası yeni toplum düzenini Batılı anlayış içinde kurmaya çalıştığını ve “Cumhuriyet’in Kadın Devrimleri” denilebilecek yasal değişikliklerini başlattığını, 1924’te eğitim sistemi değişikliği ile kız-erkek bütün çocukların eşit eğitim hakkına kavuştuğunu, 1926’da Medeni Kanunun kabul edildiğini, dolayısıyla çok eşliliğin yasaklandığını, 1925’te Kılık Kıyafet Kanunu ile kadınların dini ideoloji nedeniyle uymak mecburiyetinde oldukları “örtünme” yani peçe-çarşaf zorunluluğunun kaldırıldığını, 1930’da yerel seçimlerde 1934’te genel seçimlerde seçme-seçilme haklarını aldıklarını, 1934’te 18 kadın milletvekilinin meclise girdiği belirtilerek, Atatürk’ün kurmaya çalıştığı toplumsal düzende kadınların nasıl bir kimlik taşımasını istediğinin çok açık olduğu ifade edilir ve içinde bulunulan zamanda gelinen noktada Türk kadını kıyaslanır. 1935’ten sonra yapılan hiçbir seçimde sayının artması bir tarafa meclise 18 milletvekili sokulamadığı belirtilerek, Atatürk sonrası toplumsal düzeni şekillendiren siyasî yapılanmanın bunlara izin vermediği söylenir. Öyleyse Türkiye’deki kadınların Batılı hemcinslerinin aksine hakları almak için değil, verilen hakların tam anlamıyla kullanılması için mücadele etmeleri gerektiği dile getirilir. (Türkmenoğlu M., 8 Mart 2000) Şükran Yücel tara-

findan “Dünya Kadınlar Günü” adlı yazıda, 8 Mart’ın kadınların sorunları üzerine bir kez daha düşünülmesi ve kadınların durumunun iyileştirilmesi yönünde çareler üretilmesi için bir fırsat olduğunu düşündüğü belirtilir.^[3] (Yücel, 8 Mart 1999) Zeynep Kasımlıoğlu, “Yalnızca Senede Bir Gün Değil”, başlıklı yazısında, kadınların aslında “Dünya Kadınlar Günü” sebebiyle senede bir kez hatırlanmadığını sevgililer günü, dünya öpüşme günü, anneler günü vb. olduğunu söyleyerek kinayeli bir yaklaşım içinde olur. Amerikalı kadınların ölüm günü olan 8 Mart’ın “Dünya Kadın Bayramı” olarak kutlanması kararının, sonradan sorunların sadece emekçi kadınlara ait olmadığı düşüncesinden hareketle, günün tüm kadınlara mal edildiği, 1975 yılında Birleşmiş Milletler’in 8 Mart’ı “Dünya Kadınlar Günü” ilan ettiği Türkiye’de yapılan kutlamalarda şehirlerde kadınların bayrağı taşıdığı, şehir alanlarında, salonlarında olsa bile ateşli nutukların atıldığı, toplantıların bir işe yaramadığını, ses getirmediğini söylemenin doğru olmadığı üzerinde durulur. Yapılan her hareketin, söylenen her sözün, kadının insan onuru için verilen mücadele olduğu ifade edilir. Bu yüzyılda her alanda eskisinden farklı, yeni kadın tipinin oluştuğu, erkeklerin tavırlarının gözle görülür bir umursamazlık altında bocalamaları olarak değerlendirilir. Onların, televizyon ekranlarından bir kadının kusursuz araba kullanması karşısında nasıl içerlendiklerini öğrendiğini, kadının araba kullanmasına bile tepki gösteren erkeklerin olduğunu söyler ve bir kadının bu duruma verdiği cevabı şu şekilde dile getirir; “erkeklere karşı da hoşgörülü olmak gerek” sistemler değişmelere karşı doğal direnişlerini sürdürüp cenderelerini sıkmaya çalışsalar da kimsenin yeni kadına itirazı olamaz. Bu yavaş yavaş aşılın doğal bir süreç”

SONUÇ

İslam öncesi Türklerde yarı göçebe hayatın da etkisiyle kadın, özgür bir yaşama sahip olmuş, sonrası süreçte İslamiyet’in kabulü ve gelişen süreç ile kısmen kısıtlanmıştır. Geri görünümde kadın lehine kısmî de olsa düzenlemelere rastlansa da Cumhuriyet, “değişimin adı” olarak kabul edilmiştir. Millî egemenliğin bir gereği kadının erkek ile eşitliğinin gerçekleştirilmesi esas alınmış, bu durum, adeta toplumun yükselmesinin bir gereği sayılmış ve Türk inkılabının en başarılı ve üstün yönü hukuk içerisinde kadın haklarına ilişkin olmuştur.

1975-2000 aralığında kadının edindiği haklar ve edinmesi gereken başka hakları olduğuna ilişkin “Milliyet”, “Tercüman” ve “Yeni Asır” gazetelerinde rastlanan belli başlı köşe yazılarında yapılan mütalâa ve değerlendirmeler şunlar olmuştur;

[3] Mehmet Şakir Örs tarafından “8 Mart Kutlamaları” başlığı altında, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü’nde Nazım Hikmet’in yarım asır önce kadınlar üzerine yazdığı dizelerin önemine değinilir. Onun; “Ve kadınlar/ bizim kadınlarımız / korkunç ve mübarek elleri / ince, küçük çeneleri, kocaman gözleriyle, anamız, avradımız, yârimiz / ve sanki hiç yaşamamış gibi ölen / ve soframızdaki yeri / öküzmüzden sonra gelen / ve dağlara kaçırıp uğrunda hapis yattığımız / ve ekinde, tütünde, odunda ve pazardaki / ve karasabana koşulan / ve ağıllarda / ışıltısında yere saplı bıçakların / oynak, ağır kalçaları ve zilleriyle bizim olan kadınlar / bizim kadınlarımız...” şeklinde dizelerine yer verilerek, bu dizelerin akıllarda, yüreklerde adeta bir çağlayana dönüşüp, kadınlara bir demet gül veya karanfil olduğu, 8 Mart’larda onların erdemli yürek bahçelerinde yediveren gülleri gibi açtığı belirtilir. (Örs, 8 Mart 2000)

Kadın hakkı, evrensel bir hak olup, kadının kurtuluşu ve yükselişi bireysel tercihlere bağlanmayarak, bütün kadınlar için ortak politikalar üretilmesini gerekli kılan olmalıdır. Kadın hakkı, kadını kuşatan evrensel gerçeklerin görülmesi demektir. Kadın hakkı, kadının statüsüdür.

Kadın hakkı, ailede sözü olmak, ekonomik özgürlüğe kavuşmak, siyasal haklara ve özgürlüklere sahip olmak, çalışması karşılığı erkeklerle aynı ücreti almak, eşit iş olanaklarından ve eğitimden yararlanmaktır.

Kadın hakkı, kadının insan haklarından kişisel yaşantısında ve toplumla olan ilişkilerinde, cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin yararlanması ve bu hakları kullanmasını sağlayacak eşitlik ilkesidir. Kadın hakkı, eşitlik ilkesinin kadın aleyhine zedelenmesi ile beliren durumların bertaraf edilmesidir. Kadın-erkek eşitsizliğine dayalı ayırım, insan hakları, demokrasi ve çağdaş toplum anlayışı ile uyumsuzdur.

Kadın hakkı, demokratik-çağdaş ülke olunulabilmesinde ayırt edici bir özelliktir.

Kadının sorunu, hukuk düzeninin ve bütün unsurlarıyla toplum düzeninin kendisine tanıdığı hakları bilecek bir öğrenimden geçirilmemesi bu iş için gerekli "irade muhtariyetini kullanacak seviyede" yetiştirilmemiş olmasıdır.

Kadın hakkı karşısında en ciddi tehlike, mükemmel olan yasaların kâğıtta kalmasıdır.

Kadını içinde bulunduğu durumdan gene kadın çıkaracaktır.

Kadınların toplumda ya da siyasette etkin olarak görülmemesini, kadınların bu alana ilişkin gerekli yeteneklere sahip olmayışları ile ilgili değil, onun içinde bulunduğu sosyo-kültürel şartlar ve ekonomik imkânların, yeteneklerinin gerektiği kadar gelişmesini önlemiş olması ile ilişkilidir.

Kadın hakkı karşısında engel, toplumsal baskı, feodal yapı ve demokrasi hususundaki geri kalmışlıktır.

Kadın, yaşamını "kadın olmak" safında sürdüren "insan"dır.

Kadın hareketleri, Türkiye'deki toplumsal modernleşmenin dışı vurumudur.

Kurulmaya çalışılan toplumsal düzende, toplumsal düzeni şekillendiren siyasî yapı kadın hakkı için bir engel oluşturmaktadır.

Kadınlar, hakları almak için değil, verilen hakların tam anlamıyla kullanılması için mücadele etmelidir.

"Dünya Kadınlar Günü" kadınların sorunları üzerine düşünülmesi ve kadınların durumunun iyileştirilmesi yönünde çareler üretilmesi için bir fırsattır.

Netice itibarıyla bütün dünyada görüldüğü gibi Türkiye’de de kadına ilişkin farklı birçok alanda haklar, oldukça kapsamlı tutulmuş olup, bu haklar önemini her zaman korumuştur. Meselenin ilgi çeken yönü kadının toplumla ilişkilerinde kadın-erkek ayrımı gözetsizlikten haklardan yararlanması ve bu hakları kullanmasının yolunu açacak, “eşitlik” prensibinin hayata geçirilip geçirilmemesi olduğu anlaşılmaktadır.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): YÖ(%75), ŞA(%25)

Veri Toplanması (Data Acquisition): YÖ(%50), ŞA(%50)

Veri Analizi (Data Analysis): YÖ(%90), ŞA(%10)

Makalenin Yazımı (Writing Up): YÖ(%80), ŞA(%20)

Makale Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision): YÖ(%90), ŞA(%10)

KAYNAKLAR

- Abadan Unat, N. (1985). Türk Toplumunda Kadın, Toplumsal Değişme ve Türk Kadını. İstanbul: Araştırma Eğitim Yayınları.
- Akyol, T. (8 Mart 2000). Objektif, “Kadın Faktörü”. Milliyet.
- Alkan, T. (1981). Kadın-Erkek Eşitsizliği Sorunu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Altındağ, A. (1975). Türkiye’de Kadın. İstanbul: Birlik Yayınları.
- Araç, N. (1986). Kadın Sorunu. İstanbul: Say Yayınları.
- Ari, A. (2002). Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, XXII (2), s. 181-192.
- Asena, D. (8 Mart 1997). Bilgi Çağı ve Kadın. Milliyet.
- Aydın, H. (2015). “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Kadın”. Current Research in Social Sciences,1(3) (84-96)
- Bengi, H. (8 Mart 1993). Büyüteç, “Bosna’da Kan Çiçekleri”. Tercüman.
- Berkes, N. (1978). Türkiye’de Çağdaşlaşma. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Binici, B. (2022). Modernleşme Sürecinde Türk Kadınının Siyasal Yaşama Katılımı (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozalan Çokoğulları, E. (2020). Siyasetle Alâkalı mı Alâkasız mı?: Kadınlar Halk Fırkası’ndan Günümüze Kadın-Siyaset İlişkisi. Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi, 4 (2), s. 49-66.
- Cansen, D. (9 Mart 1992). Sevgiyle, “Kadın olmak”. Tercüman.
- Caporal, B. (1982). Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını, 1919-1970. (E. Eypüoğlu, Çev.) Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cemal, H. (8 Mart 2000). Kadınlar Ayaklanın! Maço Düzeni Yıkın. Milliyet.
- Cerrahoğlu, N. (8 Mart 1999). 2000’in Yükselen Değeri: “Kadın”. Milliyet.
- Doğramacı, E. (1982). Türkiye’de Kadın Hakları. Ankara.
- Erdem, A.R. (2015). “Atatürk’ün Kadına ve Kadın Eğitimine Verdiği Önem”. Belgi, 9 (1) (1266-1277).
- Erten, Ö. (1978). Yüzyıllımızda Kadın ve Kadınlarımız. Ankara: Türkiye Yazıları Yayınları.
- Eroğul, C. (1997). Anatüzeğe Giriş. Ankara: İmaj Yay.
- Fındıkoğlu, Z. (1971). İctimaiyat Derleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları Fakülteler Matbaası.
- Geron, S. (8 Mart 1987). Düşünenlerin Düşünceleri, “Kadın Hakları Günü”. Milliyet.
- Gökbalp, Z. (1976). Türkçülüğün Esasları. İstanbul: Otağ Matbaası.
- Göktaş, G. (2019). “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Kadın Dernekleri ve Basın Bağlamında Toplumda Kadın Konusuna Yaklaşım”. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6 (5) (519-527).
- İnal, G. (8 Mart 1982). Düşünenlerin Düşünceleri, “Çağdaş Kadın Yanılgısı”. Milliyet.
- İnan, A. (1982). Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Kafesoğlu, İ. (1986). Türk Milli Kültürü. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kaplan, L. (1988). Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını. Ankara.
- Kasımlıoğlu, Z. (9 Mart 1993). Günün Sohbeti "Yalnızca Senede Bir Gün Değil". Tercüman.
- Koca, S. (2016). Türk Kültürünün Temelleri. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Necip, A. (1931). Kadın Hukuku. Ankara: Hâkimiyeti Millîye Matbaası.
- Ortaylı, İ. (2001). Osmanlı Toplumunda Aile. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Ögel, B. (1988). İslâmiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Örs, M. (8 Mart 2000). Mart Kutlamaları. Yeni Asır.
- Özyörük, M. (10 Mart 1992). Karar Sizin, "Kadın Hakları Meselesi". Tercüman.
- Saylan, T. (8 Mart 1992). Düşünenlerin Düşünceleri, "8 Mart Dünya Kadınlar Günü". Milliyet.
- Selişık Tamar A. (8 Mart 1998). "Türkan Kaspoğlu ve Dünya Kadınlar Günü". Yeni Asır.
- Sezer A. (1998). "Türkiye'deki İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Çalışmaları". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 14 (42) (889-905).
- Taşkıran, T. (1973). Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- TBMM Albümü (1920-1991). (1994), Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (Cilt VII), (1944). Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi (Cilt XVII). (1931). Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi (Cilt XXV). (1935). Ankara: TBMM Matbaası.
- Tunç B.-Bacak E. (2022). "Tarihî ve Hukukî Açısından 1924 Anayasası'ndaki Hükümet Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme", Tarih Okulu Dergisi (TOD), 15 (61) (4146-4175).
- Türkmenoğlu, M. (8 Mart 1999). Liderler Kadınlara Hesap Versin. Yeni Asır.
- Türkmenoğlu, M. (8 Mart 2000). Hakları Kullanma Mücadelesi. Yeni Asır.
- Uluocak, N. (8 Mart 1983). Düşünenlerin Düşünceleri, "Kadın Hakları". Milliyet.
- Üçok, C., & Mumcu, A. (1982). Türk Hukuk Tarihi. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Çağ Matbaası.
- Ülgen, A. (5 Mart 1999). Kadın Gözüyle, "Kadın Bakanlığı. Tercüman.
- Yavuz, K.-Ertem, A. (2012). "Türk Toplumunda Kadının Statüsüne Genel Bir Bakış", Sosyal Araştırmalar ve Yöntem Dergisi (SAYOD), (1) (69-82).
- Yücel, Ş. (8 Mart 1999). İzdüşümü, "Dünya Kadınlar Günü". Yeni Asır.
- Yüksel, K. (2018). Kadınlara Yönelik Şiddet ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği. Ankara: Ceid Yayınları.

MAJOR EVALUATIONS OF VARIOUS TURKISH COLUMNISTS ON THE RIGHTS ACQUIRED BY WOMEN (1975-2000)

EXTENDED ABSTRACT:

Throughout history, women, despite facing various conditions, have always experienced a positive development, especially in terms of their acquired rights or those yet to be achieved. In particular, with the Republic, the education of Turkish women became a priority, placing them at the center of significant transformations with the legal and political rights granted to them.

The Republic was perceived as the "name of change that brought renewal" and aimed to implement gender equality as a requirement of national sovereignty. This was seen as a precondition for the advancement of society. The belief became dominant in Turkey that there should be no social, political, or economic differences between men and women, and that contemporary levels of development could not be reached unless women achieved equal status within society.

Just like the rest of the world, women's political, economic, social, cultural, and civil rights in Turkey have had profound depth and breadth, maintaining their significance and likely continuing to do so in the future. A noteworthy issue is whether the principle of "equality" can be effectively implemented, ensuring that women benefit from and exercise their rights without any gender-based discrimination. In fact, efforts to address women's rights are largely focused on eliminating situations where the principle of equality is violated to the detriment of women.

Human rights, by definition, are inherent to all individuals simply because they are human, representing a fundamental acquisition of equality, freedom, and respect for personal dignity. These rights begin with birth, continue uninterrupted, and are inalienable. By law, everyone is equal before the law regardless of gender, race, color, religion, language, age, nationality, origin, belief, property, or any other differences. However, it is well-known that laws are not always applied as intended and that rights are not always adequately protected. This situation can sometimes affect men's rights as well, but when it comes to women's rights, violations often occur simply because they are women. Women's rights within the context of human rights can be categorized into areas such as marriage, divorce, bodily rights, and public life.

The acquisition of women's rights has taken a long historical process. In Turkey, the feminist or women's movement did not initially emerge for political or professional rights but instead for basic demands such as being part of social life and the desire to abandon veiling practices.

Columns are short opinion pieces published in newspapers or magazines where authors present their views on specific topics or daily events without going into too much detail. These texts follow certain meaning-making frameworks. In this context, this study examines the common ground established by the rights of Turkish women through the lens of various columnists.

It is emphasized that it is impossible to revert to earlier stages, and women are recognized as essential contributors to civilization-building.

This research adopts a descriptive research model aimed at gathering information about the characteristics of the subject matter, aiming to describe individuals, situations, or events accurately. Columns from newspapers such as "Milliyet," "Tercüman," and "Yeni Asır" as well as related monographs and studies have been utilized.

In conclusion, the essence of the discussions and evaluations published in "Milliyet," "Tercüman," and "Yeni Asır" newspapers regarding women's acquired rights and the rights they are still due can be summarized under the following headings: "The Content of Women's Rights," "Constitutional, Economic, Social, Cultural, and Civil Rights for Women in Turkey with the Republic," "Recognition of March 8th as International Women's Day," "Reasons and Suggestions for Women's Marginalization," "Seeking Gen-

der Inequality Not in Legal Gaps but in the Political Structures Shaping Social Order,” “Seeing Women as Individuals Living Their Lives on the Basis of ‘Being a Woman,’” and “Viewing International Women’s Day as an Opportunity to Address Women’s Issues.”

The key points that emerged from the discussions are as follows:

Women’s rights are universal rights, and their liberation and empowerment should not depend on individual preferences; instead, common policies should be developed for all women.

Women’s rights include having a voice in the family, gaining economic independence, having political rights and freedoms, receiving equal pay for equal work, and benefiting from equal employment and educational opportunities.

Women’s rights refer to the principle of equality, enabling women to benefit from human rights in both their personal lives and interactions with society without gender-based discrimination.

Women’s rights represent the status of women.

Women’s rights are an essential feature of being a democratic and modern country.

Women’s rights involve eliminating situations where the principle of equality is violated against women.

The problem for women is that they have not received an education that would allow them to understand the rights afforded to them by the legal order and the broader social system, nor have they been raised to exercise the necessary autonomy of will for this purpose.

Women’s rights entail recognizing the universal realities surrounding women.

The greatest threat to women’s rights is when perfect laws remain only on paper.

Women will be the ones to lift themselves out of their current situation.

Gender-based discrimination conflicts with human rights, democracy, and the understanding of a modern society.

The absence of women in political or societal leadership roles is not due to their lack of abilities but rather the socio-cultural conditions and economic circumstances that have hindered the development of their talents.

The primary barriers to women’s rights are societal pressure, a feudal structure, and a lack of progress regarding democracy.

A woman is a person who lives her life on the basis of “being a woman.”

Women’s movements in Turkey are an expression of societal modernization.

The political structure shaping the social order creates an obstacle to women’s rights within the social system being established.

Women should not fight for the acquisition of new rights but for the full exercise of the rights already granted.

“International Women’s Day” provides an opportunity to reflect on women’s issues and to generate solutions for improving women’s conditions.

Keywords: Women’s Rights, Women’s Gains, Turkish Women, Equality.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies

e-ISSN: 2791-6871, OKAD Aralık 2024, 4 (2): 161-183

İşgal İstanbul'unda Suçlu ve Mağdur Kadınlar

Criminal and Victim Women in Occupied Istanbul

Zarife ALBAYRAK¹

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun
· zarifedeveci35@gmail.com · ORCID > 0000-0002-8994-3536

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 9 Aralık/December 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 19 Aralık/December 2024

Yıl/Year: 2024 | **Cilt-Volume:** 4 | **Sayı-Issue:** 2 | **Sayfa/Pages:** 161-183

Atf/Cite as: Albayrak, Z. "İşgal İstanbul'unda Suçlu ve Mağdur Kadınlar"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi 4(2), Aralık 2024: 161-183.

İŞGAL İSTANBUL'UNDA SUÇLU VE MAĞDUR KADINLAR

ÖZ

Kozmopolit bir kent olan İstanbul sosyo-ekonomik, demografik ve coğrafi yapısı dolayısıyla kontrolü zor bir kenttir. Çalışmada incelenen 1917-1920 yılları arası İstanbul için şartların oldukça zor olduğu bir döneme tekabül etmektedir. I. Dünya Savaşı ve işgal yıllarının olumsuz etkileri kentteki sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle işgal altında bulunan İstanbul'un ekonomik olarak ciddi sıkıntılar yaşaması ve otorite boşluğunun varlığı kentteki suç oranlarının artmasına neden olmuştur. İstanbul'un işgali savaş sonucu zaten bozulmuş olan asayişin daha fazla bozulmasına neden olmuş ve hapisanelerdeki ağır suçluların serbest bırakılması güvenliği ciddi derecede tehdit etmiştir. Kentte iaşe sorununun yaşanması ve fiyatlardaki sürekli artış da cabası olmuştur. Kentin içerisinde bulunduğu şartlar dikkate alındığında suçun meydana gelmesi için uygun olan tüm koşullar bulunmaktaydı.

Çalışmada, 1917-1920 yılları arasında İstanbul'daki kadınların dahil olduğu suçların haritası ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda mala, insan hayatına, hükümete ve devlet memurlarına yönelik suçlar incelenmiştir. Söz konusu kategoriye dahil edilemeyen muhtelif suç türleri ayrıca gösterilmiştir. Kadınların suçlu ya da mağdur olduğu suç türleri, suça sürükleyen sebepler, suçun meydana geldiği semt ve mekanlar, suç aletleri tespit edilmeye çalışılmış ve cinsiyetler arası suç ilişkileri değerlendirilmiştir. Kadınların suça karışma oranları İstanbul kenti dahilinde incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, İşgal, Kadın, Suç, Mağdur.

CRIMINAL AND VICTIM WOMEN IN OCCUPIED ISTANBUL

ABSTRACT

As a cosmopolitan city, Istanbul is a difficult to control due to its socio-economic, demographic and geographical structure. The period from 1917 to 1920 analysed in this study corresponds to an era when the conditions in Istanbul were quite difficult. The negative effects of World War I and the years of occupation brought along problems in the city. In particular, Istanbul under occupation experienced serious economic difficulties and the vacuum of authority led to increased crime rates in the city. The occupation of Istanbul caused a further deterioration of public order, which had already deteriorated as a result of the war, and

the release of serious criminals in prisons seriously threatened security. The food shortage in the city and the constant increase in prices were additional problems. Considering the conditions in the city, there were all conditions suitable for the occurrence of the offence.

In this study, an attempt has been made to map the crimes involving women in Istanbul between 1917 and 1920. In this context, offences against property, human life, the government and public officials have been analysed. Various types of offences that cannot be included in the aforementioned categories have been shown separately. The types of crimes in which women were criminals or victims, the reasons that led them to crime, the neighbourhoods and places where the crime occurred, the tools of crime have been tried to be determined and the crime relations between genders have been evaluated. The rates of women's involvement in crime in Istanbul have been tried to be analysed.

Keywords: İstanbul, Occupation, Woman, Crime, Victim.

GİRİŞ

Michel Foucault, suçluluğu marjinal bir olgu olmaktan çıkartıp, insanın dahil olduğu toplumsal parmaklıkların ve bu parmaklıkların arkasında yaşanan baskı ve gözetimin birikimiyle ortaya konulan bir olgu olarak görmüştür. İnsanın doğasında var olan şiddetin suça dönüşmesi ancak insanın toplumun bir parçası olmasıyla gerçekleşmektedir. Şiddetin zapt edilmesi ise yazılı ya da sözlü hukuk aracılığıyla gerçekleşmiştir. Toplumların ve tarihin bir gerçeği olan şiddet, bir toplumu anlamının kültürel şifrelerini barındıran araçlardan sadece biridir. Çünkü şiddet kültürün bir parçasıdır ve suçlunun şiddeti uygulayış biçimi bile toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Dolayısıyla toplumu anlayabilmek için toplumun bir parçası olan şiddeti de anlayabilmek gerekir (Kosbatar, 2019).

Büyük medeniyetlere başkentlik yapmış olan İstanbul, derin bir tarihi geçmişe ve köklü bir kültüre sahiptir. İstanbul, coğrafi, demografik, sosyal ve ekonomik yapısı bakımından kontrolü zor bir kenttir. 1830'lardan itibaren birçok kent gibi İstanbul da Avrupa'nın kültürel ve fiziksel etkisine açık hale gelmiş ve kentsel dokusunda birtakım dönüşümler gerçekleşmiştir. Eski mahalle anlayışı değişmiş ve ızgara planlı, birbirini kesen sokaklardan oluşan, sokakların kısmen aydınlatıldığı yeni bir kent biçimi oluşturulmuştur. Klasik Osmanlı/İslam kent görünümü, Avrupa üslup ve unsurları içeren daha kozmopolit bir görünüme dönüşmeye başlamıştır (Çelik, 2019). Osmanlı Devleti'nin kapalı mahalle anlayışının değişmeye başlaması toplumsal hayatı da etkilemiştir. Özellikle kentin bazı yerlerindeki homojen yapılar heterojen hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde cemaatten cemiyete geçiş

kente özgü suç olgusunu da getirmiş ve Osmanlı zaptiyesi polise ve jandarmaya dönüşmüştür. İstanbul'daki kentsel dönüşüm güvenlik bakımından polisin kente daha etkili olmasını sağlamıştır. Ancak Batı'da kentleşmenin getirdiği hırsızlık, yankesicilik gibi suçlar İstanbul'da da yaygınlaşmaya başlamış ve kentteki suç oranında devamlı bir artış olmuştur (Toprak, 2008).

19. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul'un nüfusunda ciddi bir artış görülmüştür. 1914 yılında kent nüfusunun 909.978'e yükseldiği bilinmektedir (Akay, 2018). Kentte artan nüfus konut yetersizliğine, ekonomik ve sosyal sıkıntılara neden olmuştur. Ayrıca Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve işgal yıllarının olumsuz etkileri de kentteki sorunları ve suç miktarını gözle görülür şekilde arttırmıştır (Akdeniz, 2020). İstanbul'un işgali savaş sonucu bozulmuş olan asayişin daha da bozulmasına yol açmış, hapishanelerdeki birçok ağır suçlu serbest bırakılmıştır. Bu dönemde başkentte yaşanan iâşe sorunu da suç oranlarını arttıran başka bir faktördür. Gıda temininde yaşanan sıkıntının yanı sıra fiyatlardaki artış da cabası olmuş ve İstanbul'da yaşam son derece zorlaşmıştır (Özer, 2003; Akay, 2018; Dikici, 2008). Kentin içerisinde bulunduğu koşullar göz önüne alındığında suç oranlarında artışın olması aslında beklenen bir durumdur. Çünkü siyasi otorite boşluğunun, sosyal ve ekonomik sıkıntılarının etkili olduğu her dönem, suçun meydana gelmesi için uygun koşullara sahiptir.

Söz konusu çalışmada, 1917-1920 yılları arasında İstanbul'un içerisinde bulunduğu koşullar da göz önünde bulundurularak kentteki suçlu ve mağdur olan kadınlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Kadınların bizzat faili ve mağduru olduğu suç çeşitleri ve sebepleri, suçlu ve mağdur arasındaki cinsiyet ilişkisi, işlenen suçların İstanbul semtlerine ve suç mahallerine göre dağılımı ortaya konulmuştur. Çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)'ndeki Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemî (DH.EUM.AYŞ) kataloğundaki defterler kullanılmıştır. Konuya ilişkin arşiv kataloğunda 41 adet defter mevcuttur. Bunlardan 36 adeti çalışmaya dahil edilmiştir. 30/55, 40/2, 40/72, 41/7 ve 45/9 numaralı defterlerin görüntüsüne ulaşamadığından kullanılamamıştır.

1. SUÇLARIN SEMTLERE GÖRE DAĞILIMI

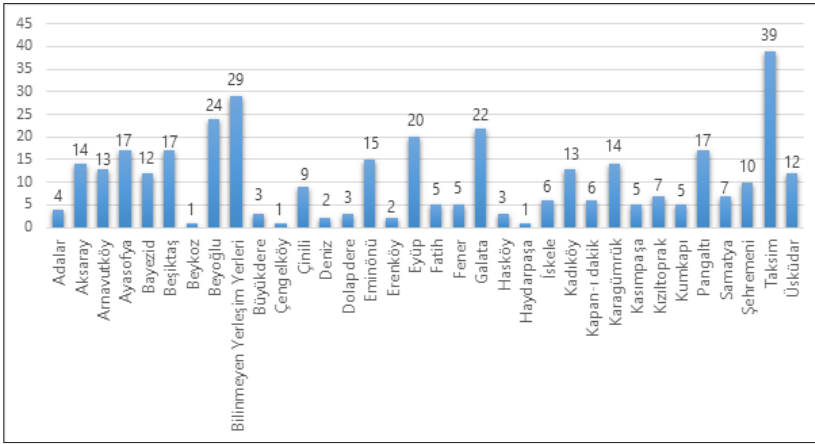
1917-1920 yılları arasında İstanbul'da kadınlar 363 vakanın faili ya da mağduru olarak kaydedilmiştir. Suç oranları semtlere göre farklılık göstermektedir. İstanbul'da 33 farklı semtte suç işlendiği belirlenmiştir. 29 suçun işlendiği semt ise belgenin hasar görmesi nedeniyle tespit edilememiştir. Bu yer isimleri tabloya "bilinmeyen yerleşim yerleri" şeklinde kaydedilmiştir. Suç miktarlarının semtlere göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Suçların Semtlere Göre Dağılımı

Yerleşim Yeri	Suç Miktarı	Yüzdesi (%)
Adalar	4	1,10
Aksaray	14	3,85
Arnavutköy	13	3,58
Ayasofya	17	4,68
Bayezid	12	3,30
Beşiktaş	17	4,68
Beykoz	1	0,27
Beyoğlu	24	6,61
Bilinmeyen Yerleşim Yerleri	29	7,98
Büyükdere	3	0,82
Çengelköy	1	0,27
Çinili	9	2,47
Deniz	2	0,55
Dolapdere	3	0,82
Eminönü	15	4,13
Erenköy	2	0,55
Eyüp	20	5,50
Fatih	5	1,37
Fener	5	1,37
Galata	22	6,06
Hasköy	3	0,82
Haydarpaşa	1	0,27
İskele	6	1,65
Kadıköy	13	3,58
Kapan-ı dakik (Unkaparı)	6	1,65
Karagümrük	14	3,85
Kasımpaşa	5	1,37
Kızıltoprak	7	1,92
Kumkapı	5	1,37
Pangaltı	17	4,68
Samatya	7	1,92
Şehremini	10	2,75
Taksim	39	10,74
Üsküdar	12	3,30
Toplam	363	%100

Kadınların faili ya da mağduru olduğu olayların en yoğun görüldüğü semt %10,74'lük bir oranla Taksim'dir. Akabinde Beyoğlu 24 ve Galata 22 olayla en yoğun vakaların yaşandığı semtlerdir. Kadınların karıştığı olayların en az görüldüğü yerler ise birer olayla Beykoz, Çengelköy ve Haydarpaşa'dır. Belge hasarından dolayı okunamayan yerlerdeki vakalar ise toplam suçlar içerisinde %7,98'lik bir orana sahiptir. İstanbul genelinde kadınların faili veya mağduru olduğu suç miktarlarının semtlere göre dağılımının grafik üzerinde gösterilmesi mümkündür.

Grafik 1. Suçların Semtlere Göre Dağılımı

2. SUÇLARIN SUÇ MAHALLERİNE GÖRE DAĞILIMI

Suçun kaydedildiği defterlerde vakaların meydana geldiği mekânlar da mevcuttur. İstanbul'da kadınların karıştığı suçların işlendiği 58 mekân tespit edilmiştir. Bu mahallerden 10'u kayıtların hasar görmesinden dolayı okunamamış ve tabloda "bilinmeyen mekân" şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 2. Suçların Mekânlara Göre Dağılımı

Mekân	Suç Miktarı	Yüzdesi (%)
Amerikan Mektebi	1	0,27
Ahır	2	0,55
Apartment	10	2,77
Apartment Bahçesi	1	0,27
Apartment Odası	2	0,55
Apartmentın Taraçası	1	0,27
Arnavutköy Arıburnu Üstünde	1	0,27

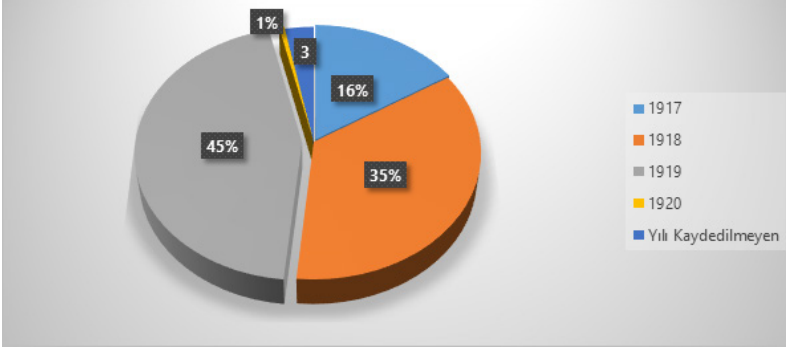
Arsa	2	0,55
Bahçe	2	0,55
Baraka	1	0,27
Bayezid Merkezi	1	0,27
Bilinmeyen Mekân	10	2,77
Cadde	53	14,68
Cami	2	0,55
Cami-i Şerif Avlusu	1	0,27
Çarşı	1	0,27
Çayırbaşı	1	0,27
Dükkan	9	2,49
Eminönü	1	0,27
Gazino	1	0,27
Hane	156	43,21
Hane Bacası	1	0,27
Hane Bahçesi	3	0,83
Hanenin Taraçası	1	0,27
Harik Mahallinde	1	0,27
İskele	2	0,55
İskelede Vapur İçinde	1	0,27
İstasyon	2	0,55
Kabristan	1	0,27
Konak	1	0,27
Köprü	1	0,27
Köşk	2	0,55
Mağaza	1	0,27
Mahmut Paşada Sokakta	1	0,27
Oda	18	4,98
Pazar	2	0,55
Postahane	1	0,27
Rıhtım	2	0,55
Sokak	41	11,35
Tiyatro	1	0,27
Tramvay	3	0,83
Umumhane	11	3,04
Umumhane Odası	1	0,27
Vapur	2	0,55
Yeni Cadde	1	0,27
Yeni Camii	1	0,27
Toplam	361	%100

Suçların işlendiği mekânlar arasında en fazla zikredilene %43,21'lik bir oranla hanedir. Akabinde %14,68'lik oranla cadde ve %11,35'lik bir oranla da sokak gelmektedir. İsmi okunamayan mahaller ise %2,77'lik bir orana sahiptir. Suç mahalleri arasında kabristan dikkat çekmektedir. Mezarlıkta mağdur edilen bir kadındır. Suçlunun ise kimliği tespit edilememiştir. Söz konusu kadın mezarlıktan geçerek evine gitmek isterken, bir kişi karşısına çıkarak parmağındaki 20 liralık yüzüğü gasp etmiştir. Suçlunun bu fiili "karmanyolacılık" şeklinde isimlendirilmektedir (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 70/20). Karmanyolacılar hırsızlar arasındaki en tehlikeli olanlarıdır. Bunlar üç dört kişilik gruplar halinde dolaşırlar ve harekete geçmek için genellikle gece vaktini ve تنها mekanları tercih ederlerdi. Kurbanlarını gözlerine kestirirler ve genellikle mağdurun üzerine atlamak suretiyle el ve boğazından yakalayıp yere sererlerdi. Böylece ceplerini boşaltırlar ve eğer kişi bağırarak olursa boğazını şiddetli şekilde sıkırlar ya da ağzına bir nesne tıkırlardı. Mağdur kişi neredeyse baygınlık geçirecek duruma gelirdi. Karmanyolacılar istediklerini aldıktan sonra mağduru kaldırırma atarlardı. Bunların diğer hırsızlardan daha tehlikeli olmasının asıl sebebi korkusuz ve güçlü olmalarının yanı sıra can almaktan çekinmemeleriydi. İstediklerini alamazlarsa kurbanlarının gözünün yaşına bakmazlardı (Akay, 2018).

Suç mekanları içerisinde dikkat çeken diğer yerler ise ahır ve camidir. Ahırda gerçekleşen iki olay mevcuttur. Her ikisi de hırsızlıkla ilgilidir. İlk olayda kadın mağdur, erkek suçluyken, diğer olayda suçlu iki kadın, mağdur olan ise erkektir. İlk vakada hırsızlık gerçekleşmiş fakat ikinci olayda kadınlar hırsızlık yaparken suçüstü yakalanmışlardır. Her iki vakada da çalınmak istenen nesne tavuktur. Bir diğer dikkat çeken suç mekânı ise camiidir. Cami işlevi dolayısıyla her ne kadar suç ile bir arada düşünülemese de ciddi olayların burada da meydana geldiği anlaşılmaktadır. Örneğin Karagümrük'teki bir camide kadın erkek karışık bir grup ile başka bir grup arasında münakaşa yaşanmış ve olay darp ve yaralama ile sonuçlanmıştır (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 40/61). Yine Beyoğlu'ndaki bir caminin havlusunda iki kadın arasında çıkan kavga sonucunda kadınlardan biri yaralanmış (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 50/10), Eminönü'ndeki bir başka camide ise kimliği bilinmeyen biri tarafından bir kadın soyulmuştur. Bu hırsızlık türü "yankesicilik" olarak adlandırılmıştır (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 70/20). Yankesiciler, bir kimsenin cebinden ya da çantasından hissettirmeden bir şey çalan kişilerdir. Dolayısıyla meslekleri gereği kalabalık yerlerde hırsızlık yaparlardı. Onlar için en uygun mekânlar genellikle cami ya da kilise önleri, çarşı içi, köprübaşı, vapur iskeleleri, istasyonlar, tünel giriş ve çıkışları gibi kalabalığın olduğu yerlerdi (Akay, 2018). Nitekim Aksaray'daki bir camide iki kadın arasında hırsızlık olayının olduğu kayıtlarda yer almaktadır. Bu olay "sirkat" şeklinde isimlendirilmiştir. Hırsızlık suçunun icra ediliş şekliyle ilgili bilgi verilmemiştir (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 38/21).

Tablo 3. Suçların Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	1917	1918	1919	1920	Yılı Kaydedilmeyen
Suç Miktarı	58	129	163	2	11
Toplam	363				

Grafik 2. Suçların Yıllara Göre Dağılımı

1917-1920 yılları arasında deftere kaydedilen kadınların karıştığı suç oranlarına bakıldığında en yüksek oran %45 ile 1919 yılına aittir. Akabinde %35'lik bir oranla 1918 yılı gelmektedir. En az suç oranının görüldüğü yıl ise 1920'dir. Sadece kadınları ele alan bu çalışmada kullanılan veriler azımsanamayacak ölçüdedir. Bunun savaş yıllarına tekabül ediyor olması anlaşılabilir bir durumdur. Savaşın sebep olduğu olumsuz şartlar altında İstanbul halkının yaşadığı zorlukları göstermesi bakımından söz konusu veriler son derece önemlidir. Elbette bunlar sadece eldeki verilere dayanarak verilen oranlardır. Kayıtlara geçmemiş, kadınların bizzat faili ya da mağduru olduğu birçok olayın yaşanmış olması olasıdır. Dolayısıyla bu verilerin kadınların karıştığı tüm olayları göstermediği unutulmamalıdır.

3. KADINLARIN FAİLİ VE MAĞDURU OLDUĞU SUÇLAR VE SEBEPLERİ

1917-1920 yılları arasında İstanbul'un gündelik hayatında insan hayatına ve mala karşı pek çok suç işlenmiştir. Özellikle yaralama, darp, gasp, hırsızlık gibi suçlar yoğun bir şekilde görülmektedir. İstanbul'un semtlerinde işlenen suç türleri aşağıdaki tabloda miktarlarıyla birlikte gösterilmiştir. Grafik 3'te suç türlerinin dağılımı daha net bir şekilde görülmektedir. Elde edilen verilere göre suçların %53'ü mala karşı işlenmiştir. En yüksek suç miktarı ise sirkattir. İkinci sırada %36,08'lik bir oranla insan hayatına karşı işlenen suçlar gelmektedir ki sirkatten sonra en fazla görülen suç türü de darp ve yaralamadır. Cana ve mala karşı işle-

nen suçlar %6,33; insana, hükümete ve memura küfür, hakaret, darp ve itaatsizlik %2,47; intihar ve intihara teşebbüs %2 ve izinnamesiz nikah kıymak ise %0,27'lik bir orana sahiptir. Ayrıca insan hayatına yönelik suçların bir kısmı da maddiyat kökenlidir. Dolayısıyla dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda ekonomik sıkıntının insanlar üzerinde ne kadar etkili olduğunu işlenen suçlardan da görmek mümkündür. Bomba patlatmak, iskat-ı cenine (çocuk düşürme) sebep olmak, yeni doğan bebeği ya da küçük yaştaki çocuğu öldürmek, kadın kaçırmak gibi nadir görülen suçlar da mevcuttur.

Tablo 4. İşlenen Suçlar

İşlenen Suç	Suç Miktarı	Yüzdesi (%)
Ahız ve Gasp	13	3,58
Bomba İnfilakı	1	0,27
Cebren Duhul ve Taarruz	1	0,27
Cebren Irza Tasallut	1	0,27
Cerh (Yaralama)	35	9,64
Cerh ve Ölüme Sebebiyet	6	1,65
Cerh ve Kapıya Asmak Suretiyle Öldürme	1	0,27
Darp	44	12,12
Darp ve Cam Kırmak	1	0,27
Darp ve Cerh	13	3,58
Darp, Cerh ve Tehdit	1	0,27
Darp ve Gasp	1	0,27
Darp ve İhrak (Yangın Çıkarma)	1	0,27
Darp ve İras-ı Hasar (Zarar Verme)	2	0,55
Darp ve Sirkat	3	0,82
Darp ve Tehdit	1	0,27
Darp ve Teşhir-i Silah (Silah Çekme)	2	0,55
Dolandırıcılık	4	1,10
Duhul, Darba Kıyam ve Tehdit	1	0,27
Gasp	1	0,27
Hakaret ve Tefevvühat-ı Lisaniye	1	0,27
Haneyeye Taarruz	2	0,55
Haneyeye Taarruz ve İskat-ı Cenine Sebebiyet	1	0,27
Hak-ı Duhul Olmayan Mahale Bi'd-Duhul Eşya Ahzı	1	0,27
Harik (Yangın)	10	2,75
İntihar	2	0,55
İntihar Kastıyla Pencereden Atlamak	1	0,27

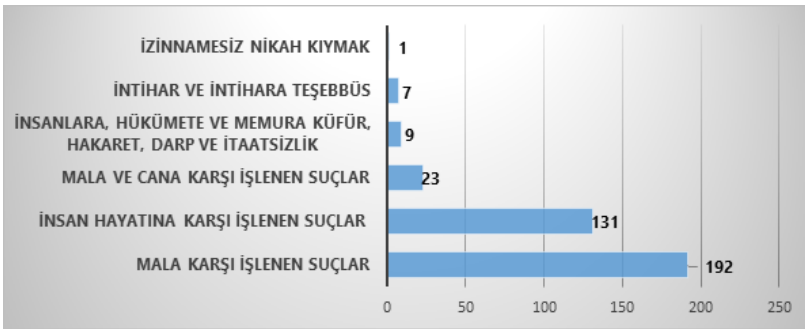
İntihara Teşebbüs	3	0,82
İras-1 Hasar	1	0,27
İras-1 Hasar ve Darba Kiyam	1	0,27
İskat-1 Cenin	1	0,27
Müslüman Kadınlara Taarruz	2	0,55
İstifa-yı Hak ve Darp	1	0,27
İtale-i Lisan	1	0,27
İtale-i Lisan, Hükümete Karşı Tefevvühat-ı Lisaniye ve Memurin-i Zabıtaya Tahkir ^[1]	1	0,27
İzale-i Bıkr (Bekaretini Bozmak)	3	0,82
İzale-i Bıkr ve Darp	2	0,55
İzinnamesiz İzdivaç ve Akd İcrası	1	0,27
Kadın Kaçırarak	1	0,27
Karmanyola Suretiyle Ahz ve Gasp	1	0,27
Geceleyin Haneye Taarruz ve Zabıtaya İtaatsizlik	1	0,27
Mantarcılık	3	0,82
Meskene Taarruz, İras-ı Zarar ve Tehdit	1	0,27
Rahimden Kan Gelmesine ve Bebeğin Düşme İhtimaline Sebebiyet	1	0,27
Sahtekarlık	1	0,27
Sarf-ı Endazlık ^[2]	2	0,55
Silah Atmak ve Tehdit	1	0,27
Sirkat	125	34,43
Sirkate Teşebbüs	6	1,65
Taarruz/Cebren Taarruz	11	3,03
Taarruz ve Cam Kırmak	1	0,27
Taarruz, Cerh ve Gasp	1	0,27
Taarruz ve Darp	3	0,82
Taarruz ve Duhule Teşebbüs	1	0,27
Taarruz, ırza Tecavüz ve Tehdit	1	0,27
Taarruz ve İras-ı Hasar	1	0,27
Taarruz ve İtale-i Lisan	1	0,27
Taarruz ve Rovolver ile Tehdit	1	0,27
Taarruz ve Tehdit	1	0,27

[1] Tefevvühat-ı lisaniyede bulunmak: Dedikodu ve boş laf etmek. <https://lugatim.com/s/tefevvühat> (Erişim Tarihi: 03.12.2024); İtale-i lisan: Dil uzatma. <https://www.lugatim.com/s/itale> (Erişim Tarihi: 03.12.2024); Tahkir: Hakaret etmek. <https://www.lugatim.com/s/tahkir> (Erişim Tarihi: 03.12.2024).

[2] Sarf-ı endazlık, tacizde bulunmak suçuyla beraber, kötü yola ve ahlaksızlığa itmek fiillerini kapsamaktadır (Öztop, 2014).

Taarruz ve Teşhir-i Silah	1	0,27
Tavcılık	1	0,27
Tefevvühat-ı Lisaniyede Bulunmak	1	0,27
Tehdit	2	0,55
Tehdit ve Memurin-i Zabıtaya Hakaret	1	0,27
Teşhir-i Silahla Tehdit	1	0,27
Umumhaneye Taarruz ve İtale-i Lisan	1	0,27
Vazife Başındaki Zabıtayı Darp	1	0,27
Yankesicilik	19	5,23
Yeni Doğmuş Bebeği Boğmak Suretiyle Öldürmek	1	0,27
Yeni Doğmuş Bebeği Kapıya Atmak Suretiyle Öldürmek	1	0,27
Toplam	363	%100

Grafik 3. Suç Türlerine Göre Dağılım

İstanbul'da kadınların karıştığı vakalarda bir takım suç aletleri kullanılmış fakat her olay kaydında suç aleti belirtilmemiştir. İşlenen suçlarda bıçak, bomba, silah, revolver^[3], permanganat^[4], taş, çakı, kızgın maşa kullanılmıştır. Bazı vakalarda bıçak ve taş gibi birden fazla suç aletinin kullanıldığı da olmuştur. Suç aletleri içerisinde yer alan permanganat dikkat çekicidir. Taksim'deki bir evde ikamet eden Madam Eleni, dostu ile kavga ettiği için permanganat içerek hayatına son vermeye teşebbüs etmiştir. Anlaşıldığı üzere permanganat bir tür ilaçtır ve kişi zehirlenme suretiyle ölmeyi tercih etmiştir (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 38/21). Dikkat çeken bir diğer suç aleti ise kızgın maşadır. Ahmet isimli şahıs Makbule Hanım ile yaşadığı anlaşmazlık sonucunda kadını darp etmiş ve kızgın maşa ile vücudunun bazı böl-

[3] Revolver, tetiğin üstünde, döndükçe üzerine yerleştirilmiş kurşunları namluya veren bir topu bulunan, seri halinde ateşlenebilir bir tabanca çeşidi, altıpatlar. <https://lugatim.com/s/ROVELVER> (Erişim Tarihi: 04.12.2024).

[4] Permanganat, mikrop öldürücü olarak kullanılan potasyum permanganatın kısa adıdır. <https://lugatim.com/s/permanganat> (Erişim Tarihi: 04.12.2024).

gelerini yakmıştır (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 46/25). Görüldüğü üzere örnek vakalarda şiddetin her türlü ile karşılaşmak mümkündür. Suç aletlerinden biri olan bomba ise küçük bir çocuk tarafından kullanılmıştır. Agliya isimli çocuk sokakta musluk şeklinde bulunduğu cismi oynamak amacıyla almıştır. Bomba ile oynadığı sırada patlaması sonucu birçok insan yaralanmıştır. Çocuğun bilinçsiz şekilde bombayı patlattığı aşikardır fakat bunu sokağa bırakan asıl suçlunun kimliği ve amacı bilinmemektedir (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 18/90).

Kayıtlarda ateş kullanırken kazayla yangın çıkaranlar da mevcuttur. Yangınla ilgili eldeki vakaların hepsi dikkatsizlik yüzünden meydana gelmiştir. Yangının kaynağı ise sigara, semaver, mangal ya da gaz ocağından sıçrayan kıvılcımdır. Yangının bazen çevredeki evlere de sirayet ettiği durumlar olmuştur (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 8/101, 18/77, 18/90, 40/16, 44/66, 50/10, 50/36, 70/20). Eğer yangın başka evlere de yayılırsa mağdur kişi “hukuk-ı umumiye” şeklinde ifade edilmiştir. Örneğin Beşiktaş'ta Ahmet Bey'in evindeki hizmetçisi Ayşe, gaz ocağını karıştırırken dikkatsizliği yüzünden ev ateş almıştır. Yangının çevreye yayılması sonucunda 100 hane yanmış ve sorumlu kişi firar etmiştir (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 18/90). Başka bir olayda ise Doktor Amon Bey'in kadın hizmetçileri evde çamaşır yıkarlarken ocaktan sıçrayan kıvılcım çamaşırıları tutuşturmuş ve hanenin bazı kısımları yanmıştır. Yangın daha fazla büyümeden söndürülmüştür (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 50/36).

Suç türlerinden biri olan otomobille kazada suç aleti olarak araç sayılabilir. Osmanlı Devleti 20. yüzyılın başlarında motorlu araçlarla tanışmış olup, kazaların önlenmesi amacıyla bir süre yasaklanmıştır. Zamanla ülkede yaygınlaşan otomobiller trafik kazalarını da beraberinde getirmiştir (Akdeniz, 2020). 1917-1920 yılları arasında kadınların mağduru olduğu otomobil kazaları ile ilgili kayıtlar mevcuttur. Bazen kaza esnasında hem kadın hem de erkek mağdurun olduğu vakalarla da karşılaşmak mümkündür. Örneğin Galata'da meydana gelen bir otomobil kazasında karı koca birlikte yaralanmışlardır. Mağdurlardan kadın olan bir süre sonra vefat etmiştir (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 12/23). Söz konusu tarih aralığındaki trafik kazalarının hepsi dikkatsizlik sebebiyle meydana gelmiş olup, dört kaza ölümle, beşi ise yaralanma ile sonuçlanmıştır (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 12/23, 17/85, 20/57, 39/59, 41/5, 41/33, 50/10, 75/61, 70/20).

Akıl sağlığı yerinde olan insanlar genellikle belirli bir sebep yüzünden suç işlemektedirler. Bu suç işleyen kişinin haklılığını göstermese de mutlaka bir neden öne sürülmektedir. Ancak suç kayıtları incelendiğinde sekiz suçun sebepsiz yere işlendiği kaydedilirken, on beş olayın sebep kısımları tamamen boş bırakılmıştır.

Bu suçlardan on yedisi insan hayatına, dördü hem cana hem de mala, ikisi ise mala yönelik işlenmiştir.

Tablo 5. İnsanları Suça Sürükleyen Sebepler

Suçların Sebepleri	Miktar	Yüzdesi (%)
Adem-i Dikkat (Dikkatsizlik)	25	7,18
Adem-i İmtizaç	3	0,86
Ahlaksızlık	3	0,86
Ahız ve İta	1	0,28
Aşk	1	0,28
Bahçeden Soğan Koparmak	1	0,28
Cebren	1	0,28
Derdest-tahkik	5	1,43
Dost	1	0,28
Fuhuş Maksadıyla	1	0,28
Hane Tahliye Meselesi	1	0,28
Hane Taşlanınca Korkusundan	1	0,28
Havf (Korku)	1	0,28
Hırs ve Şehvet	2	0,57
Husumet	1	0,28
İcar Meselesi	2	0,57
İğbirar (Gücenme)	25	7,18
İğfal	2	0,57
İzdivaç Vaadi	4	1,14
Kaza	1	0,28
Menfaat	178	51,14
Münasebat-ı Gayrimeşru	1	0,28
Münâzaa	57	16,37
Nafaka Talebi	1	0,28
Sâika-i Sekr	11	3,16
Sâika-i Zaruret	1	0,28
Sarf-ı Endazlık	1	0,28
Sebepsiz	8	2,29
Taarruz	1	0,28
Tahliye	2	0,57
Tatlik (Boşama)	2	0,57
Vazife Dolayısıyla	2	0,57
Yeis	1	0,28
Toplam	348	%100

Suçların sebepleri arasında en yüksek oran %51,14 ile menfaattir. Menfaat sebebiyle işlenen suçlar hırsızlıkla ilişkilidir. En yüksek sayıya sahip suç türü hırsızlık olduğundan menfaatin yüksek orana sahip olması beklenen bir durumdur. Sebebi menfaat olarak kaydedilen hırsızlık dışındaki tek suç hocanın iznnamesiz iki kişinin nikahını kıymasıyla ilgili vakadır (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 46/25). İkinci sırada %16,37 ile münâzaa, akabinde ise %7,18'lik bir oranla iğbirar ve dikkatsizlik gelmektedir. Sebepler arasında dikkat çeken ise dost ve aşk yüzünden işlenen suçlardır. Dost ile yaşanan kavga intihara teşebbüsle, aşk meselesi ise kişinin kendisini apartmandan atması suretiyle intiharla sonuçlanmıştır (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 38/21, 44/57). İntihar vakaları kendi boğazını kesmek, permanganat içerek zehirlenmek, pencereden atlamak gibi çeşitli yollarla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Olayların bazıları ölüm bazıları ise yaralanmayla sonuçlanmıştır. İntihar sebepleri ise aşk, kavga, üzüntü ya da maddi zorluklardan kaynaklanmaktadır (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 18/90, 38/21, 41/33, 44/57, 50/10, 70/20). Örneğin Fatma isimli bir kadın eşinin kendisini terk etmesi üzerine geçimini sağlayamamış ve çıkış yolu bulamayınca intihara teşebbüs etmiştir (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 70/20).

Suçun gerçekleşmesinde etkili olan “soğan koparmak” dikkat çekici sebeplerdendir. Olay Ayasofya’da bir kadının bahçesinde gerçekleşmiştir. Başka bir kadının bahçeden soğan koparması üzerine bahçe sahibi kişiyi darp etmiştir. Çok basit bir sebep gibi görünse de kişinin canına yönelik bir suçun işlenmesiyle sonuçlanmıştır. Elbette öne sürülen bu argümanın tek veya asıl sebep olup olmadığı muallaktır (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 70/20).

3.1. Mala Karşı İşlenen Suçlar

İstanbul’da kadınların karıştığı olaylar yoğun olarak mala karşı işlenen suçlardır. Ahz ve gasp, sirket, dolandırıcılık, karmanyolacılık, mantarcılık, sahtekarlık, tavcılık, yankesicilik, iras-ı hasar, cebren haneye/meskene duhul ve taarruz ve cam kırmak gibi suçlar mala yönelik işlenmiştir. Görüldüğü üzere mala karşı işlenen suçların çoğu hırsızlıkla ilişkilidir. Sadece nesneyi çalma yöntemleri ile mağdurun maruz kaldığı tehlike ve zarar bakımından farklılık gösterdiğinden değişik isimlendirmeler kullanılmıştır.

Hırsızlık suçu en genel anlamıyla birinin malını izinsiz ve gizlice bulunduğu yerden almaktır. Tarihin en eski suçlarından biri olan hırsızlık sosyal düzeni bozduğu için hemen hemen her sistemde suç sayılmış ve farklı şekillerde cezalar uygulanmıştır. 1917-1920 yılları arasındaki mevcut şartlardan dolayı İstanbul’da bu tür suçların artışta olduğu gözlemlenmiştir. Hırsızlık suçları arasında dikkat çekenlerden biri mantarcılardır. Bu isimle anılan dolandırıcılar iki ya da üç kişi şeklinde dolaşırlardı. Genellikle sefaretlerin önlerinde pasaport çıkartmak için gelenleri, bilet almak amacıyla istasyonlarda ve acente önlerinde toplananları ya da vapura binen yolcuları gözlerine kestirirlerdi (Toprak, 2008). İncelenen kayıtlarda

mantarcıların suç işlediği üç vaka mevcuttur. Üçünde de mağdur olan kadıncı, suçlular erkektir. Olaylar Galata, Aksaray ve Ayasofya'da caddede meydana gelmiştir. Muhtemelen caddenin kalabalık olan kesimleri tercih edilmiş olabilir (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 12/23, 70/20). Dikkat çeken bir diğer dolandırıcılık türü ise tavgıcılıktır. Tavcılar, düşük değerli takı, saat gibi nesneyi yüksek değerliymiş gibi tanıtarak satan dolandırıcılardır. Genellikle bir yardımcı ile birlikte dolandırıcılık yapmaktadırlar. Ayrıca kumar, üç kağıt gibi oyunlarda bazı dolandırıcılık türlerinde yardımcılık da yaparlardı (Şahin, 2016). Eminönü'nde Mahmut Paşa'da sokakta kimliği bilinmeyen bir kadın başka bir kadını tavgıcılık yoluyla 20 lira dolandırarak mağdur etmiştir (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 70/20). Görüldüğü üzere bunlar genellikle kalabalık mekânlarda suç işlemektedirler. Ancak daha önceki satırlarda açıklandığı üzere hırsızlar arasında en tehlikelileri olarak bilinen karmanyolacılar işe çıkmak için tenha yerleri ve gece vakitlerini tercih ederlerdi (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 70/20). Yankesiciler ise daha önce bahsedildiği gibi halkın toplu halde bulunduğu yerlerde işe çıkarlardı. Bunlar hırsızlığı şahadet ve ortaparmaklarıyla yaparlardı. Kurbanlarının ceplerindeki saat, cüzdan gibi kıymetli eşyaları hissettirmeden bu parmakları kullanmak suretiyle alırlardı. Hatta yanlarında altın kordonları kesmek için makas taşıdıkları da olurdu (Toprak, 2008). İstanbul'da kadınların karıştığı yankesicilik suçlarında mekânlar cadde, pazar, vapur, istasyon, tramvay, köprü, çarşı ve camidir. Bu tür vakalarda çalınan nesne çoğunlukla cüzdan ya da para olmuştur. Yankesiciler ve mağdur ettikleri kişiler arasında hem kadınlar hem de erkekler bulunmaktadır (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 12/23, 18/27, 18/90, 34/67, 36/23, 38/21, 40/16, 40/61, 50/10, 58/96, 70/20). Hırsızlar arasında mağdur için en korkutucu olanı karmanyolacılardan sonra gasp yapanlardır. Gasp, birine ait olan herhangi bir şeyi zor kullanmak suretiyle almaktır. Bu suç şiddet ve tehdit içerdiği için adi sirkatten ayrılmaktadır. Aslında gasp ve karmanyolacılar birbirine çok benzemektedir. İki suç türü de özünde şiddet içermektedir. Ancak karmanyolacılar gaspçılardan daha organize ve tehlikelidir (Akay, 2018). Kayıtlara yansıyan ahz ve gasp suçlarının mağduru çoğunlukla kadın, suçlusu ise erkektir. Gaspçıların suç işlediği mahaller ise genellikle cadde, postahane, yangın yeri, rıhtım ve arsadır. Çaldıkları eşyalar arasında ise çanta, altın kordonlu saat, yüzük vb. bulunmaktadır (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 41/5, 44/66, 50/36, 50/50, 58/96, 70/20). Kayıtlarda sahtekârlıkla ilgili sadece bir vakaya denk gelinmiştir. Olay Kızıltoprak'ta bir caddede meydana gelmiş olup mağduru kadın, suçlusu ise erkektir. Ahmet isimli şahıs hanesini kontratsız şekilde mağdur kadına vermiş ve daha sonra sözleşme üzerinde tahrifte bulunarak sahtekarlık yapmıştır (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 38/15).

3.2. İnsan Hayatına ve Bedenine Yönelik Suçlar

Kayıtlarda ikinci sırada insan hayatına ve bedenine yönelik işlenen suçlar gelmektedir. Yaralama, öldürme, darp, tehdit, silah çekmek, cinsel saldırı, otomobil çarpması, intihar ve bebeğin düşmesine sebep olmak cana yönelik işlenen suçlar-

dandır. Yoğun olarak görülen darp ve yaralama suçunun sebebi genellikle iğbirar ve münazaadır. Hane tahliyesi ve kirası meselesi, boşanma, geçimsizlik, gayrimeşru ilişki ve sarhoşluk durumu da darbin diğer sebeplerindedir. Sarhoşluk, dik-katsizlik, anlaşmazlık, husumet yaralama ve öldürme suçunun nedenlerindedir. Cinsel saldırıların başlıca sebepleri arasında ise evlilik vaadi, kandırmak, hırs ve şehvet, ahlaksızlık, fuhuş, sarhoşluk ve sarf-ı endazlık sayılabilmektedir.

Yaralama ve öldürme suçları arasında dikkat çeken bir vakaya göre Pangaltı'da-ki bir evde bulunan Madam Şusa, üvey oğlu ve iki arkadaşı tarafından göğsünden bıçaklanarak yaralanmıştır. Bununla yetinmeyen suçlular kadını kapiya asmak suretiyle hayatına son vermişlerdir. İşledikleri suçun sebebi belirtilmemiştir fakat bıçakla yaralayarak öldürme eylemini gerçekleştirme ihtimalleri varken, bununla yetinmeyip kapiya asmaları büyük bir öfkenin göstergesi olabilir (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 18/66). Bir başka darp ve yaralama vakasına göre de Madam Katina eşine gücenmesi sonrasında evinin bahçesinde kocası tarafından saçlarından çekilerek darp edilmiş ve yaralanmıştır (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 70/20). Örnek vakalardan da anlaşıldığı üzere bir insanın beden bütünlüğüne ve canına yönelik ciddi suçlar işlenmiş ve genellikle bu tür vakalarda kadınlar mağdur taraf olmuştur. Vakalar arasında bebek ve çocuklara yönelik işlenen suçlar kan dondurucudur. Bir kadın henüz yeni doğan bebeğini kapiya atmak suretiyle ölümüne sebep olmuştur (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 50/50). Akıl almayan bir diğer olayda ise kadın doğum yaptığı esnada başka bir kadın tarafından bebek boğularak katledilmiştir. Bebek ölümlerinde mağdur taraf "hukuk-ı umumiye" şeklinde kayıt altına alınmıştır (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 70/20). Bazı vakalarda ise daha büyük yaştaki çocukların yetişkin kadınlar tarafından darp edildiği ya da yaralandığı tespit edilmiştir. Bu tür olaylarda herhangi bir sebep belirtilmemiştir (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 18/116, 44/66). Çocukların yetişkin kadınları yaraladığı, tehdit ya da darp ettiği vakalarla da karşılaşmak mümkündür. Bu olaylarda ise sebep kaydedilmiştir (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 44/57, 70/20).

3.3. Hükümete, Memura ve İnsanlara Küfür, Hakaret, Darp ve İtaatsizlik

Savaş yıllarında devletin emirlerine ve devlet memurlarına yönelik işlenen suçlar genellikle artış göstermektedir. Ancak sert bir yönetim mevcut ise savaş şartlarına rağmen bu tür suçlarda azalma da görülebilir (Akay, 2018). 1917-1920 yılları arasındaki döneme bakıldığında şartlar son derece olumsuzdur fakat bahsi geçen suç türlerinin İstanbul'da artış gösterip göstermediğini eldeki verilerden tespit etmek zordur. Çünkü çalışmanın kapsamı sadece İstanbul'daki kadın suçlu ve mağdurlarla sınırlıdır. Dolayısıyla bu şartlarda bütüne yönelik bir yorumda bulunmak doğru olmayacaktır. Ancak İstanbul'da kadınların karıştığı olaylar arasında hükümete, devlet memurlarına ve insanlara yönelik küfür, hakaret, darp ve itaatsizlik suçları mevcuttur.

İnsanlar karşısındakine zarar vermek istediğinde çoğu zaman hassas bir mefhum olan şerefi zedelemeye yönelik psikolojik şiddete başvurmaktadır. Bunu da çoğunlukla sövme-küfür kabahatini işleyerek yapmaktadır. İnsanlar çoğu zaman fiziksel gücü yetersiz kaldığında küfre başvurarak karşısındakini yaralamaya çalışmıştır (Albayrak, 2020). Özellikle hükümete ve memura karşı güçlerinin yetemeyeceğini düşündükleri noktada küfre başvurmuş olabilirler. Sarhoşluk ya da başka bir sebeple görevi başındaki zabıtayı darp etme ve yaralama, hakarete bulunma, itaatsizlik yapma, hükümete dil uzatma, özellikle bir erkeğin bir kadına saldırması, küfretmesi gibi vakalar kayıtlara yansımıştır. Umumhanedeki kadınların erkeklerin psikolojik ve fiziksel şiddetine sık sık maruz kaldıkları da anlaşılmaktadır (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 36/51, 38/33, 39/59, 44/66, 50/10, 70/20).

4. CİNSİYETLER ARASI SUÇ İLİŞKİLERİ

Şiddetin faili ya da mağduru olan kadınların suça dahil olma durumları döneme ve bölgeye göre değişiklik gösterse de genel yargı dünyadaki kadınların suça karışma oranlarının erkeklere nazaran daha az olduğu yönündedir. Sebep olarak da kadınların fiziki olarak daha güçsüz olmaları gösterilmiştir. Kadınların beden gücü gerektirmeyen suçlarda daha fazla aktif oldukları anlaşılmaktadır (Tosun, 1967; Öztop, 2019).

Çalışmada kadınların faili ve mağduru oldukları suçlar ele alınmıştır. Kadın bir suçun failiyken erkek mağduru, kadın mağduru iken de erkek suçlusuna olabiliyordu. Hatta bazı vakalarda suçlu ya da mağdur tarafın hem erkek hem de kadından oluştuğu anlaşılmaktadır. Ayrıca suçlu ve mağdur tarafın farklı ya da aynı dini gruplara dahil oldukları tespit edilmiştir. Cinsiyetler arası suç ilişkilerine bakıldığında mağdurun kadın suçlunun ise erkek olduğu vakalar en yüksek orana sahiptir. Bu da kadınların erkeklere oranla daha az suçlu konumunda oldukları yönündeki genel yargıyı destekler niteliktedir. Kadınların dahil olduğu olaylarda çocukların suça karışma oranları oldukça azdır. Mağdurun ya da zanlının hem kadın hem de erkekten meydana geldiği durumlarda en yüksek oran mağdurun kadın ve erkek, suçlunun ise erkek olduğu vakalardır. Suçlunun kaydedilmediği vakalar intiharlardır. Burada suçlu ve mağdur kişinin kendisidir. Bazı intiharlarda mağdur hukuk-1 umumiye, suçlu ise kadın olmuştur. Mağdurun kadın, suçlunun erkek olarak kaydedildiği vakalar da mevcuttur (BOA., *DH.EUM.AYŞ.*, 38/21, 41/33, 50/10). Mağdur olan kadınlara karşı suç işleyen zanlıların tespit edilemediği vakalar %17,90'lık bir orana sahiptir.

Tablo 6. Cinsiyetler Arası Suç İlişkileri

Mağdur	Suçlu	Suç Sayısı	Yüzdesi (%)
Kadın	Kadın	42	11,57
Kadın	Erkek	154	42,42
Erkek	Kadın	35	9,64
Erkek Çocuk	Kadın	2	0,55
Kadın	Erkek Çocuk	3	0,82
Kadın	Kadın ve Erkek	8	2,20
Erkek	Kadın ve Erkek	9	2,47
Kadın ve Erkek	Kadın	2	0,55
Kadın ve Erkek	Erkek	17	4,68
Kadın ve Erkek	Kadın ve Erkek	4	1,10
Kadın ve Erkek	Meçhul	4	1,10
Kadın ve Erkek	30 Kadar Çocuk	1	0,27
Kadın	Suçlu Yok	2	0,55
Kadın ve Hukuk-ı Umumiye	Suçlu Yok	1	0,27
Kadın	Meçhul	65	17,90
Hukuk-ı Umumiye	Kadın	11	3,03
Hukuk-ı Umumiye	Kadın ve Erkek	3	0,82
Toplam		363	%100

SONUÇ

Çalışmada 1917-1920 yılları arasında İstanbul'daki kadınların mağdur ya da suçlu olarak suça karışma oranları incelenmeye çalışılmıştır. Söz konusu dönemde İstanbul'un içerisinde bulunduğu şartlar göz önünde tutulduğunda suç oranlarında artış olması beklenmektedir. Konu sadece kadınlarla sınırlı tutulduğu için genele yönelik yorum yapılamasa da kadınların suça karışma oranlarının erkeklere nazaran daha az olduğu yönündeki genel yargıya rağmen 363 vaka dikkat çekicidir. Elde edilen verilere bakıldığında erkeklerin suçlu olduğu vaka sayısı kadınlara göre çok daha fazladır. Dolayısıyla mağdur edilen taraf çoğunlukla kadın olmuştur.

İstanbul'da daha çok mala yönelik suçların yoğun olduğu tespit edilmiştir. Bunlar arasında en yoğun olarak görülen suç türü hırsızlıktır. Dikkat çeken bir diğer nokta ise insan hayatına yönelik suçların bir kısmının da maddiyat kökenli olduğudur. Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda ekonomik sıkıntının insanlar üzerinde ne kadar etkili olduğunu işlenen suçlardan görmek mümkündür. Ayrıca hem cana hem de mala yönelik suçların da mevcut olduğu bilinmektedir. Bu kategoriler arasına konulamayan muhtelif suçlar bulunmaktadır.

İstanbul'da kadınların karıştığı suçların hangi semtte ve mekânda oldukları tespit edilmiştir. En yoğun suç oranı Taksim'de görülmüştür. Suç mahallerine bakıldığında ise en fazla zikredilen yer hanelerdir. Cadde ve sokaklar da çoğunlukla tercih edilen suç mekânları olmuştur. İnsanları suça sürükleyen sebepler tespit edilebilmiştir. İşlenen suçların sebepleri büyük oranda menfaat olarak kaydedilmiştir. Münâzaa da suça meyletmeyi sağlayan sebepler arasında yoğun olarak görülmektedir. Elbette bunların dışında insanları suça teşvik eden pek çok sebep bulunmaktadır. İşlenen suçlarda kullanılan suç aletleri de tespit edilmiştir. Ancak her vakada kullanılan suç aleti kaydedilmemiştir. Elde edilen bilgiye göre işlenen suçlarda bıçak, bomba, silah, revolver, permanganat, taş, çakı ve kızgın maşa kullanılmıştır. Ayrıca yangın ve trafik kazalarında ateş ve otomobil etkili olduğundan bunlar da suç aleti olarak sayılabilir.

Söz konusu dönemde İstanbul'da hükümete ve devlet memurlarına yönelik küfür, hakaret ve darp suçlarının işlendiği anlaşılmaktadır. Dönemin şartları gereği bu tür suçlarda artış olması olasıdır. İstanbul'da 1917 ve 1920 yılları arasındaki suçların ortak noktaları ekonomik sorunlar ve yönetim boşluğu olmuştur. Bunun etkilerini ise incelenen verilerde görmek mümkündür.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemî (DH.EUM.AYŞ), 8/101, 12/23, 17/85, 18/27, 18/66, 18/77, 18/90, 18/116, 20/57, 22/73, 23/66, 25/31, 29/9, 34/67, 35/54, 36/23, 36/51, 37/49, 38/15, 38/21, 38/33, 39/59, 40/16, 40/61, 41/5, 41/33, 44/57, 44/66, 46/25, 46/44, 50/10, 50/36, 50/50, 58/96, 70/20, 75/61.

B. Araştırma Eserler-Makaleler

- Akay, T. (2018). Polis Mecmuası Verilerine Göre I. Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyetin İlk Yıllarına İstanbul'da Suç, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı: Mütareke (Cilt: 28), ss. 127-155.
- Akdeniz, C. (2020). Polis Mecmuası'nın 1919-1923 Yazılarına Göre İstanbul'da İşlenen Suç Çeşitleri. *Atatürk Dergisi*, Sayı: 1 (Cilt: 9), ss. 97-124.
- Albayrak, Z. (2020). Osmanlı Adıyaman'ı Örnekleminde Dilin Yaramaz Çocukları: Sözlü Bir Şiddet Aracı Olarak Küfür ve Hakaret. *Tarihte Adıyaman Devlet, Toplum ve Kültür* (ss. 477-506). Ankara: Sonçağ Akademi.
- Çelik, Z. (2019). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dikici, A. (2008). Milli Mücadele Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polisi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 67-68-69 (Cilt: XXIII), ss. 719-755.
- Kosbatar, Ö. (2019). *Osmanlı Antalya'sında Suç, Suçluluk ve Suçlular (19. Yüzyıl Ortası)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Özer, İ. (2003). Mütareke ve İşgal Yıllarında Osmanlı Devletinde Görülen Sosyal Çöküntü ve Toplumsal Yaşam. *OTAM*, Sayı: 14 (Cilt: 14), ss. 247-271.
- Öztop, F. (2014). *II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayetinde Sosyal Yapı ve Adli Vaziyet (1908-1916)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Öztop, F. (2019). *Suç Cevvelerine Göre II. Meşrutiyet Döneminde Diyarbekir Vilayetinde Cinayet Suçları ve Failleri 1912-1917 (R. 1328-1333)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı.

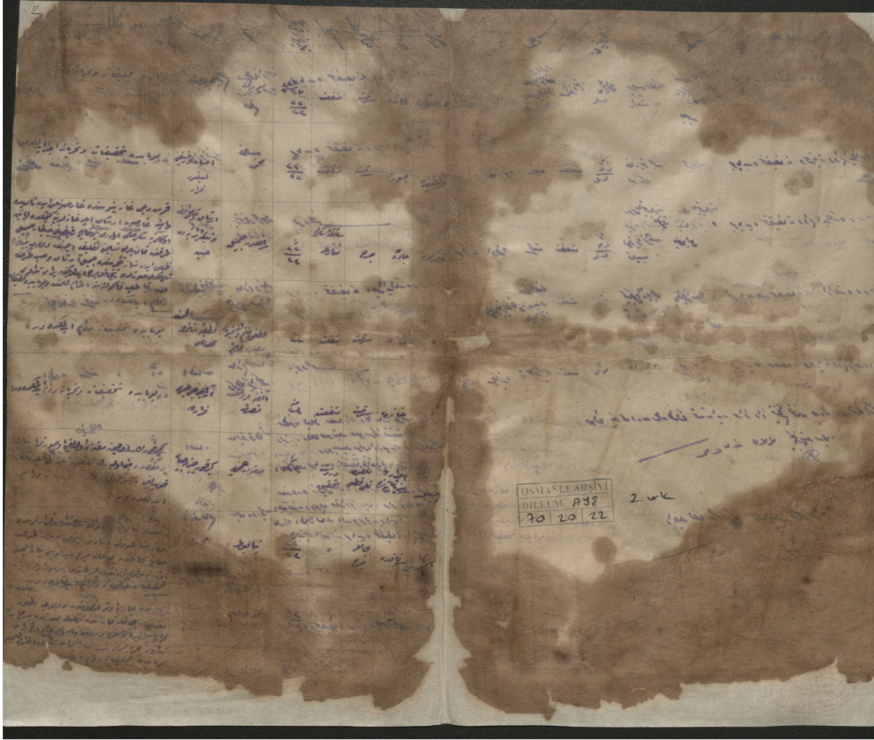
- Toprak, Z. (2008). Osmanlı'nın Son Döneminde İstanbul Sokaklarında Marjinaler: Hırsızlar, Dolandırıcılar, Yankesiciler. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, No: 38, ss. 275-279.
- Tosun, Ö. (1967). Suç ve Kadın. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Sayı: 3-4 (Cilt: 33), ss. 27-44.
- Şahin, S. (2016). Türk Kültüründe Hırsız Argosu. *TÜRÜK*, Sayı: 8, ss. 208-218.

C. Dijital Kaynaklar

- <https://lugatim.com/s/tefevvühat> (Erişim Tarihi 03.12.2024).
- <https://www.lugatim.com/s/itale> (Erişim Tarihi: 03.12.2024).
- <https://www.lugatim.com/s/tahkir> (Erişim Tarihi: 03.12.2024).
- <https://lugatim.com/s/ROVELVER> (Erişim Tarihi: 04.12.2024).
- <https://lugatim.com/s/permanganat> (Erişim Tarihi: 04.12.2024).

EKLER

Ek 1. İstanbul'da Meydana Gelen Suçları Gösteren Defter

DH.EUM.AYŞ.00070.00020.022

Kaynak: BOA., DH.EUM.AYŞ., 70/20.

Ek 2. İstanbul'da Meydana Gelen Suçları Gösteren Defter

DH.EUM.AYŞ.00025.00031.001

Kaynak: BOA., DH.EUM.AYŞ., 25/31.

CRIMINAL AND VICTIM WOMEN IN OCCUPIED ISTANBUL

EXTENDED ABSTRACT:

Various problems have arisen due to the way people live together. These problems have enabled the law to enter into social life and the problems to be defined within this framework. In the later stages of history, this situation revealed crime and criminal acts more clearly and methods emerged to struggle with them. The negative effects of World War I and the occupation years greatly increased the social and economic problems and the amount of crime in Istanbul. The occupation of Istanbul caused the public order that had been damaged as a result of the war to deteriorate further, and many serious criminals in prisons were released. The food shortage experienced in the capital during this period was another factor that increased crime rates. In addition to the shortage of food, prices also increased and life in Istanbul became extremely difficult. Considering the conditions in the city,

an increase in crime rates is an expected situation. Because every period in which there is a lack of political authority and social and economic difficulties has suitable conditions for crime to occur.

Considering the conditions of Istanbul under occupation from 1917 to 1920, guilty and victimized women in the city were identified. The types and causes of crimes in which women were the perpetrator and victim, the gender relationship between the perpetrator and the victim, and the distribution of the crimes committed according to the districts and crime scenes of Istanbul have been tried to be revealed.

The records showing the crimes committed between 1917-1920 provide some information about the social structure of Istanbul. It is known that crimes affecting social life include murder, wounding, assault, robbery, other forms of theft, rape, suicide, shooting, swearing and insulting and disobeying public officials. Between the aforementioned dates, the number of cases involving women as offenders or victims in Istanbul is 363. Sometimes more than one offence was committed in one incident.

The most common offence involving women in Istanbul is theft. 53% of the offences were committed against property. The second most common offence was crimes against human life with a rate of 36.08%. After robbery, the most common type of offence is assault and injury. After robbery, the most common type of offence is battery and injury. Offences against life and property accounted for 6.33%; blasphemy, insult, assault and disobedience against people, the government and officials for 2.47%; suicide and attempted suicide for 2%; and marriage without a permission slip (*izinname*) for 0.27%. In addition, some of the offences against human life are also materialistic. Therefore, when the conditions of the period are taken into consideration, it is possible to see the effect of economic distress on people from the crimes committed. There are also rare offences such as detonating a bomb, causing an abortion (*iskat-ı cenin*), killing a newborn baby or a minor, kidnapping a woman, and marriage without a permission slip.

When we looked at the crime rates involving women recorded in the registers between 1917 and 1920, the highest rate belongs to 1919 with 45%. The year 1918 comes next with a rate of 35%. The year with the lowest crime rate was 1920. The data used in this study, which deals only with women, is considerable. These data are extremely important in terms of showing the difficulties experienced by the people of Istanbul under the unfavourable conditions caused by the war. Of course, these are only figures based on the available data. There may be many other incidents women were involved in as either perpetrators or victims that were not recorded in the registers. Therefore, it should be noted that these data show estimated results.

In Istanbul, 33 districts where the crime was committed were identified. The highest number of offences in the city was committed in Taksim. Beyoğlu and Galata come next with the highest crime rates. The places with the lowest crime rates are Beykoz, Çengelköy and Haydarpaşa. The places of crime committed in the city vary. Fifty-eight locations where offences involving women were committed were identified. The most frequently mentioned crime scene is the household. Then comes the street and the avenue. In addition, there are many crime scenes such as bridges, land, ferries, piers, stations, gardens, patios, casinos, shops, bazaars, mosques, sheds, apartments, stables, schools, docks.

The records contain information on the tools used in the commission of the offence, but the tools used in each case are not specified. In general, knives, bombs, guns, revolvers, permanganate, stones, penknives and hot tongs were used in the commission of offences. Among the reasons that lead people to commit offences, interest comes first with a rate of 51.14%. For this reason, the offences committed are usually related to theft. The second most common reason was quarrelling (*münâzaa*) with 16.37 per cent, followed by the offense (*iğbirar*) and carelessness (*adem-i dikkat*) with 7.18 per cent.

The involvement of women who are perpetrators and victims of violence in crime varies according to the period and region. When looking at the criminal relations between genders in Istanbul, the cases where the victim is female and the perpetrator is male have the highest rate. This supports the general judgement that women are less guilty than men. There are also cases where the perpetrators of the women victims could not be identified.

During the period in question, there were crimes of swearing, insulting and assaulting the government and civil servants in Istanbul. The reason behind the rise in such offences may be the conditions of the period. The common points of the crimes committed in Istanbul between 1917 and 1920 were economic problems and an administrative vacuum. It is possible to see the effects of these in the analysed data.

Keywords: Istanbul, Occupation, Woman, Crime, Victim.